

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Вадима Гетьмана

Ю.М. Манелюк, Н.В. Чубур

ПОЛІТИЧНІ ІДЕОЛОГІЇ

Практикум

УДК 321.01/02(076.5)
М50

Рецензенти

Смолянук В.Ф., доктор політичних наук, професор
(Воєнна академія імені Євгенія Березняка)

Роговенко М.М., кандидат педагогічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

Фляшнікова А.Б., кандидат соціологічних наук, доцент
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана)

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: Кожура Л.О., д.ю.н., професор, директорка інституту

Відповідальний секретар: Чорна В.Г., д.ю.н., професор

Члени редакційної колегії: Богдан Б.В., к.ю.н., доцент; Власенко В.В., к.ю.н., доцент;
Гапоненко В.А., д.політ.н., професор; Кузьменко О.В., д.ю.н., професор; Омельченко А.В.,
д.ю.н., професор; Тітова О.С., к.е.н., доцент; Шульженко Ф.П., д.політ.н., професор

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою КНЕУ ім. В. Гетьмана
Протокол № 2 від 26.09.2024 р.*

Манелюк Ю.М., Чубур Н.В.

М50 Політичні ідеології [Електронний ресурс] : Практикум /
Манелюк Ю.М., Чубур Н.В. К. : КНЕУ, 2024. 217, [7] с.
ISBN 978-966-926-507-4

Практикум включає термінологічний словник, структуровані схеми і таблиці, плани семінарських занять, теми рефератів та доповідей, завдання та вправи, тести, інтелектуальні тренінги, кросворди та ділові ігри, а також літературу до тем курсу «Політичні ідеології».

Призначений для здобувачів усіх форм здобуття освіти.

УДК 321.01/02(076.5)

*Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-926-507-4

© Ю. М. Манелюк, Н. В. Чубур, 2024

© КНЕУ, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
<i>Тема 1.</i> Ідеологія і політика	5
<i>Тема 2.</i> Лібералізм і неолібералізм як ідейно-політичні течії	23
<i>Тема 3.</i> Консерватизм і неоконсерватизм як ідеологія та політична позиція	41
<i>Тема 4.</i> Утопічний соціалізм	57
<i>Тема 5.</i> Політико-правове вчення марксизму	74
<i>Тема 6.</i> Соціал-демократія як багатовимірне явище	93
<i>Тема 7.</i> Ліворадикальні течії суспільно-політичного розвитку.	113
<i>Тема 8.</i> Сутність націоналізму. Патріотизм в контексті сучасних соціально-політичних реалій	132
<i>Тема 9.</i> Політичний екстремізм як суспільно-політична течія	147
<i>Тема 10.</i> Феномен політичного тероризму як глобальної проблеми сучасності	168
<i>Тема 11.</i> Релігійно-клерикальні доктрини сучасності	182
ДОДАТКИ	200

ПЕРЕДМОВА

Історія людства свідчить про те, що ідеологія є невід'ємною складовою людського існування. Властивість людей нав'язувати чи коритися є вродженою якістю, так само як потяг до знань чи потреба у самореалізації.

Саме тому ми звертаємося до світу суспільної свідомості, в якому політична ідеологія розглядається як початок, основа численних установок та певних алгоритмів дій, а також як ілюстрація змін самої особистості чи цілої групи, загалом суспільства.

Результати останніх досліджень засвідчують, що більшість пересічних громадян не мають узгодженої системи політичних поглядів. Їх політичні установки заплутані, суперечливі, не завжди раціональні і не обов'язково відповідають об'єктивним політичним процесам. Поширеним стає явище загальної відсутності певних переконань, що є наслідком зневіри у політичну реальність. Відкритим залишається питання, яким чином політична ідеологія впливає на суспільство, в якому люди вже не належать до певної політичної культури. Криза або кінець ідеології — з одного боку, — та відсутність плюралізму ідеологій — з іншого, — свідчать про загрозу зникнення усього того, що робить із людини особистість, із соціуму — громадянське суспільство, із маси — націю.

Практикум адресований здобувачам, які вивчають навчальну дисципліну «Політичні ідеології». Слід відзначити, що це одна із перших спроб розробки навчального практикуму з дисципліни, в якій поєднуються матеріал теоретико-методичного характеру.

Метою створення практикуму є надання здобувачам знань щодо феномену політичної ідеології, її сутнісних характеристик, структури та функцій, ідеологічних концепцій як минулого, так і сучасності. Це допоможе молодій людині зорієнтуватися у вирії політичних перепитій, сформуванню власні переконання і зробити, якщо буде потрібно, правильний вибір.

1

ТЕМА

ІДЕОЛОГІЯ У ПОЛІТИЦІ

«Кожна ідея проходить три стадії.
Перша — цього не може бути.
Друга — у цьому щось є.
Третя — хто ж цього не знає.»

В. Гумбольдт

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ теоретичні підходи до інтерпретації категорії ідеологія;
- ✓ основні класифікації сучасних ідейно-політичних течій;
- ✓ структуру, форми вияву та функції, що виконують ідеології в політичному житті суспільства.

вміти

- ✓ охарактеризувати теорії і напрями дослідження ідеології;
- ✓ визначати ідеологічний спектр політичних партій країни;
- ✓ Виявити вплив ідеологічних процесів на сучасність.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

державна ідеологія
соціально-політична доктрина
ідеологія політична
структура політичної ідеології
ідеологізація
політична свідомість

ідеологія державотворення
світогляд
інтегративна ідеологія
радикалізм
політична програма
ідеологічний спектр

1.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Державна ідеологія — це ідеологія, що визнана єдиною вірною в державі і яка не дозволяє існування опозиційних ідеологій.

Соціально-політична доктрина — відображення такого бачення суспільного та державного облаштування, що відповідає інтересам певних течій, рухів, партій та соціальних груп, що стоять за ними.

Ідеологізація — це поширення в масовій свідомості політичних ідей, уявлень, концепцій і доктрин щодо устрою і принципів функціонування цього суспільства, що складають його ідеологічну систему і їх закріплення у політичній практиці. Найвища ідеологізація — це індоктринація (з фр. *doctrinaire* — людина, яка сліпо сповідує будь-яке вчення).

Політична свідомість — опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблема влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, установок, що відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності.

Ідеологічний (ідейно-політичний) **спектр** — аналітичний інструмент для класифікації і порівняння поширених в суспільстві фундаментальних політичних ідей і цінностей, їх представників, що конкурують між собою з принципових цілей і проблем.

Ідеологія державотворення — це сукупність ідей, цінностей, принципів, певної мотивації, риторики стосовно організації української держави.

Ідеологія політична — це система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, що відбиває інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої класів, нації, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Структура політичної ідеології — сукупність ідей, гіпотез, концепцій, теорій, ідеалів, гасел, програм, політичного поступу, згрупованих у сталу систему.

Політична програма — короткий або деталізований виклад основних положень і цілей діяльності, насамперед політичної діяльності.

Інтегративна ідеологія — це конструкт, що поєднує в собі і державницьку ідеологію суб'єктів громадянського суспільства, і ідеологію функціонування держави.

Радикалізм (від лат. *radicalis* — корінний) — термін, що означає ідейну орієнтацію на підтримку якісних і швидких змін, що торкаються основних елементів політичної системи і політичної процедури, шляхом вирішальних дій з використанням крайніх, у тому числі насильницьких засобів. У радикалізму відсутні ідейні і світоглядні джерела.

Світогляд — це цілісний узагальнений образ світу й людини в ньому. Формується у свідомості суб'єкт діяльності і являє собою своєрідну інтегровану єдність цілісного, нормативного та пізнавального структурних компонентів. Виділяють філософський, релігійний, природничо-науковий, соціально-політичний, буденний і т.п. світогляд. Матеріальним носієм останнього можуть виступати наука, релігія, філософія, історичні типи ідеології (консерватизм, лібералізм, марксизм та ін.).

1.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Таблиця 1.2.1

ЕТАПИ ІСТОРИКО-ЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ЯК ПОНЯТТЯ

Етапи	Хронологічні межі	Визначення
1 етап	кінець XVIII — перша половина XIX ст.	ідеологія — наука про ідеї як мета-дисципліна, що визначає цілі і орієнтири розвитку знання;
2 етап	з початку XIX ст. і до наших днів	ідеологія — концепція, що уособлює переважно політичні ідеї і спрямування тих чи інших діячів, партій тощо;
3 етап	сучасний етап	ідеологія — це предмет спеціальних досліджень та інструментальне поняття у галузі вивчення суспільних явищ

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Вважається, що першим поняття ідеологія використав *Антуан Дестют де Трасі*, філософ та суспільний діяч епохи Французької революції. У 1796 році він вперше застосував поняття «ідеологія». В його уявленні ідеологія — це особлива, ціннісно-нейтральна безпристрасна наука, що вивчає природу і походження ідей, поглядів і уявлень людей. Він сподівався, що з часом ідеологія займе у переліку людських знань таке ж місце, як біологія чи фізика.

Таблиця 1.2.2

ТЕОРІЇ ТА НАПРЯМИ ВИВЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ

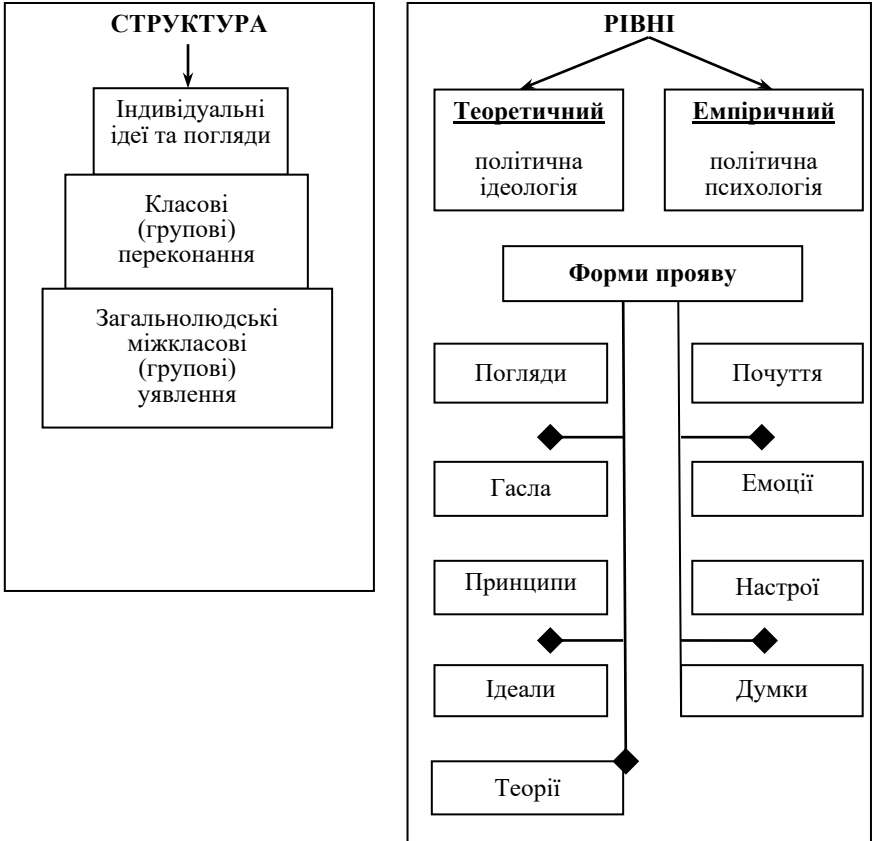
(з грецького *idea* — поняття, образ та *logos* — слово, вчення, думка)

Теорії та напрями	Хронологія, представники	Концептуальні положення
Соціально-економічна теорія	др. пол. XIX ст. Представники: К. Маркс (1818–1883)	Ідеологія — це 1) ідеалістична концепція, згідно якої світ представляє собою реалізацію думок та принципів; 2) тип розумової діяльності, що не усвідомлює залежність власних ідей від життєвих обставин і матеріальних інтересів класів; 3) ілюзійне відображення дійсності у політичних, релігійних, моральних та інших формах («хибна свідомість»).

Закінчення табл. 1.2.2

Теорії та напрями	Хронологія, представники	Концептуальні положення
<i>Аксіологічний напрям</i>	<i>др. пол. XIX ст. Представники: Ф. Ніцше (1844–1900)</i>	ідеологія — це культурне утворення (система цінностей), що створюється аристократичними і плебейськими кастами. Сфера культури, де формується ідеологія є первинною.
<i>Психологічний (психоаналітичний) напрям</i>	<i>Пер. пол. XX ст. Представники: 1) З. Фрейд (1856–1939), 2) В. Парето (1848–1923)</i>	1) ідеологія — це ментальні (раціональні) конструкції, що приховують несвідомі імпульси людської психіки (теорія прихованих інтересів). 2) політична ідеологія розробляється правлячим класом (елітою) для здійснення функцій управління і маніпулювання масовою свідомістю.
<i>Соціологічний напрям</i>	<i>пер. пол. XX ст. Представники: К. Мангейм (1893–1947)</i>	ідеологія — це теоретично оформлений вираз самосвідомості групи, засіб захисту інтересів групи, системи одностороннього підходу до пояснення дійсності і саме тому зберігає статус хибної системи знань, що приховує від правлячих груп дійсний стан суспільства.
<i>Концепція «деідеологізації» суспільства</i>	<i>др. пол. XX ст. Представники: Е. Шилз (1911–1995), Д. Белл (нар. 1919 р.), С. Ліпсет (1922–2006), Р. Арон (1905–1983)</i>	«деідеологізація» суспільства — це зменшення значення традиційних ідеологій в соціальному управлінні, відмова від орієнтирів на перебудову світу, втрата ідеологіями здібностей «на власній мові» формулювати сучасні проблеми і дерадикалізація інтелектуалів.
<i>Концепція «реідеологізації» суспільства</i>	<i>др. пол. XX ст. Представники: франкфуртська школа західного марксизму (Ю. Хабермас (нар. 1929 р.), Т. Адорно (1903–1969), Л. Альтюсер (1918–1990), У. Матц</i>	«реідеологізація» суспільства: значення ідеології для суспільства визначається на основі ступеня впливу ідей на представників суспільства. Ідеологія — це найважливіший національний ресурс, ключовий фактор модернізації країни та зміцнення її положення в світі.

ІДЕОЛОГІЧНА ПІДСИСТЕМА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

«Президент є гарантом конституції» — це політичне твердження.

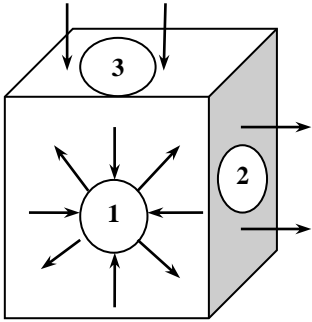
«Той факт, що президент є гарантом конституції, дозволяє позитивно оцінити процес демократизації в країні» — ідеологічне твердження.

**КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ,
ТЕОРІЙ ТА ДОКТРИН**

Сучасні політичні теорії та концепції	
Підстава для класифікації	Зміст
Рівні об'єктів політики	Концепції глобального або міжнародного порядку
	Концепції суспільного рівня
	Концепції політичної сфери суспільства та політичного розвитку
	Концепції найважливіших підсистем політичної системи суспільства
	Концепції окремих або часткових політичних явищ
Політико-ідеологічна спрямованість	Ліберальні
	Консервативні
	Соціал-демократичні (реформістські)
	Марксистські
	Анархістські
	Фашистські
Специфіка предмета та об'єкта навчання	Політико-правові
	Соціологічні
	Психологічні
	Емпіричні

Філософсько-соціологічні основи західної політичної науки		
Позитивізм	Біхевіоризм	Прагматизм

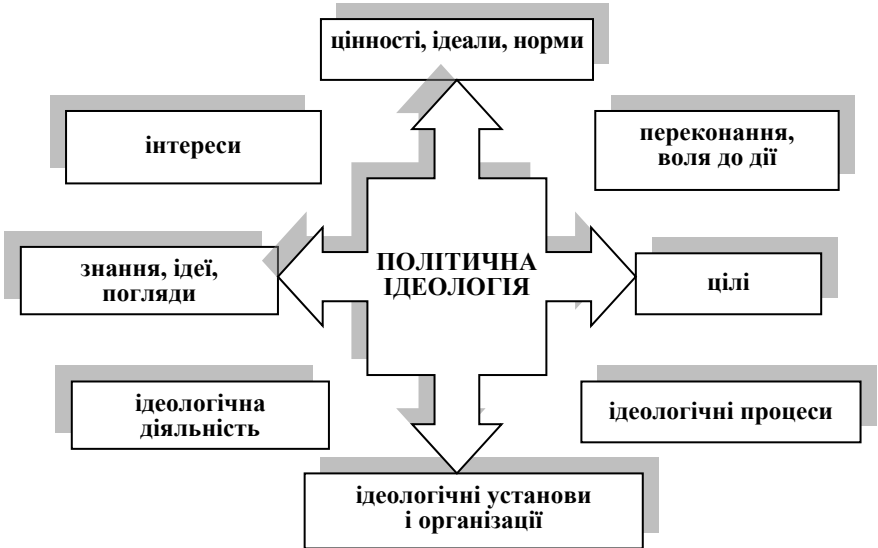
КОМПОНЕНТИ ІДЕОЛОГІЇ

Ідеологія мас:

1. власну структуру;
2. виконує певні функції;
(активний стан);
3. обирається за певних мотивацій
(пасивний стан).

СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

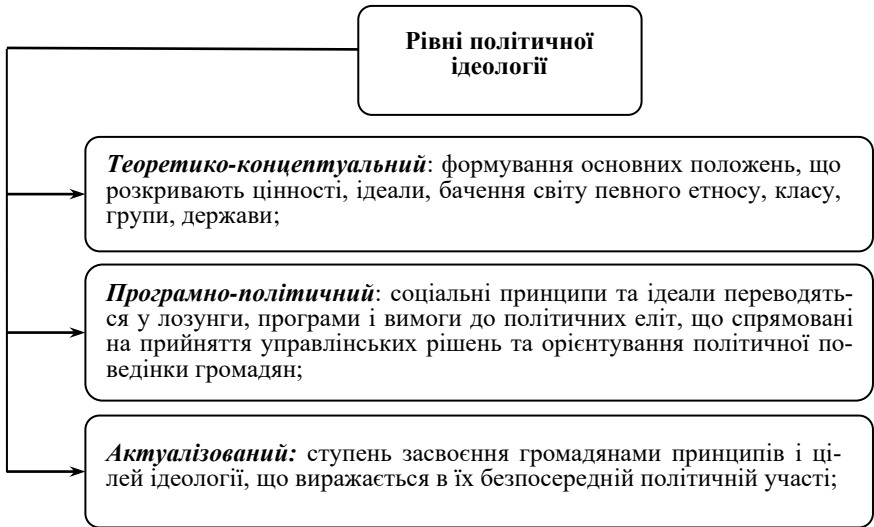
ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

<i>Гносеологічна</i>	створення моделі світу і визначання місця людини в ньому
<i>Аксіологічна</i>	оцінка минулого і сучасного на основі різних норм і цінностей

Програмно-цільова	формулювання мети діяльності групи, розробка програми її досягнення
Футурологічна	моделювання розвитку власної групи і суспільства в цілому
Інтегруюча	формування певного підходу до тих чи інших явищ соціокультурної практики суспільства
Захисна	конкурентна взаємодія з іншими ідеологіями
Соціально-організована	Визначення принципів організації та управління життям суспільства

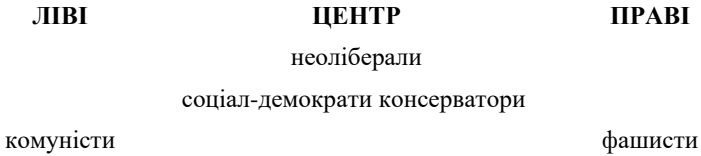
Схема 1.2.5

РІВНІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Уявлення про праві та ліві політичні ідеології зародилося в епоху Французької революції, коли на засіданні Національної асамблеї в 1789 р. зліва від спікера сиділи депутати-радикали, прихильники «свободи і рівності», справа — противники змін, які прагнули збереження монарших і дворянських привілеїв, а по центру — ліберальні прихильники представницького правління.

ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР

1.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Політична ідеологія

1. Поняття політичної ідеології: різність підходів і оцінок. Ідеологія і політика.
2. Політична ідеологія як система політичних цінностей. Ідеологія і пропаганда.
3. Рівні функціонування політичної ідеології. Структура і функції.
4. Сутність і тенденції ідеологічного простору українського суспільства в сучасних умовах.

1.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Ідеологія і державна влада.
2. Держава та ідеологічний процес: можливості взаємодії.
3. Ідеологія та політичний плюралізм: проблеми становлення.
4. Співвідношення ідеології та економіки.
5. Функціонування ідеології у тоталітарному та демократичних суспільствах.
6. Феномен політичної пропаганди та політичного маніпулювання.
7. Охарактеризуйте основні етапи становлення ідеології.
8. Сучасні ідеологічні процеси: типологія та особливості.
9. Конфлікти ідеологій у сучасному світі.
10. Політична ідеологія як система політичних цінностей.
11. Ідеолого-політичні орієнтації громадян України.
12. Ідейно-політична консолідація українського суспільства: стан та шляхи її досягнення.

1.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Дайте визначення поняттю ідеологія. З чим пов'язане, на вашу думку, існування ідеології?

2. Яке з тверджень на Ваш погляд ближче до істини:

а) ідеологія це «форма виразу міфічної свідомості, сублімований засіб подолання страхів і крах ілюзій» (Г. Лассауелл);

б) «ідеологія — це невпізнана неправда» (Б. Леві);

в) ідеологія — це «хибна свідомість» (К. Маркс);

г) ідеологія — це «залишки» певних «чуттєвих догм», абсолютних істин, суспільних суджень, що базуються на сукупності фактів і почуттів (В. Парето);

д) ідеологія — це «добровільна містифікація» (К. Мангейм).

3. Опишіть структуру і функції політичної ідеології.

4. Як взаємодіють ідеологія і влада?

5. Як можна охарактеризувати ідеологію державну і політичну? В чому тотожність і відмінність цих понять?

6. Охарактеризуйте зв'язок ідеології і політики.

7. У чому відмінність між ідеологією і наукою?

8. Яке з визначень Вам ближче і чому:

а) на думку американського вченого Д. Белла, «усі ідеології приречені на саморуйнацію. Ідеологія — це відчужене життя, застигла пародія на реальність ... Ідеологія — це негативне слово, зміст якого приховується у п'ятьма. Там само, де перебуває гріх».

б) інший американець, економіст і соціолог У. Ростоу, стверджує, що рушійною силою розвитку суспільства завжди виступає світогляд/ідеологія.

Проаналізуйте та порівняйте ці два твердження. Наведіть аргументи «за» і «проти».

9. Дайте визначення наступних категорій і понять:

Поняття	Визначення
державна ідеологія	
інтегративні ідеологія	
ідеологія політична	
ідеологізація	
ідеологія державотворення	
світогляд	

Спробуйте проаналізувати, в чому особливість того чи іншого визначення, на чому робляться акценти, аргументуйте свою позицію.

10. Як ви вважаєте, в сучасному світі зростає чи зменшується роль ідеологій? Обґрунтуйте свою точку зору.

11. Чому концепція «деідеологізації» не витримала випробування часом? Запропонуйте власні аргументи.

12. Чи погоджуєтеся Ви із твердженням, що сьогодні боротьба ідеологій заміщається конфліктом цивілізацій/цінностей? В будь-якому випадку обґрунтуйте свою точку зору та наведіть конкретні історичні приклади.

13. Чи потрібна зараз розробка нової ідеології? Обґрунтуйте свою відповідь.

14. Розтлумачте вислів Н. Макіавеллі «У палаці думають інакше ніж на площі». Аргументуйте свою відповідь.

15. У Конституції України (ст. 15) зазначено: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». Прокоментуйте цю статтю. Чи відповідає вона сьогоdnішнім реаліям політичного життя?

16. Чи існує у сучасній Україні домінуюча ідеологія? Які політичні цінності переважають у політичній свідомості українців?

17. Підберіть ключові поняття для визначення того, якою повинна бути ідеологія України. Оформіть свою відповідь у вигляді творчої роботи.

18. Чітко на основі ментального підходу оформіть своє бачення ідеального суспільства і викладіть це у вигляді схеми соціальної еволюції українського суспільства.

19. Яку ідеологію можна вважати ефективною, яку неефективною, чому?

20. Як правильно побудувати ідеологічну модель?

21. Обдумайте і запропонуйте ту систему ідеалів і суспільних цінностей, що може бути взята за основу побудови нової системи людських відносин.

1.6. ТЕСТИ

Тест 1.6.1. «Політична ідеологія»

1. Вперше поняття ідеологія було введено в науковий обіг на:

- а) початку XIX ст.;
- б) початку XX ст.;
- в) наприкінці XVIII ст.

2. Батьківщиною перших наукових досліджень поняття «ідеологія» є:

- а) Франція;
- б) Німеччина;
- в) Великобританія.

3. Вперше поняття «ідеологія» з'явилося у працях:

- а) Наполеона;
- б) Антуана Дестют де Трасі;
- в) К. Мангейма.

4. Функція ідеології, що формує у свідомості людини модель світу та допомагає визначити положення людини в ньому:

- а) соціально-організована;
- б) аксіологічна;
- в) гносеологічна.

5. Система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, що відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій:

- а) політична система;
- б) політична ідеологія;
- в) суспільний устрій.

6. Будь-яка політична ідеологія має такі дві обов'язкові складові:

- а) почуття та стратегію;
- б) історію розвитку і політичне уявлення;
- в) цілі і методи досягнення.

7. Ідеологію як «хибну свідомість» розглядав:

- а) К. Маркс;
- б) Антуан Дестют де Трасі;
- в) В.І. Ленін.

8. Хто з дослідників протиставив поняття «ідеології» та «утопії»:

- а) Р. Арон;
- б) М. Селіджер;
- в) К. Мангейм.

9. Умовно ідеологічно-політичний спектр поділяють на:

- а) верхній-нижній;
- б) лівий-правий;
- в) справжній-несправжній.

10. Основоположний принцип діяльності суб'єктів політичного процесу, заснований на певній політичній ідеології:

- а) політична доктрина;
- б) політична діяльність;
- в) політична дискусія.

11. Схильність у політиці та ідеології до крайніх поглядів і дій це:

- а) реформізм;
- б) екстремізм;
- в) анархізм.

12. Що означає мобілізуюча функція ідеології:

- а) відповідальність за політичну соціалізацію людей;
- б) створення системи норм і правил поведінки;
- в) стимул до політичної активності.

13. Найбільш незадоволені існуючим станом люди, які бажають швидких і корінних змін:

- а) ліберали;
- б) помірковані;
- в) радикали.

14. Поняття «наукова ідеологія» було введено:

- а) В. Ленінінм;
- б) А. Грамши;
- в) Ф. Енгельсом.

15. Представниками лівого спектру є:

- а) комуністи, соціал-демократи;
- б) фашисти, консерватори;
- в) неоліберали, неоконсерватори.

16. Засвоєння громадянами принципів і цілей ідеології відбувається на:

- а) теоретико-концептуальному рівні;
- б) програмно-політичному рівні;
- в) актуалізованому рівні.

1.6.2. Інтелектуальний-тренінг

1. Політична ідеологія є однією із форм:

- а) політичної свідомості;
- б) політичної поведінки;
- в) політичної толерантності.

2. Будь-яка ідеологія включає в себе наступні компоненти:

- а) поясненні дійсності (політичні теорії);
- б) формулювання цінностей і ідеалів, що повинні стати за основу політичної практики;

в) формування програми дій.

3. Відмінність політичної науки від політичної ідеології:

- а) політична наука завжди орієнтована на масову свідомість;
- б) політична ідеологія повинна мати доступну та привабливу форму.

4. *Успіх ідеології залежить від ефективності здійснення двох її найважливіших функцій:*

- а) теоретичної;
- б) адаптивної;
- в) колекційної;
- г) мобілізуючої.

5. *Що характеризують: 1) праві та 2) ліві ідеології, на думку С.Л. Франка?*

- а) традиціоналізм;
 - б) раціоналізм;
 - в) вимоги державної опіки;
 - г) ствердження особистої та суспільної свободи.
- б. *Які твердження є вірними?*

а) в сучасній Україні до правих ідеологій відносять український націоналізм;

б) ідеологіями лівого спектру є комунізм, соціалізм;

в) серед лівих ідеологій не може існувати непримиримих протиріч;

г) шовінізм — це різновид націоналізму.

7. *Базовою ідеологією сучасної західної цивілізації є:*

- а) анархізм;
- б) анархо-синдикалізм;
- в) лібералізм.

8. *В сучасній Україні ідеологія консерватизму використовується перш за все:*

- а) соціал-демократичним рухом;
- б) націонал-патріотичним рухом;
- в) ліберально-демократичним рухом.

9. *Який рух в сучасній Україні виступає за відродження країни на традиційних умовах — сильна єдина держава, православ'я, вірність національним традиціям українського народу:*

- а) соціал-демократичний;
- б) націонал-патріотичний;
- в) ліберально-демократичний.

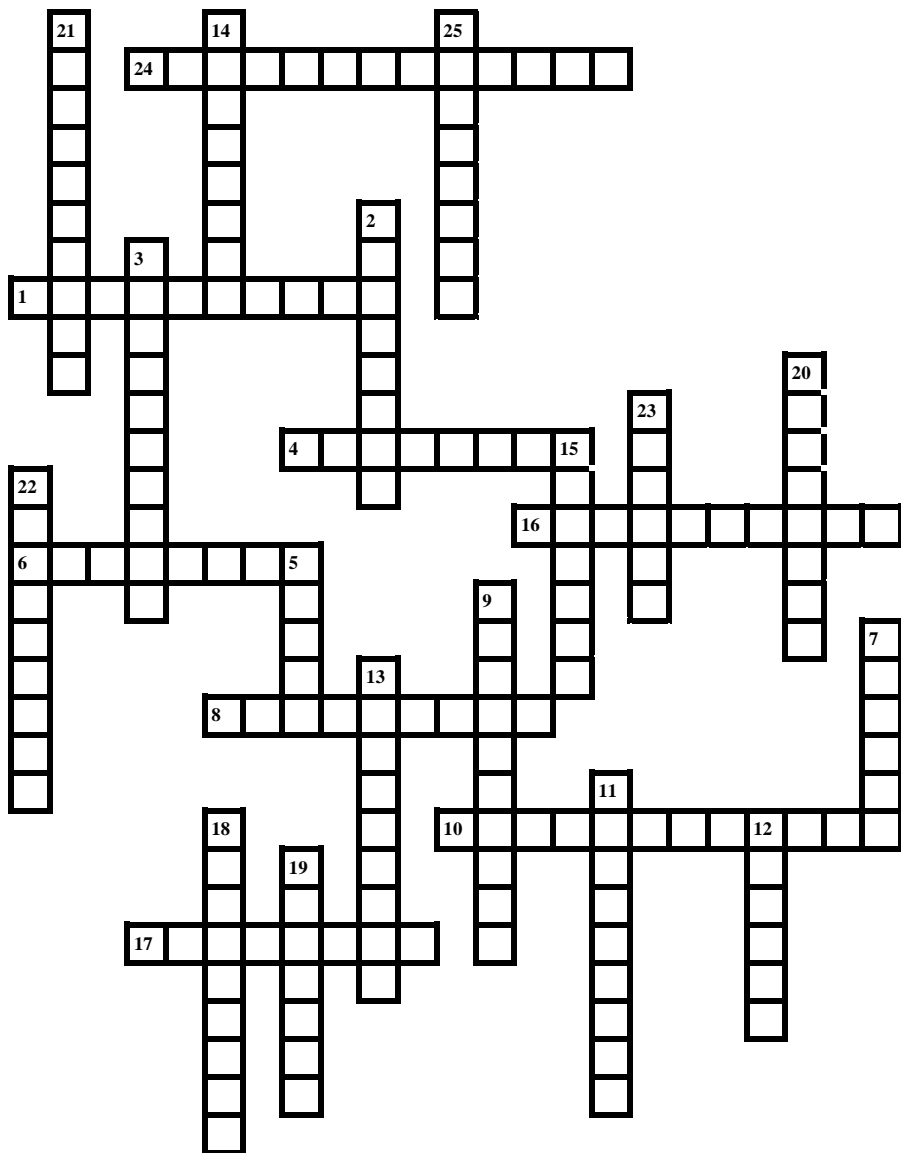
10. *Що характерно для сучасних процесів у сфері ідеологій України:*

а) швидка соціально-політична поляризація, наслідком якої є орієнтація різних груп населення на принципово різні ідеології;

б) необхідність формування загальнонаціональної, загальнодержавної ідеології;

в) необхідність відміни в державі ідеологічного плюралізму.

1.7. КРОСВОРД

По вертикалі:

1. Ідея про безкласове суспільство.
2. Влада народу.
5. Хто автор наступного визначення ідеології «Ідеологія це хибна свідомість, невірне уявлення про дійсність».
7. Ідеологія культу сильної особистості, агресивного шовінізму чи расизму.
9. Страх перед чужоземцями та ненависть до останнього.
11. Швидка зміна встановленого політичного, соціального чи економічного порядку суспільства, здебільшого насильницьким методом.
12. Прізвище прем'єр-міністра Великобританії, яку називали «Залізна леді».
13. Суспільне вчення, ідеалом якого є здійснення принципів соціальної справедливості і рівності.
14. Цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними соціальними групами, державами, народами, пов'язана із боротьбою за здобуття чи утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків.
15. Форма державної влади, що встановлена шляхом застосування насильства і заснована на одноособовому правлінні.
18. Формування механізмів експропріації більшістю багатой меншості.
19. Суб'єкт політики, ядро політичної системи. Вона характеризується суверенітетом, уособлює в собі суверенітет національностей і народу.
20. Теорія рівностей двох статей, що є основою організаційного руху у жінок.
21. Схильність до крайніх проявів і дій, переважно в ідеології та політиці.
22. Прізвище головного ідеолога «Партії регіонів».
23. Фантазія, вимисел, мрія, що не забувається.
25. Філософське, політичне та економічне вчення і рух, що засноване К. Марксом в сер. XIX ст.

По горизонталі:

1. Соціальна філософія та політична концепція (ідеологія), що проголошує не контрольованість діяльність особи в економічній та політичній сфері.
4. Неоліберал, що вивів США з «великої депресії».

6. Крайній правий прояв націоналізму, що передбачає пропагування національної винятковості.

8. Фашистський диктатор Італії з 1922 по 1943 рр.

10. Ідейно-політична течія, що ґрунтується та ідеї традиції та спадкоємності в соціальному та культурному житті.

16. Поширення певних ідей, поглядів чи ідеологій.

17. Суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, убивств або інших посягань на життя людей.

24. Ідеологічна течія, що виникла в 30-ті рр. ХХ ст. та виступала активне втручання держави в економічні процеси.

1.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Герасимчук Т.Ф., Киридон А.М., Троян С.С. Загальна теорія політики: Навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с.

3. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

4. Гордійчук О.О. Політологія: навчальний посібник / О.О. Гордійчук. Електронні дані. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2023. 132 с.

5. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми; [Т.В. Андрущенко, О.В. Бабкіна, І.Ю. Вільчинська та ін.]; 2-е вид., перероб. і доп. Львів: «Новий Світ-2000», 2017. Т.2.: ХХ — початок ХХІ ст. 598 с.

6. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

7. Політична думка ХХ — початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми; [Т.В. Андрущенко, О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2016. Том 1. 516 с.

8. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.

9. Політологія: навчальний посібник. Іванова Н.Ю., Смолянук В.Ф. К.: КНЕУ, 2021. 473 с.

10. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
11. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянюк В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
12. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ: Дух і літера, 2022. 480 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a059b81e-db84-4506-84f0-b286cff046be/content>
2. Іванишин П. Ідеологія і Держава. Тернопіль: ТОВ «Крила». 2022. 533 с.
3. Іщенко О.М. Політичні ідеології як чинник подолання політичної індиферентності сучасного суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Випуск 40. С. 176–181. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/40_2023/30.pdf
4. Клімова Г. Політична ідеологія: соціально-філософська концептуалізація. *«Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. № 2(53). С. 166–181. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/issue/view/15467>
5. Колісниченко А. Політична ідеологія: сутність, функції та чинник міжнародної політики. *Емінак*. 2018. № 4 (2). С. 126–131. URL: [/Users/DeLL/Downloads/72-Article%20Text-47-1-10-20190301%20\(3\).pdf](/Users/DeLL/Downloads/72-Article%20Text-47-1-10-20190301%20(3).pdf)
6. Мангейм К. Ідеологія та утопія / пер. з нім. : В. Швед. Київ: Дух і Літера, 2008. 370 с.
7. Манельок Ю.М., Чубур Н.В. Концепт ідеології: історична ретроспектива та сучасний дискурс. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. № 47. С. 283–289. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/47_2023/36.pdf
8. Постол О. Посткласичні ідеологічні трансформації: монографія. Київ: Академія, 2015. 285 с.
9. Примуш М.В., Ярош Я.Б., Осмоловська А.О. Теоретичний вимір дослідження ідеологічного чинника світових політичних процесів. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 108–117 URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12041>
10. Сухарина А. Державна та публічна ідеологія: аргументація теоретичного розрізнення. *Політикус*. 2019. № 4. С. 4–9. URL: http://politicus.od.ua/4_2019/1.pdf
11. Чубур Н.В. До проблеми ідеологізації глобалізаційних процесів сучасності до проблеми ідеологізації глобалізаційних процесів сучасності // *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2023. Випуск 2(58). С. 99–103. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/285611/279633>

2

ТЕМА

ЛІБЕРАЛІЗМ ТА НЕОЛІБЕРАЛІЗМ

Свобода людини починається з того моменту, коли в державі, в якій він живе вступають у дію прийняті закони

К. Ясперс

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ головні принципи та соціально-політичні ідеї лібералізму;
- ✓ передумови формування і концептуальні засади неолібералізму;
- ✓ сучасні течії неолібералізму та їх ідеологічні відмінності.

вміти

- ✓ визначати основні риси лібералізму та неолібералізму як ідейно-політичних течій;
- ✓ порівнювати та аналізувати ідеологічні основи лібералізму та неолібералізму;
- ✓ показати вплив та значення ліберальних концепцій на формування політичної свідомості громадян.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

лібералізм
неолібералізм
кейнсіанство
монетаризм
утилітаризм
консенсус

раціональність
методи державного управління
природні права
свобода особи
рівність соціальна

2.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Лібералізм (від лат. *liberalis* — вільний) — політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, приватної власності, вільного підприємництва і демократичних свобод.

Неолібералізм (від грец. — новий і лат. — вільний) — сучасна політична течія, різновид традиційної ліберальної ідеології і політики, що сформувався як відображення трансформації буржуазного суспільства від вільного підприємництва до державно — монополістичного регу-

лювання економіки, інституалізації нових форм державного втручання у суспільне життя; «етатистський» різновид лібералізму зі збереження вірності принципам демократії, вільної конкуренції, приватного підприємства.

Кейнсіанство — один із провідних наукових напрямів світової економічної теорії починаючи з другої половини 30-х рр. XX ст. та до середини 70-х рр. XX ст. Його теоретичною основою стало вчення англійського економіста Дж. Кейнса та його чисельних послідовників, об'єднаний визнанням нестабільності ринкової економіки та необхідності її державного регулювання.

Монетаризм — це один з напрямів неолібералізму, що виник у США в рамках Чиказької школи. У центрі уваги представників цієї школи є проблема зв'язків між грошовою масою й обсягом виробництва, а банки розглядаються як провідний інструмент регулювання економічних процесів.

Утилітаризм — це етична і політична теорія, розроблена І. Бентамом і Дж. Міллем. За цією теорією основним критерієм справедливості і моральності є користь. Утилітаризм як впровадження практичного лібералізму є найбільш наближеним до адекватного розуміння реального процесу демократичного управління (наприклад, модель сучасної держави загального блага є чисто утилітаристською).

Консенсус — наявність єдності у поглядах двох чи більше суб'єктів щодо ключових аспектів соціального порядку, що виявляється в єдності дій; метод, форма прийняття колегіальних рішень, що передбачає досягнення згоди.

Раціональність — узагальнена характеристика суспільної активності і поведінки людини, що ґрунтується на її цілеспрямованій предметній діяльності та розкривається в соціально ефективному досягненні поставлених цілей.

Методи державного управління — це сукупність технологій, прийомів і процедур, за допомогою яких держава регулює співвідношення і розподіл суспільних ресурсів та впорядковує суспільне життя.

Природні права — це права і свободи, надані людині від народження, тобто природою, виходячи з її основних законів. Будучи «до соціальними», ці права первинні по відношенню до всіх норм, настанов суспільства і держави; вони невід'ємні, діють скрізь і протягом всієї історії.

Свобода особи — одна з істотних ознак людського буття, що становить необхідну умову існування суспільства, виявляє вищу духовну суть людини і цінність її життя, форму її життєдіяльності.

Рівність соціальна — один з провідних ідеалів справедливого суспільного устрою, для якого характерними є вимоги однакових прав і свобод індивідів, їх рівності перед законом тощо.

2.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 2.2.1

Прогресивність раннього лібералізму виявилася у вимогах:

- ⇒ обмеження прав монарха парламентом;
- ⇒ встановлення конституційного ладу;
- ⇒ допущення вихідців із третього стану (купців, підприємців, різночинців) до управління державою;
- ⇒ запровадження демократичних свобод;
- ⇒ скасування привілеїв дворянства та духовенства.

Таблиця 2.2.1

ПРЕДСТАВНИКИ ЛІБЕРАЛІЗМУ

Англійський лібералізм	Джон Локк (1632–1704), Адам Сміт (1723–1790), Ієремія Бентам (1748–1832), Джон Стюарт Мілль (1806–1873), Герберт Спенсер (1820–1903)
Французький лібералізм	Шарль Луї Монтеск'є (1689–1755), Бенжамен Констан (1767–1830), Франсуа Гізо (1787–1874), Раймон Арон (1899–1988)
Німецький лібералізм	Імануїл Кант (1724–1804), Вільгельм Гумбольдт (1767–1835)
Американський лібералізм	Томас Джефферсон (1743–1826), Джеймс Медісон (1751–1836)

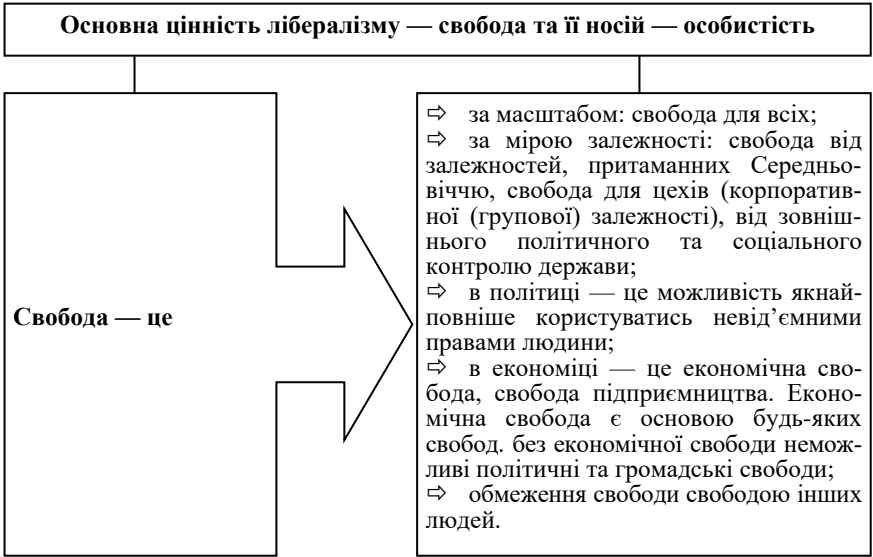
Схема 2.2.2

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЛІБЕРАЛІЗМУ

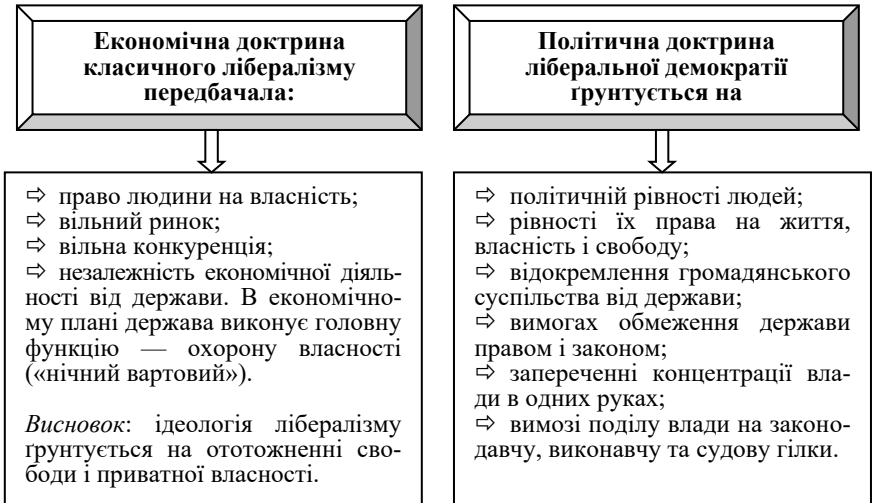
Основні принципи лібералізму

1. Абсолютна цінність особистості, її людської гідності, прагнень до свободи, право на самобутність, самореалізацію, усвідомлення своєї відповідальності за власні дії перед собою і суспільством, поєднання індивідуалізму і корисних дій.
2. Прийняття невід'ємних прав людини (право на життя, свободу, власність).
3. Укладання договору між індивідом і державою, який є обов'язковим для обох сторін. Цей принцип втілено в конституціях сучасних країн.
4. Обмеження сфери впливу держави в економічне і соціальне життя. Держава має підтримувати елементарний порядок, створювати належні умови для свободи економічної діяльності й захищати країну від зовнішніх небезпек.

ЦІННОСТІ ЛІБЕРАЛІЗМУ

ЕКОНОМІЧНА І ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА ЛІБЕРАЛІЗМУ

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРИНЦИПИ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ

Неолібералізм змушений був корегувати занадто оптимістичні уявлення класичного лібералізму про самодостатність вільного ринку та конкуренції в гармонійному регулюванні суспільних (політичних, духовних, економічних та соціальних) відносин.

Соціальна поляризація, монополізація економіки та економічні кризи (особливо криза 30-х рр. в США), політичні протести, духовні недуги зумовили перегляд ролі держави в процесах самоорганізації соціуму. Це проявилось в:

- ⇒ зростанні ролі держави у захисті свободи підприємництва, ринку, конкуренції, від посилення монополізації всіх сфер суспільства;
- ⇒ прийнятті антимонопольного або антитрестовського законодавства;
- ⇒ підтримці дрібних і середніх підприємств;
- ⇒ сприянні діяльності підприємців-новаторів, які найбільше ризикують своїм капіталом;
- ⇒ розробці загальної стратегії розвитку економіки та посиленні контролю за її виконанням;
- ⇒ визнанні держави рівноправним власником поряд з приватними особами чи фірмами;
- ⇒ посилення ролі держави в захисті соціально вразливих верств, яким найважче адаптуватися до нових змін.

Нововведення неолібералізму

1. Право держави регулювати відносини між приватними власниками через свій вплив на формування і функціонування ринкових механізмів попиту та пропозиції, державне стратегічне планування (бюджетна політика), відповідне законодавство.

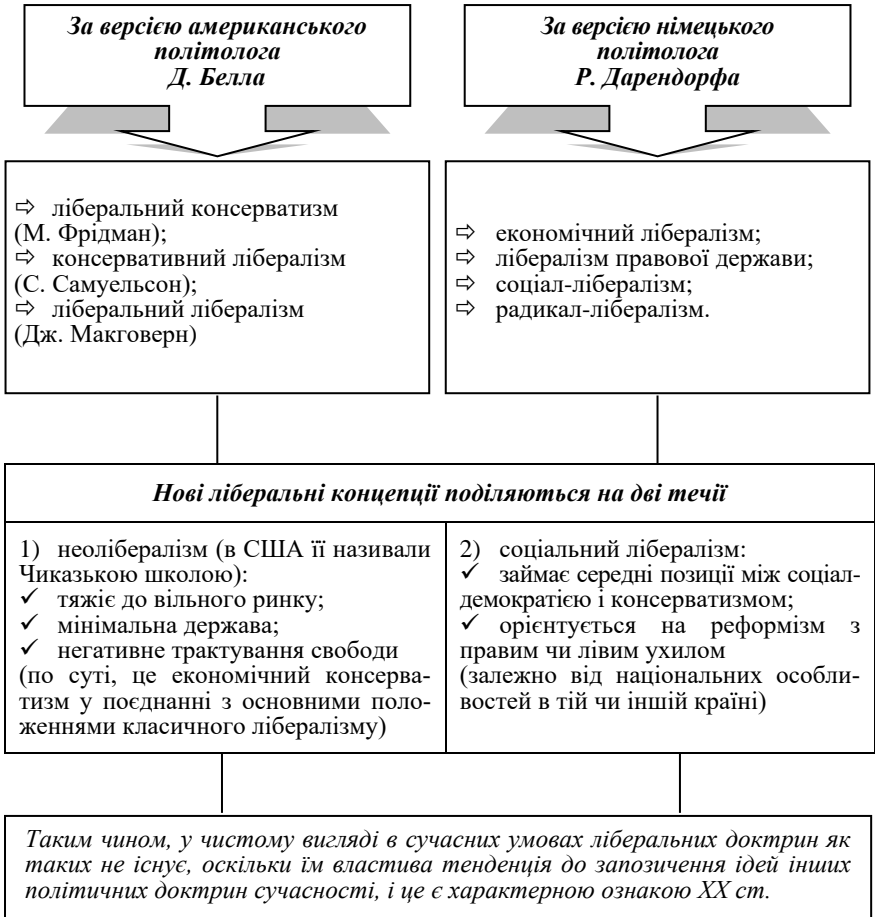
2. Теорію співучасті працівників в управлінні через створення спостережних рад за діяльністю адміністрації і зменшення суперечностей між робітниками і власниками.

3. Необхідність гарантованого прожиткового мінімуму для кожного члена суспільства, сприяння повній зайнятості, економічній стабільності та відвернення соціальних потрясінь.

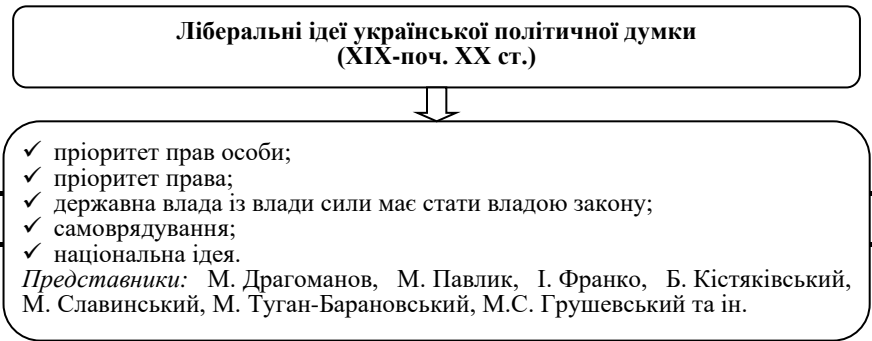
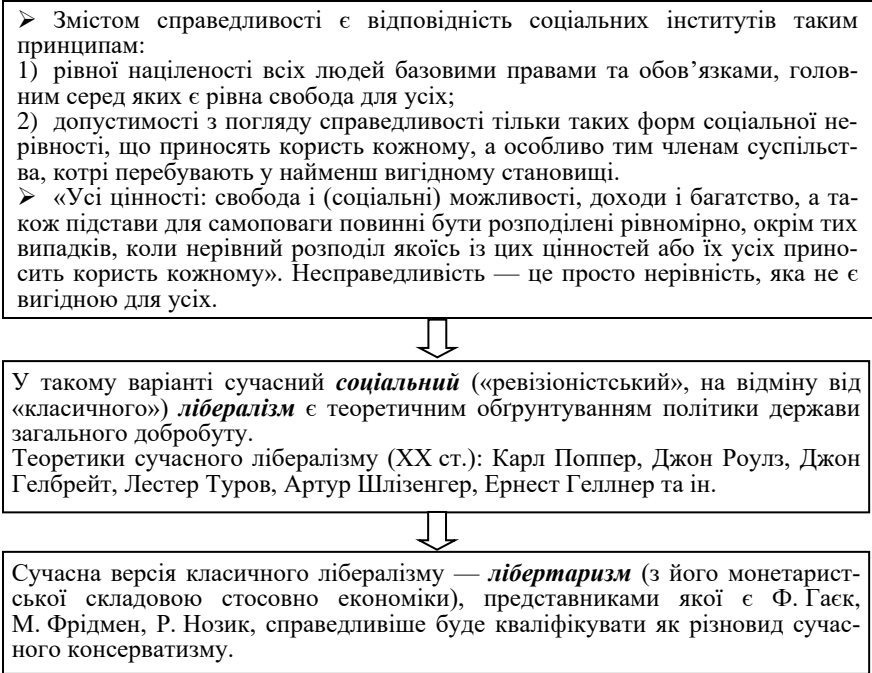
4. Концепція соціальної справедливості, що передбачає:

- ✓ винагороду індивіда за завзятість і талант;
- ✓ перерозподіл суспільних доходів в інтересах незахищених (через систему податків, пільг, держаних соціальних програм);
- ✓ наявність фондів суспільного споживання (безкоштовні сніданки в школах, навчання в школі, державні лікарні);
- ✓ соціальну відповідальність бізнесу.

НОВІ ТЕЧІЇ ЛІБЕРАЛІЗМУ

СУТНІСТЬ ЛІБЕРАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖОНА РОУЛЗА

1. Причини формування і базові категорії лібералізму. Класичний лібералізм Нового часу:

- а) англо-американські ліберальні традиції (Т. Гоббс, Дж. Локк, А. Сміт, І. Бентам, Дж. Мілль, Т. Джефферсон);

б) французькі традиції ліберальних поглядів (Ш. Монтеск'є, Б. Констан, А. Токвіль);

в) ліберальний рух в Німеччині (І. Кант, В. фон Гумбольдт, Л. Штейн).

2. «Манчестерський лібералізм» і соціал-дарвінізм. Причини кризи класичної ліберальної ідеології на межі ХІХ–ХХ ст.

3. Напрямки еволюції неолібералізму:

а) реформістський «Новий курс» Ф. Рузвельта;

б) кейнсіанство і неокейнсіанство.

4. Антологія української ліберальної думки.

2.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Базові категорії та принципи лібералізму.

2. Антіномія рівності і свободи у лібералізмі.

3. Англійський лібералізм. Погляди Дж. Локка, Дж. Стюарта Мілля.

4. Теорія економічного лібералізму А. Сміта та її соціальні аспекти.

5. Французький лібералізм. Погляди Б. Констана, А. де Токвіля.

6. Німецький лібералізм. Погляди І. Канта, В. фон Гумбольдта, Л. Штейна.

7. Ліберальні ідеї в сучасному світі.

8. Неолібералізм: основні принципи та ідеї.

9. «Новий курс» Ф. Рузвельта: ліберально-реформістський варіант подолання економічної кризи.

10. Кейнсіанство і неокейнсіанство.

11. Минуле і сучасне українського лібералізму.

2.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Сформулюйте основні положення класичної ліберальної ідеології. Які причини її кризи наприкінці ХІХ — початку ХХ ст.

2. Які цінності відстоює лібералізм (виберіть із кожної пари)?

а) свобода — рівність;

б) порядок — законність;

в) права людини — права народу;

г) соціальна рівність — політична рівність;

д) вільна конкуренція — державне регулювання;

е) індивідуалізм — колективізм.

3. Поясніть значення висловів:

а) Т. Джефферсона «Кращим є той уряд, який менше за все керує»;

б) Д. Локк «Окремий індивід — господар своєї власної персони»;

в) Дж. Мілль «Людина краще будь-якого уряду знає, що їй потрібно робити»

Аргументуйте свою відповідь та наведіть відповідні історичні приклади.

4. Напишіть твір на тему «Вплив цінностей лібералізму на політичну свідомість сучасного громадянина».

5. Які особливості неоліберальної ідеології?

6. Співставте поняття «лібералізм» та «неолібералізм». Які аспекти класичної ліберальної ідеології піддалися змінам в межах цих концепцій, а що залишилось незмінним? Заповніть відповідну таблицю:

	Лібералізм	Неолібералізм
Представники		
Основні принципи		
Економічна доктрина		
Соціальна сфера		
Політична сфера		

7. Дайте визначення наступних категорій та понять:

Категорія	Визначення
кейнсіанство	
монетаризм	
раціональність	
утилітаризм	

Спробуйте проаналізувати, в чому особливість того чи іншого визначення, на чому робляться акценти, аргументуйте свою позицію.

8. Співставте ідеологічні концепції неолібералізму та соціального лібералізму. Які існують між ними принципові відмінності.

9. Розкрийте зміст поняття «новий курс». В чому, на вашу думку, є головний результат цієї політики?

10. Поясніть, чому американські газети звинувачували Ф. Рузвельта у схильності до соціалізму і навіть комунізму. Як ви вважаєте, чи було в нього щось спільне із названими течіями.

11. Складіть характеристику Ф. Рузвельта як політика. Які риси, на вашу думку, були для нього визначальними?

12. Розкрийте зміст поняття «кейнсіанство». Напишіть власні роздуми на тему «Вільний ринок чи державне регулювання економіки: виклики XXI ст.».

2.6. ТЕСТИ

2.6.1. Тест

«Лібералізм, основні принципи і завдання»

1. В якому столітті виник лібералізм:

- а) XVII–XVIII ст.;
- б) XVIII–XIX ст.;
- в) XVI–XVII ст.

2. Поява лібералізму як політичної течії органічно зв'язана з розвитком:

- а) капіталістичних відносин;
- б) феодалних відносин;
- в) національних відносин.

3. Основоположниками ідеології лібералізму є:

- а) А Сміт, Дж. Локк, І. Бентам;
- б) К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін;
- в) Е. Тофлер і С. Хантингтон.

4. З появою якого нового суспільного класу історично пов'язане виникнення класичного лібералізму?:

- а) пролетаріату;
- б) буржуазії;
- в) аристократії.

5. Яка подія стала поштовхом до виникнення лібералізму?:

- а) історична еволюція;
- б) науково-технічна революція;
- в) Велика французька революція.

6. Що означає в перекладі поняття «лібералізм»?:

- а) «вільний» або «той, хто має відношення до свободи»;
- б) «обмежений»;
- в) «узагальнюючий».

7. Термін «лібералізм» увійшов до широкого вжитку:

- а) на початку XX ст.;
- б) у першій половині XIX ст.;
- в) у другій половині XX ст.

8. В якому документі вперше були сформульовані основоположні ідеї та принципи класичного лібералізму?:

- а) у французький «Декларації прав і людини і громадянина»;
- б) у творі «Ідеологія нашого часу»;
- в) у творі «Роздуми про революцію у Франції».

9. Центральною у лібералізмі є ідея:

- а) національної величі;
- б) соціальної нерівності і політичної конкуренції;
- в) індивідуалізму.

10. Одним із основних творців концепції «правової держави» в лібералізмі був:

- а) І. Кант;
- б) І. Бентам;
- в) Д. Медісон.

11. Ліберали прагнули:

- а) скоротити коло осіб, які мають право голосу;
- б) відмінити гарантії громадянських свобод;
- в) скоротити права спадкової влади, встановити інститути парламентського правління.

12. Щодо людини, основними ідеями у лібералізмі були:

- а) ідея соціальної нерівності, людина є результатом діяльності суспільства;
- б) свобода та рівність всіх перед законом;
- в) головне право особи — право на захист держави.

13. В сфері економіки лібералізм обґрунтовував:

- а) тільки ринкові відносини ведуть до реального розвитку суспільства;
- б) активне втручання держави в економіку;
- в) недоторканість приватної власності і вільної конкуренції.

14. Яку роль має виконувати держава у ліберальному вченні:

- а) держава повністю регулює економічні відносини в країні;
- б) держава виконує роль «нічного вартового»;
- в) заперечення існування держави.

15. Усі представники лібералізму засуджували:

- а) рівноправність усіх громадян;
- б) свободу слова;
- в) революцію як спосіб суспільних перетворень.

16. Одним із принципів лібералізму є:

- а) принцип відданості традиціям;
- б) принцип сильної держави, що захищає громадян;
- в) принцип пріоритету прав людини над правами держави.

17. Недоліками ліберальної демократії є :

- а) обмеження політичної участі особистості;
- б) пониження ролі держави в управлінні суспільством;
- в) парламентаризм.

18. Основний шлях розвитку суспільства, на думку лібералів це:

- а) революція;
- б) соціальна еволюція;
- в) громадянські об'єднання.

19. Представниками ліберального напрямку у ХІХ ст. є:

- а) К. Хесс, М. Штірнер, У. Гудін;
- б) Б Констан, А. Токвіль, С. Мілль;
- в) Дж. Кейнс, Ф. Хайєк, Дж. Гелбрейт.

20 Хто став ідейним засновником українського лібералізму:

- а) П. Куліш;
- б) В. Липинський;
- в) М. Драгоманов.

2.6.2. Тест

«Неолібералізм, основні принципи і завдання»

1. Неолібералізм прийшов на зміну класичного лібералізму:

- а) наприкінці ХІХ ст.;
- б) на початку ХХ ст.;
- в) наприкінці ХХ ст.

2. Представниками неолібералізму були:

- а) Е. Берк, Р. Шатобріан, Ж. де Местр;
- б) П. Прудон, М. Бакунін, П. Кропоткін;
- в) Дж. Кейнс, Р. Даль, Ч. Ліндблум.

3. У сфері економічної політики прихильники неолібералізму обстоювали:

- а) свободу промислової конкуренції, недоторканість приватної власності;
- б) необхідність збереження змішаної економіки, рівноправність різних форм власності;
- в) виступали проти ідеї технократії, неподільного панування ринку.

4. Неолібералізм ще називають:

- а) аристократичним лібералізмом;
- б) демократичним лібералізмом;
- в) соціальним лібералізмом.

5. Основною ідеєю «соціального лібералізму» в політичній сфері є:

- а) плюралістична демократія;
- б) національна велич;
- в) соціальний колективізм.

6. Батьківщиною кейнсіанства є

- а) Великобританія;
- б) Франція;
- в) Німеччина.

7. Кейнсіанство обґрунтовувало:

- а) відповідальність держави за добробут громадян;
- б) автоматичне регулювання ринкової економіки;
- в) відсутність державної підтримки взагалі.

8. Концепція «держави загального добробуту» належить до:

- а) кейнсіанства;
- б) неокейнсіанства;
- в) «Нового курсу».

9. Концепція «держави загального добробуту» базується на:

а) «системі природної свободи» в економіці, на розширенні простору приватної ініціативи;

б) поєднанні цінностей до індустріальної епохи з цінностями постіндустріальної епохи;

в) соціальних пріоритетів і спирається на значний сектор державного підприємництва, на пряме регулювання сфер приватного підприємництва, перерозподіл прибутків на користь держави;

10. «Новий курс» пов'язаний з іменем президента США:

- а) Г. Гувера;
- б) Р. Рейгана;
- в) Ф. Рузвельта.

11. Причини, що призвели до запровадження «Нового курсу» в країні:

- а) Друга світова війна 1939–1945 рр.;
- б) Перша світова війна 1914–1918 рр.;
- в) економічна криза 1929–1933 рр.

12. Неокейнсіанство як ідеологічний напрям виник:

- а) у 30–40-х рр. ХХ ст.;
- б) у 50–60-х рр. ХХ ст.;
- в) у 70-х рр. ХХ ст.

13. Автором ліберальної концепції справедливості є:

- а) Дж. Роулз;
- б) Е. Кеннан;
- в) М. Алле.

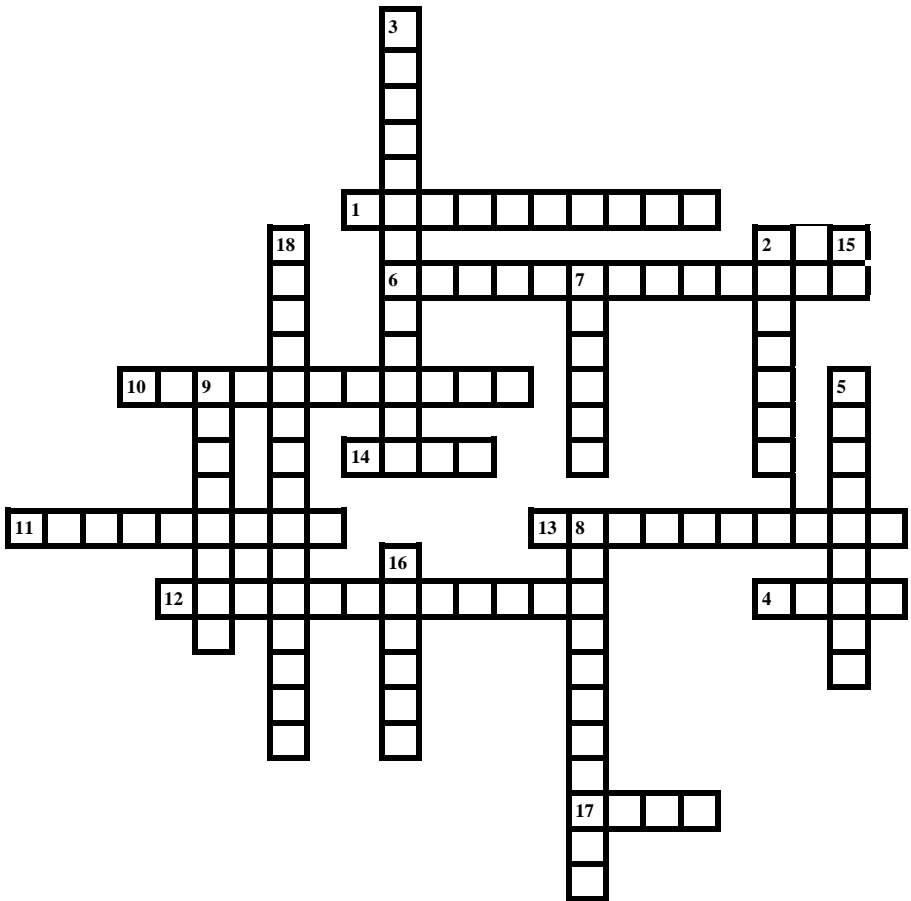
14. Концепція монетаризму була розроблена представниками:

- а) американської школи неолібералізму;
- б) англійської школи неолібералізму;
- в) французької школи неолібералізму.

15. Монетаризм це:

- а) це економічна течія, в якій пріоритетне значення відводиться грошовій масі і грошовому обігу в економічних процесах;
- б) це активне втручання і регулювання економіки;
- в) це форма розподілу прибутків.

2.7.1. КРОСВОРДИ

1. Філософська та економічна теорія, а також політична ідеологія, що ґрунтується на положенні про те, що людина вільна розпоряджатися собою та своєю власністю.

2. Поняття «ліберальний» походить від латинського *liberalis*, що перекладається на українську словом ...

3. Епоха, коли лібералізм почав своє формування.

4. В етичному вченні якого відомого німецького філософа закладені корені лібералізму.

5. Який тип лібералізму припав на першу половину XIX ст.

6. Одна з сучасних ліберальних доктрин це ...

7. Один з головних представників лібералізму є ...

8. На утвердження якого людського права був спрямований лібералізм.

9. Духовним батьком європейського лібералізму вважають

10. Напрямок лібералізму для якого є характерним «абсолютизація індивідуальної свободи», «заперечення втручання держави в економіку й соціальні відносини», «прихильність до вільного ринку».

11. З появою якого про шарку історично пов'язане виникнення класичного лібералізму.

12. Різновид соціального лібералізму.

13. Вид лібералізму, що стверджував, що окремі особистості є основою закону та суспільства і що суспільні інститути існують для того, щоб наділяти окремих індивідів реальною владою, без підлезування перед елітою.

14. Хто є автором ідеї, що вільні особистості можуть стати основою стабільного суспільства.

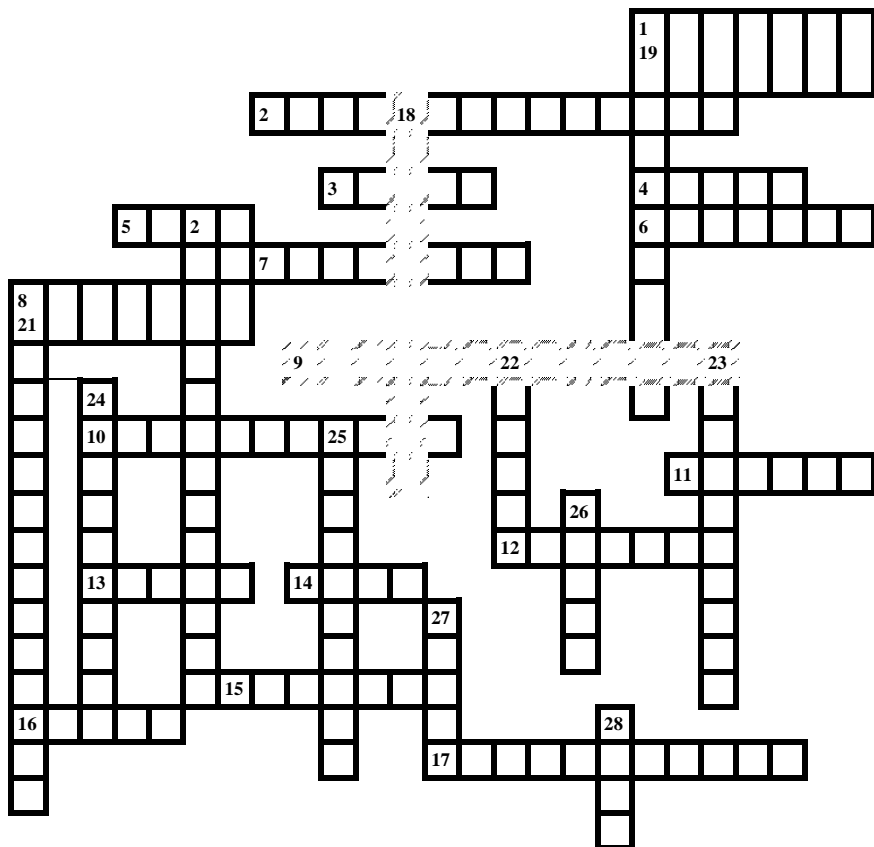
15. Який французький мислитель стверджував, що фундаментальні закони людської поведінки диктують моральні норми, що не можливо ні обмежити, ні пригнітити.

16. Яка з ідейно-політичних течій, за словами Беніто Муссоліні, являла собою третій шлях, що заперечувала як лібералізм так і комунізм.

17. «Демократичний ...» — одна з партій в сучасній Росії, що заявляє про свою ліберальну спрямованість.

18. Одна з шкіл лібералізму, правова філософія, в основу якої покладено заборону на «агресивне насилля».

2.7.2. Кросворд

По горизонталі:

1. Представник Чиказької школи неолібералізму, американський економіст-монетарист.
2. Західнонімецька доктрина неолібералізму, що символізує «природний лад вільного ринкового господарства» це ...
3. Один із засновників лібералізму.
4. Представник Фрайбургської (німецької) школи неолібералізму.
5. Засновник лібералізму.
6. Представник напрямку соціал-дарвінізму.
7. Ідеологія з дуже високим ступенем систематизації, викладена як правило у вигляді теоретичних узагальнень це ...

8. Головною метою лібералізму є ...
9. Ідеологія, що обґрунтовує державне регулювання економічного і соціального життя.
10. Віра в прогрес та здібності людського розуму це ...
11. Система основних ідей у сфері знань це ...
12. За ліберальними поглядами у ролі «нічного вартового» розглядається ...
13. Англійський економіст, філософ, теоретик лібералізму, політичний діяч. Є один із авторів теорія утилітаризму.
14. Фундатор ідейно-політичної доктрини класичного лібералізму і новітнього конституціоналізму.
15. В перекладі з латинської лібералізм означає ...
16. Антикризисна програма Ф. Рузвельта мала назву «... курс»
17. В сфері економіки ліберали виступали за необмежену ...

По вертикалі:

18. Політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, приватної власності, вільного підприємництва і демократичних свобод.
19. Джерелом лібералізму була
20. Центральна ідея в лібералізмі ...
21. Один із принципів неолібералізму — це розвиток автономного місцевого ...
22. Представник німецького неолібералізму, один з «конструкторів» нового господарського порядку після Другої світової війни.
23. Один із напрямів неолібералізму, що виник у США в рамках Чиказької школи. Відводив грошам визначальну роль у кваліфікаційному русі економіки.
24. Український теоретик лібералізму.
25. Яка із шкіл неолібералізму знаходиться у Великобританії.
26. На думку Дж. Кейнса, одним із показників недосконалості ринкової економіки є постійні ..., що її вражають час від часу.
27. Один із «батьків» неолібералізму, австрійський економіст, представник англійської школи неолібералізму.
28. Один із принципів класичного лібералізму — це відстоювання ідей природного порядку та природних ...

2.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.
3. Гришук О.В., Слюсарчук Х.Т. Лібералізм та комунітаризм у філософсько-правовому вимірі. Хмельницький, 2018. 303 с.
4. Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза. Антологія. «Простір»-«Смолоскип», 2009, 1128 с.
5. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
7. Політологія: навчальний посібник [Електронне видання]. Іванова Н.Ю., Смолянук В.Ф. К.: КНЕУ, 2021. 473 с. Політологія: навчальний посібник. Іванова Н.Ю., Смолянук В.Ф. К.: КНЕУ, 2021. 473 с.
8. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Гай-Нижник П.П. Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку. *Гілея*. 2014. Вип. 88 (№ 9). С. 5–14.
2. Клімова Г. Лібералізм у дискурсі теорії міжнародних відносин. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. Том 2(61). С. 56–70. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/issue/view/18021>
3. Корнієнко Г.П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 18–21. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/6.pdf>
4. Лисоконь І.О. Лібералізм як соціально-філософська ідея та освітня практика. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 122–127. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6707>
5. Людвіг фон Мізес Лібералізм / Перек. Валентин Хохлов, Володимир Золотарьов К.: Велл Букс, 2024. 303 с.
6. Майданюк В. Ідеологічні відмінності соціальної політики неоконсерватизму та неолібералізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Випуск 24. 2019. С. 164–170. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/71366/mod_resource/content/1/%D0%9D%D0%B5%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B

5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC.pdf

7. Панчук, М. Актуальність ліберальної ідеї в Україні: досвід перших політичних партій. *INTERMARIUM: history, policy, culture*. Issue 10. 2022. С. 25–36. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/260370/256734>

8. Патрік Дж. Денін Чому лібералізм зазнав невдачі / Перек. Юрій Підлісний. Львів: Свічадо, 2023. 208 с.

9. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Локка. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). С. 12–17. URL: [https://file:///C:/Users/DeLL/Downloads/admin,+1-2022-12-17%20\(1\).pdf](https://file:///C:/Users/DeLL/Downloads/admin,+1-2022-12-17%20(1).pdf)

Толкачов О.А. Історична зумовленість неоліберального праворозуміння та генеза ліберально-правових ідей. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 15–22. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/903/841>

10. Френсіс Фукуяма Лібералізм і його протиріччя / Перек. Катерина Діса. К.: Наш формат, 2023. 152 с.

3

ТЕМА

КОНСЕРВАТИЗМ І НЕОКОНСЕРВАТИЗМ

Традиції, що пов'язують минуле із сучасністю, виправдовують історію

Р. Скрутон

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ причини виникнення то основні принципи консервативної ідеології;
- ✓ ідеологічні цінності неоконсерватизму;
- ✓ сучасні течії неоконсерватизму та їх ідеологічні відмінності.

вміти

- ✓ визначати основні риси консерватизму та неоконсерватизму як ідейно-політичних течій;
- ✓ порівнювати та аналізувати ідеологічні основи консерватизму та неоконсерватизму;
- ✓ визначити вплив консервативної ідеології на розвиток сучасного суспільства.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

консерватизм
неоконсерватизм
ринкова економіка
приватизація

свобода
парламентаризм
закон
норми політичні
постіндустріальне суспільство

3.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Консерватизм (франц. *conservatisme*, від лат. *conservare* — зберігати, охороняти) — політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Неоконсерватизм — сучасна політична течія, що пристосовує політичні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства й визначає урядову політику та політичний курс провідних країн Заходу останніх десятиліть (напр.: «рейганоміка», «тетчеризм»).

Ринкова економіка — вузлова категорії системи т. зв. «вільної ринкової економіки». Це система, в якій товарообіг і ціни на товари залежать від попиту і пропозиції на вільній основі.

Приватизація — це процес перетворення будь-якої форми власності (державної, колективної, особистої і т.д.) у приватну; передача частини державної власності в будь-яку іншу недержавну власність, трансформація державних підприємств і організацій в акціонерні, колективні, кооперативні, приватні і т.д.

Свобода — онтологічна умова людського існування, першооснова соціального і політичного буття особи.

Парламентаризм — система представницьких органів влади, за якою чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади.

Закон — нормативно-правовий акт, що приймається з ключових питань суспільного, державного життя і має вищу юридичну силу.

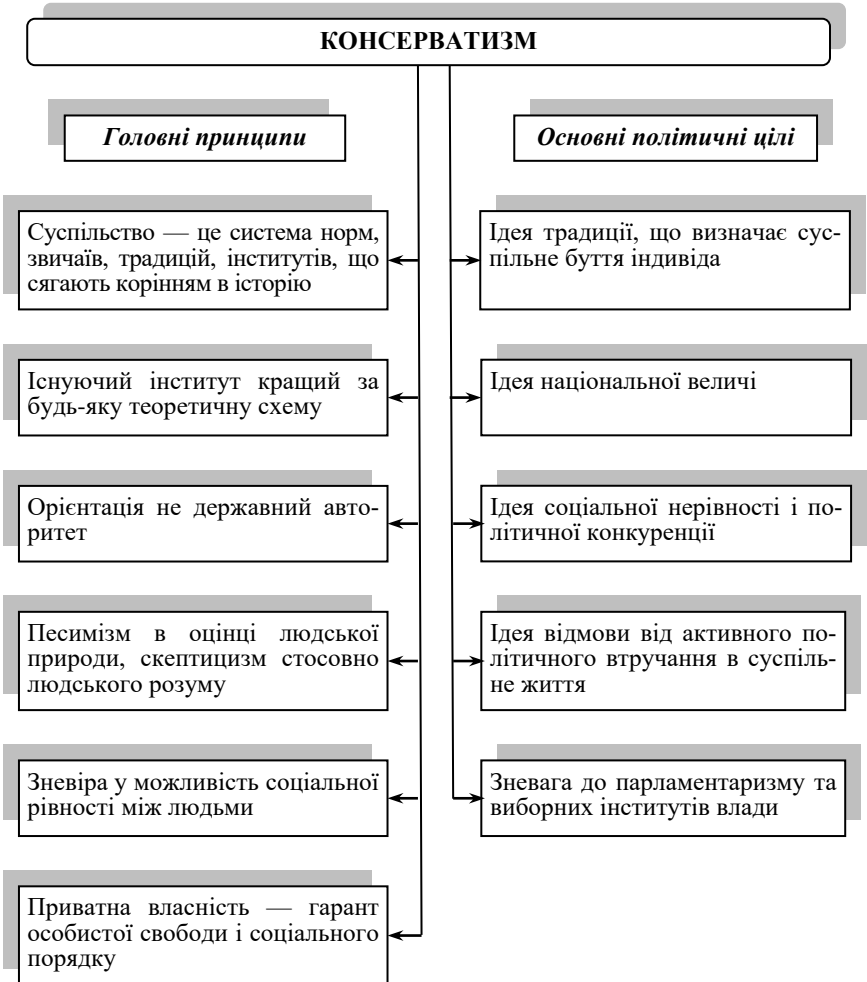
Норми політичні — загальноприйняті, а також встановлені державою обов'язкові правила й порядок загального характеру, покликані сприяти регулюванню політичних відносин, забезпеченню їх зміни та розвитку.

Постіндустріальне суспільство — стадія суспільного розвитку, що приходить на зміну державно-монополістичного капіталізму, індустріальному суспільству.

3.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 3.2.1

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ КОНСЕРВАТИЗМУ

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Виникнення консерватизму як політичної філософії та ідеології пов'язано з ім'ям Е Берка (1729–1797), англійського парламентаря, одного з лідерів партії вігів. За іронією долі засновник консервативної ідеології належав до партії, що в майбутньому стала називатися ліберальною. Цей факт засвідчує про те, що між консерваторами і лібералами не існує нездоланої прірви.

Таблиця 3.2.1

ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

	Автори	Типи консерватизму
1.	Хорнунг К. (ФРН)	ордолібералізм, католицький неоконсерватизм, націонал-консерватизм, технократичний неоконсерватизм, політико-екологічний неоконсерватизм, просвітницький неоконсерватизм
2.	Біденкопф К. (ФРН), Епплер Е. (ФРН)	ціннісний, структурний
3.	Джервін Б. (Великобританія)	ліберально-консервативний, християнсько-демократичний, авторитарний
4.	Гранд Е. (Великобританія)	авторитарний, екоконсерватизм, консерватизм робочого класу, неоконсерватизм

Неоконсерватизм — це політичний рух, в основі якого є ідеї консерватизму, що пристосовані до нових умов суспільного розвитку.

Провідні ідеологи: Дж. Белл (США), Р. Гнлен, Е. Юнгер (ФРН), Р. Арон, А. де Бенуа (Франція) та ін.

Світогляд:

- ✓ пріоритет принципу свободи над принципом рівності. Рівність можлива тільки як рівність можливостей, а не як рівність умов і результатів;
- ✓ захищаючи ідею свободи і прав людини, акцентує увагу на обов'язках людини перед самим собою та перед суспільством

Економічна сфера:

- ✓ обмежує втручання держави у ринкову економіку;
- ✓ сприяє приватній ініціативі через надання податкових пільг, стимулювання приватних інвестицій та пропозицій на ринку.

Політична сфера:

- ✓ функціонування політичних інститутів представницької демократії;
- ✓ демократія повинна бути вертикальною, елітарною;
- ✓ політична діяльність — це професія, що доступна кожному, але лише при наявності у нього відповідних здібностей, хисту та спеціальної освіти.

Соціальна сфера:

- ✓ створення умов, що дозволять робітникам робити заощадження, купувати власність, мати фінансову самостійність та незалежність від державної соціальної підтримки

ТИПИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ ТА ЇХ ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

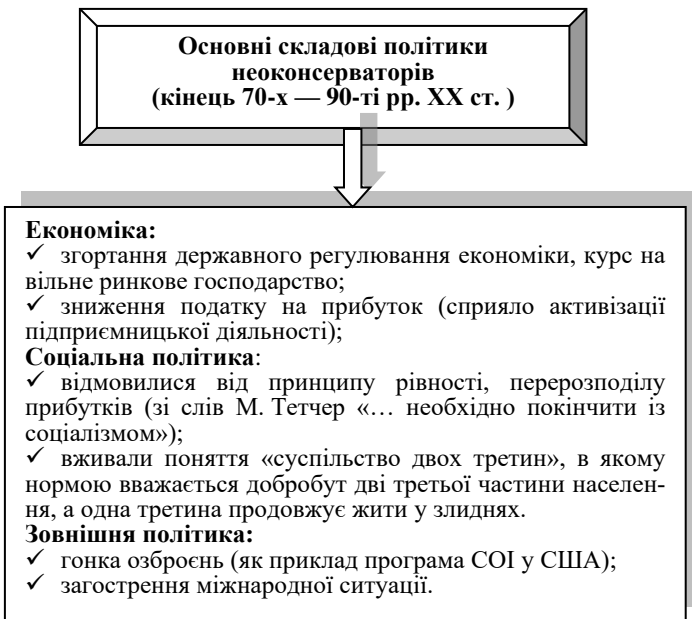
ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Наприкінці 70-х-початку 80-х рр. консерватори прийшли до влади у багатьох країнах Заходу.

Ретроспектива подій

- 1979–1997 рр.:** на парламентських виборах у Великобританії перемогла консервативна партія. Уряд очолила М. Тетчер (роки при владі 1979–1991), на цій посаді її змінив тетчерист Дж. Мейджор (роки при владі 1992–1997);
- 1980–1984 рр.,
1984–1988 рр.:** президентом США був обраний республіканець Р. Рейган;
- 1982 р.:** у ФРН до влади прийшла коаліція ХДС/ХСС. Пост канцлера отримав Г. Коль;
- Було перерване багатолітнє правління соціал-демократів в країнах Північної Європи. Вони потерпіли поразку на виборах 1976 р. у Швеції та Данії, 1981 — у Норвегії

Схема 3.2.5

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ КОНСЕРВАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Поміркований напрям українського консерватизму включає національно-демократичну і християнсько-демократичну гілки. Найбільший розвиток у 1900–1930 рр. отримав традиційний напрям українського консерватизму, що базувалася на принципах:

- ✓ природної нерівності людей;
- ✓ необхідність існування еліти;
- ✓ пріоритет приватної власності;
- ✓ побудова ієрархічного суспільства.

Український консерватизм

1900–1930

Традиційний консерватизм мав сильні монархічні традиції. До нього відносяться Союз хліборобів-власників, Українську демократично-хліборобську партію, Українську Громаду, Український союз хліборобів-державників (в подальшому Український союз гетьманців-державників). Консервативна ідеологія цих організацій базувалася на визнанні пріоритету державних інтересів над суспільними, монархізму як ідеальної форми держави і класократії як найкращого типу державного устрою, що спиралася на співробітництво всіх класів під керівництвом національної аристократії. Основою матеріальної і духовної свободи людини, на думку монархістів, була приватна власність. Національне виховання і освіта мали базуватися на моральних і релігійних основах.

Радикальний напрям українського консерватизму від початку ХХ ст. до 30-х рр. включно не відмічався особливим розвитком. Радикалізм як метод політичної діяльності застосовувався організаціями соціал-демократичної та соціалістичної орієнтації. До прихильників радикального консерватизму можна віднести військові об'єднання Вільного Козацтва і утворене в подальшому Українське Козацьке Національне товариство. Створене з метою захисту населення від сильних хаосу і руйнацій революції 1917 р., Вільне Козацтво, базуючись на сильних історичних традиціях, зіграло провідну роль у Гетьманському перевороті (прихід до влади П. Скоропадського)

Загальні риси: визнання провідної ролі держави в житті суспільства; монархічна форма правління; елітаризм; національна ідея як основа буття нації; поклоніння традиціям, релігії, моралі; обґрунтування власної консервативної концепції створення держави на основі історичних традицій; виділення головних факторів у державотворчих процесах.

Друга половина ХХ ст., початок ХХІ ст.

В ХХ ст. в середовищі українського консерватизму поступово спостерігаються хитання — то до поміркованого, то до радикального напрямів. Друга світова війна сприяла пожевлісню діяльності українських організацій правоконсервативного національного напрямку і, в меншій мірі, традиційного. Поміркований, або ліберальний консерватизм в Україні відроджується лише в середині 70-х рр. у дисидентському русі. Поступово, під впливом західних ідей та власних потреб, формується доктрина українського неоконсерватизму. Наприкінці 80-х початку 90-х рр. відроджуються також традиційний і радикальний різновид українського консерватизму, носі яких стали створені українські політичні партії та організації. В цей час спостерігається базування консервативних ідей на національних принципах, що пов'язано з очікуваним державним самоствердженням української нації.

В ХХІ ст. українські консервативні напрями ведуть дискусії щодо шляхів розвитку. З одного боку, український консерватизм виступає за сильну державну владу, а з іншого — захищає від неї права і свободи громадян. Неоконсервативні ідеї вільної ринкової економіки поєднуються з необхідністю державного регулювання економічних процесів. Проблема сучасної України полягає в тому, що консервативні основи моралі, авторитету сім'ї і церкви реалізуються в складних умовах глобалізму лібералізму. Як приклад Великобританія якій на момент прийняття суспільством ліберальних ідей вже була сформована нація, ХІХ ст., в консерватизм досяг багатьох із поставлених цілей. В Україні необхідно ще 20-30 років для завершення цього процесу. Саме тому, зосереджуючи увагу на проблемах національно-культурного відродження, консерватори зіткнулися із справедливою критикою щодо недоцінки формування потрібних економічних відносин.

3.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Тема семінару: Роль і місце консерватизму і неоконсерватизму в сучасному житті суспільства

1. Класичний консерватизм в ціннісно-ідеологічній системі координат.
2. Ідеологія ліберального консерватизму: «сильна влада і ліберальні заходи». Еволюція ліберального консерватизму.
3. Лібертарна ідеологія та її співвідношення з класичними доктринами лібералізму і неоконсерватизму. Історична природа лібертаризму.
4. Характеристика неоконсерватизму та його різновидів. Тетчеризм і рейганоміка.
5. Консервативні традиції в Україні.

3.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Консерватизм як система цінностей.
2. Політична парадигма консерватизму.
3. Традиціоналізм як сутність консервативної ідеології.
4. Ідеологія консерватизму в сучасному світі.
5. Неоконсерватизм: головні принципи, основні політичні цілі.
6. Типологія сучасного консерватизму.
7. «Тетчеризм» як приклад неоконсерватизму.
8. «Рейганоміка» як приклад неоконсерватизму.
9. Лібералізм та консерватизм: ідеологічна полярність чи тожність?
10. Український консерватизм: традиції і новації.

3.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Які особливості класичної консервативної ідеології? Охарактеризуйте соціальний ідеал, що склався в даному напрямі.
2. Які причини корінної перебудови класичної консервативної доктрини? Які з подальших напрямів консервативної думки в найбільшій ступені відтворили ключові постулати класичної доктрини?
3. Виберіть із наведеного нижче переліку цінності, що відповідають консервативній ідеології:

а) релігія;	д) ієрархія;
б) індивідуалізм;	є) традиції;
в) справедливість;	ж) порядок;
г) суспільна стабільність;	з) нація.

4. Поясніть значення висловів:

а) Ж. де Местр «Людина здібна все змінити у сфері своєї діяльності, однак вона нічого не створює як у фізичній сфері, так і моральній»;

б) Ж. де Местр «Існує багато законів, яким необхідно слідувати, однак які непотрібно записувати»;

в) Е. Берк «Схильність до збереження і здатність до поліпшення, злиті разом».

Аргументуйте свою відповідь.

5. Зробіть порівняльний аналіз ідеологічних принципів та цінностей лібералізму та консерватизму. Заповніть відповідну таблицю:

	Лібералізм	Консерватизм
Хронологічний період виникнення		
Соціальна підтримка		
Ідеологічні цінності		
Головні принципи		
Економічна сфера		
Політична сфера		
Соціальна політика		

6. Чому наприкінці 70-х рр. ХХ ст. до влади в деяких європейських країнах прийшли неоконсерватори? Що, на вашу думку, в позиціях неоконсерваторів 80-х рр. було традиційним, а що новим? Аргументуйте свою відповідь прикладами.

7. Прокоментуйте вислів прем'єр-міністра Великобританії М. Тетчер «Наша політика зводиться до того, щоб кожний, хто має прибуток, став власником ... Ми будуємо демократію власників». Що вона мала на увазі? Як ви особисто оцінюєте «тетчеризм» і «рейганоміку». Що вважаєте їх досягненнями, а що — недоліками?

8. Охарактеризуйте ідеологічні постулати лібертаризму. В чому заключаються історичні передумови такого варіанту консервативної ідеології.

9. Чим неоконсервативна ідеологія відрізняється від лібертарної? Чи можливо розглядати неоконсерватизм як «ідеологію третього тисячоліття»?

10. Напишіть есе на тему «Ідеї консерватизму в епоху глобалізації».

3.6. ТЕСТИ

1. Кого відносять до засновників консерватизму:

- а) Д. Локка, Ш. Монтеск'є, І. Канта;
- б) Е. Берка, Ж. де Местра, Ф. фон Савіньї;
- в) К. Маркса, Ф.Енгельса.

2. Інтереси якого прошарку суспільства захищав ранній консерватизм:

- а) дворянства;
- б) буржуазії;
- в) селянства.

3. Політична філософія консерватизму бере початок:

- а) у 17ст.;
- б) напри. 18ст.;
- в) у 19 ст.

4. Що означає в перекладі «консерватизм»:

- а) зберігати;
- б) залагоджувати;
- в) руйнувати.

5. Основою економічної могутності держави консерватори вважали:

- а) державну власність;
- б) приватну власність;
- в) наукові досягнення країни.

6. Консерватори закликали до:

- а) встановлення рівності серед громадян;
- б) формування суспільства на засадах ієрархії;
- в) реформування суспільства.

7. Вирішальне значення в ідеології консерваторів є:

- а) індивідуалізм;
- б) ідеал свободи;
- в) звички, традиції.

8. Консерватори стверджували пріоритет:

- а) соціального над індивідуальним;
- б) індивідуального над соціальним;
- в) рівновагу між індивідом і соціумом.

9. Як консерватори ставилися до соціальної рівності:

- а) доводили її існування;
- б) заперечували її існування;
- в) майже не торкалися цього питання.

10. Для консерватизму характерно:

- а) порядок — вище чим свобода, вище всього — ідея нації;
- б) метою суспільства є прогрес людини на основі закону та порядку, дотримання прав людини;
- в) бачення історії, в якій головну роль відіграють ідеї класової боротьби.

11. Що є спільного у концепціях лібералізму і консерватизму:

- а) проведення корінних реформ у суспільстві;
- б) приватна власність — гарантія свободи особистості;
- в) визнання соціальної природи особистості.

12. Неоконсерватизм як течія консерватизму прийшла до влади у:

- а) 30-х рр. XX ст.;
- б) 70-х рр. XX ст.;
- в) 50-х рр. XX ст.

13. На думку неоконсерваторів сила державної влади полягає в її:

- а) можливості і здатності використовувати репресивний апарат управління;
- б) втручання в економічну, соціальну та інші сфери;
- в) професіоналізм та моральність.

14. У сфері міжнародних відносин неоконсерватори спиралися на концепцію:

- а) «Політичного реалізму»;
- б) «Економічного реалізму»;
- в) «Політичної стриманості».

15. Вкажіть, що з цього переліку не є формою консерватизму:

- а) тетчеризм;
- б) рейганоміка;
- в) синдикалізм.

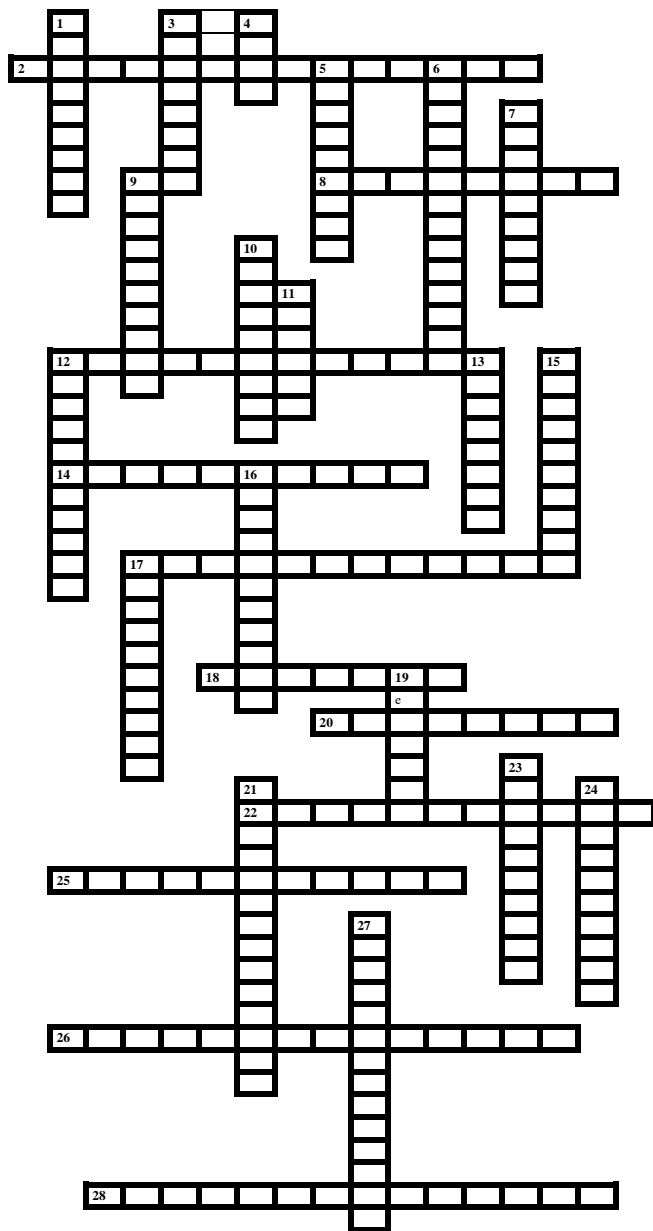
16. М. Тетчер у роки свого правління здійснювала:

- а) націоналізацію економіки;
- б) приватизацію економічного сектору;
- в) невтручання.

17. У зовнішній політиці неоконсерватори дотримувалися:

- а) стратегії нейтралітету;
- б) гонки озброєнь;
- в) політики «відкритих дверей».

3.7. КРОСВОРД

По горизонталі:

3. Тип неоконсерватизму, що звертається до проблем науки, техніки та індустріального суспільства.

8. Що згідно з основними ідеями неоконсерватизму є несумісним зі свободою?

12. Яка політична ідеологія орієнтується на збереження та підтримку існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

14. Хто з українських консерваторів вважав, що одним із головних завдань українського консерватизму є формування провідної верстви з «людей військового духу і організації».

17. Тип неоконсерватизму, що використовує ідеї «консервативної» революції та ніцшеанської критики культури.

18. Здатність здійснювати індивідуальну і суспільну ініціативу в межах, що дозволяються ієрархічним порядком.

20. Консерватори домагалися формування суспільства на засадах ...

22. Політика жорсткого консерватизму в США у 80-ті роки ХХ ст.

25. Тип неоконсерватизму, що ґрунтується на християнській соціальній філософії та універсалістських теоріях, що впливають із концепції природного права.

26. Тип неоконсерватизму для якого є головним розв'язання суперечності між ринком і бюрократією і який виступає проти неподільного панування ринкових структур, тоталітарної загрози свободі з боку держави.

28. Тип неоконсерватизму, що стверджує, що демократії загрожує плюралізм, соціальні домагання та бюрократизм.

По вертикалі:

2. Систематизована сукупність поглядів, ідей, гіпотез, концепцій, ідеалів, програм, що виражають і захищають базові політичні й економічні інтереси певних соціальних спільнот і груп.

3. За українським консерватором С. Томашівським, шлях до змін форм правління — це ...

4. Відомий «піонер» консерватизму, свідок Великої французької революції.

5. Політика жорсткого консерватизму у Великобританії у 80-ті роки ХХ ст.

6. Ідейно-політична течія, що проголошує необхідність сильної влади, сильної позиції держави, обмеження індивідуалізму сучасної людини, зміцнення політичної та духовної єдності нації, збереження її самобутності.

7. Що згідного з принципами консерватизму є гарантом особистої свободи і соціального порядку?

9. Яку податкову систему консерватори вважають єдино придатною?

10. Хто вперше вжив термін консерватизм?

11. Найкраща освіта для суспільства — це ...

12. Влада найкращих представників усіх суспільних класів і станів.

13. Яку форму правління, на думку В. Липинського, кожен народ мусить пройти.

14. Кому належить вислів: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути»?

16. Система норм, звичаїв, традицій, інститутів, що сягають корінням в історію, за консерваторами — це ...

17. Головна форма реалізації влади, що передбачає демонтаж демократичних інститутів.

19. Провідник єдиної чіткої вираженої політичної волі.

21. Яка з концепцій консерватизму включає такі твердження: політика повинна спиратися на традиції, що склалися; існуючі установи, інститути та види практики повинні бути збережені за будь-яких обставин; соціальні і політичні зміни не заслуговують довіри.

23. Організоване насилля більшістю над меншістю.

24. За якою концепцією консерватизму людина є істотою біологічною, а індивіди є елементами органічного зв'язку з суспільством, тобто люди не можуть сформуватися самостійно і незалежно від існуючих соціальних інститутів і видів практик.

27. Що було головним напрямом курсу М. Тетчер?

3.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

3. Консерватизм: Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер : Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Простір: Смолоскип, 2008. 788 с.

4. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
6. Сенченко М.І. Український консерватизм: Світогляд. Ідеологія. Націоналізм. К.: МАУП, 2006. 96 с.
7. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
8. Скрутон Р. Консерватизм. Запрошення до великої традиції; пер. з англ. К. Діса. Київ : Наш формат, 2022. 176 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Вдовичин І.Я. Політико-правові ідеї Е. Берка і сьогодення. *Науковий вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія юридична*. 2017. Вип. № 4. С. 10–25.
2. Кияниця Л.Л. Трансформація «правої» та «лівої» парадигми у сучасному політичному дискурсі: глобальні-історичний контекст. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 754–759.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Відень : Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. 580 с.
4. Манн Р.В., Баранов Г.О. Аналіз розвитку неоконсерватизму на прикладі рейганоміки. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2020. Вип. 57. С. 18–25. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1643>
5. Москвін Я. Консерватизм: традиція та модерн в Україні. *Humanities Studies*. 2023. Випуск 17 (94). С. 43–49. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/58236/1/HUMANITIES%20STUDIES%202023_17_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%2B%2B.pdf
6. Панченко Ю. В. Спільне і відмінне в ідеології неоконсерватизму у Великій Британії та США. *Сумська Старовина*. 2007. № 21/22. С. 72–78.
7. Панченко Ю.В. Консерватизм Великої Британії: зародження та еволюція базових принципів (XVII-XIX ст.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2020. Том 31 (70). С. 57–62. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/12.pdf
8. Ситник О., Сільвестрова О. Політична філософія неоконсерватизму: реконструкція світоглядних парадигм. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 11 (384). С. 75–79. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17745/1/sitnik.silvestrova.pdf>
9. Сичова Я. Політика ідентичності в ідеології правого консерватизму: взаємозв'язок та особливості вияву. *Вісник Львівського університету*.

Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Вип. 45. С. 200–205.
URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/45_2022.pdf

10. Слободян В.Я. Світоглядно-ідейна матриця американського консерватизму. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 1 (61). С. 19–24. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/6.pdf

4

ТЕМА

УТОПІЧНИЙ СОЦІАЛІЗМ

*Утопіст — щасливчик,
який не доживає
до здійснення своїх мрій.*

Лауб Габріель

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ особливості становлення і розвитку основних етапів утопічного соціалізму;
- ✓ ключові положення концепції утопічного соціалізму;
- ✓ основоположників раннього утопічного соціалізму;
- ✓ представників критично-утопічного соціалізму та їхні праці;

вміти

- ✓ розкрити зміст основних етапів становлення та розвитку утопічного соціалізму;
- ✓ дати оцінку економічним, соціальним, політичним принципам концепції утопічного соціалізму;
- ✓ охарактеризувати основні погляди та ідеї Сен-Сімона, Шарля Фур'є, Роберта Оуена;
- ✓ осмислити основні погляди представників утопічного соціалізму;

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

асоціації
економічна основа соціалізму
критично-утопічний соціалізм
оуенізм
природні права
просвітництво
ранній утопічний соціалізм
сенсімонізм

соціалізм
утопічний соціалізм
утопічні ідеї
утопія
фаланга
фаланстер
філарх
фур'єризм

4.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Асоціації (від лат. *associo* — з'єдную, зв'язую) — промислово-споживчі товариства, до складу яких входять представники різних соціальних груп, які мають стати основою майбутнього суспільства, (за Ш. Фур'є).

Економічна основа соціалізму — «соціально справедливий» розподіл продуктів суспільної праці та система «соціального захисту».

Критично-утопічний соціалізм — Велика французька революція XVIII ст., яка проголосила гуманістичні гасла, не принесла справжньої свободи трудящим. Суперечності між гаслами революції та її фактичними результатами стала вихідним пунктом ґрунтовної критики А. Сен-Сімоном, Ш. Фур'є та Р. Оуеном капіталізму як суспільного ладу, була найсильнішою стороною їхніх учень і дала їм відповідну назву.

Оуенізм — теорія утопічного соціалізму, обґрунтована англійським вченим Робертом Оуеном. Оуенізм обґрунтовував систему суспільної власності, загального уніфікованого виховання, спільних інтересів.

Природні права — це права і свободи, надані людині від народження, тобто природою, виходячи з її основних законів. Будучи «досоціальними», ці права первинні по відношенню до всіх норм, настанов суспільства і держави; вони невід'ємні, діють скрізь і протягом всієї історії.

Просвітництво — епоха, ідейна течія, яка відображала антифеодальні, антиабсолютистські настрої освіченої частини населення у другій половині 17–18 ст. Представники цієї течії (вчені, філософи, письменники) вважали метою суспільства людське щастя, шлях до якого — перебудова суспільства у відповідності до розуму, були прихильниками теорії «природного права».

Ранній утопічний соціалізм — це соціалізм, характерними рисами якого були критика недоліків наявного устрою та приватної власності з позиції моралі й тяжіння до примітивної ідеалізації суспільного життя, заснованого на рівності потреб та здібностей.

Сенсімонізм — вчення французького соціаліста-утопіста Клода Анрі де Рувруа Сен-Сімона та його послідовників, яке згодом перетворилось на «релігію з культом, з мораллю, з організованими проповідями, які йшли у далекі країни з благовісним словом»

Соціалізм — суспільне вчення, ідеалом якого є здійснення принципів соціальної справедливості і рівності.

Утопічний соціалізм — суспільство (суспільний лад), що живе за утопічними принципами, тобто такими, що не можуть існувати в реальному житті. Термін «утопічний соціалізм» вперше застосували Карл Маркс та Фрідріх Енгельс в «Маніфесті комуністичної партії», називаючи так попередні соціалістичні теорії.

Утопічні ідеї — це втілення мрії про справедливе суспільство. Воно не базується на економічній дійсності, а змальовує модель «справедливого суспільства» майбутнього.

Утопія — (від грец. — місце) означає: місце, якого немає; фантазія, вимисел, мрія, що не збувається. Термін «утопія» вперше з'явився у творі

Томаса Мора (так в його творі називався острів, на якому було створено ідеальне суспільство). В науковій літературі під утопією розуміється опис суспільного, політичного і приватного життя людей уявної країни, що відповідає ідеалові соціальної гармонії. Це вчення про соціальну перебудову, про ідеальний суспільний лад, який не ґрунтується на науковому розумінні об'єктивних закономірностей суспільного розвитку.

Фаланга — група людей (до 1600 осіб), що є складовою асоціації. Фаланги мають бути автономними і незалежними одна від одної (за Ш. Фур'є).

Фаланстер — це організація колективного виробництва і споживання, незначна за чисельністю ланка суспільства, об'єднана за здібностями і потребами. Саме останні складають стрижень системи Фур'є.

Філарх — обраний керівник групи сімейств (за Т. Мором).

Фур'єризм — один з напрямків утопічного соціалізму, розроблений французьким мислителем Франсуа-Марі-Шарлем Фур'є.

4.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 4.2.1

Таблиця 4.2.1

ЕТАПИ РОЗВИТКУ УТОПІЧНОГО СОЦІАЛІЗМУ

Етапи	Хронологічні межі	Представники
1 етап <i>ранній</i>	XVI–XVIII ст.	Т. Мор, Т. Кампанелла, Д. Уінстенлі, Г. Маблі, Мореллі, Ж. Мельє, Г. Бабеф
2 етап <i>критичний</i>	перша половина XIX ст.	Анрі Сен-Сімон, Шарль Фур'є, Роберт Оуен

Таблиця 4.2.2

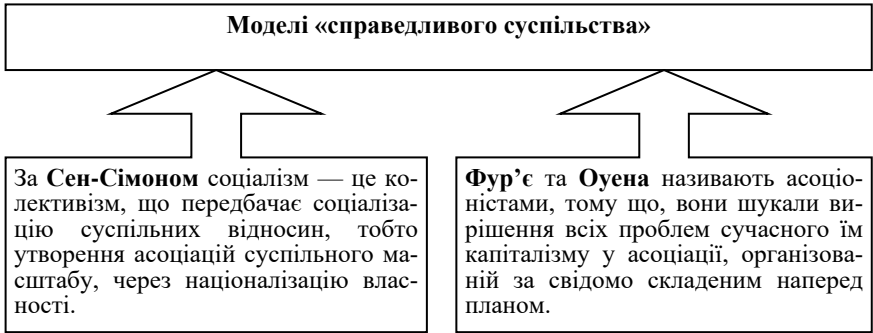
ПРЕДСТАВНИКИ РАНЬОГО УТОПІЧНОГО СОЦІАЛІЗМУ

Представники	Основні ідеї, погляди
Т. Мор (1478–1535) «Утопія»	<ul style="list-style-type: none"> ✓ критика монархії та її економічної основи — приватної власності; ✓ ліквідація приватної власності — рівність для всіх; ✓ обов'язковість праці; ✓ посадові особи обираються народом та підзвітні йому; ✓ чітко визначені функції держави (організація виробництва товарів і продуктів та їх розподіл, боротьба зі злочинами, забезпечення миру); ✓ обмежена кількість законів; ✓ формування високих моральних якостей у людей.
Т. Кампанелла (1568–1639) «Місто Сонця»	<ul style="list-style-type: none"> ✓ приватна власність першоджерело суспільної нерівності та кривди; ✓ ідеальний державний устрій — суспільна власність на засоби виробництва; ✓ загальнообов'язковий характер праці; ✓ робочий день має складати 4 години; ✓ повна рівність між жінками та чоловіками; ✓ розподіл посад між жителями здійснювався згідно з практичними здібностями та освіченістю; ✓ пропонував державу з жорсткою регламентацією усіх аспектів життя й примусовою рівністю.
Ж. Мельє (1664–1729) «Заповіт»	<ul style="list-style-type: none"> ✓ люди рівні від природи і мають повне право користуватися своїми природними правами; ✓ природні права обмежуються політичною владою, королем; ✓ основа суспільної нерівності й державної недосконалості — приватна власність; ✓ держава — це організований примус, і щоби звільнити людей від нього, необхідно знищити першооснову — приватну власність; ✓ ідеальне суспільство — всі зрівнюються у правах і привілеях;

Представники	Основні ідеї, погляди
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ визнав необхідність влади, але ця влада, а також відносини залежності й підкорення не мали політичного змісту; ✓ першим запропонував насильницьку зміну форми державного устрою та правління.
<p>Мореллі <i>«Кодекс природи або Істинний дух її законів» (1775)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ приватна власність сприяла економічній і політичній нерівності людей; ✓ скасування приватної та повернення до суспільної власності; ✓ спосіб повернення до рівності — прийняття досконалого законодавства, узгодженого з законами природи; ✓ основні функції держави: регулювання промислового і с/г виробництва, розподілу продуктів між людьми, регламентація всіх аспектів життя людей, їхнього побуту, виховання.
<p>Габріель Бонно де Маблі <i>(1709–1785)</i> <i>«Про права та обов'язки громадянина», «Про законодавство, або Принципи законів»</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ свобода й рівність притаманні природному стану, а приватна власність порушує світ рівноваги і свободи; ✓ із позицій природно-правового підходу аналізував відносини власності та їхній вплив на державу та особистість; ✓ власність поділяє людей на дві соціальні групи: багатих та бідних; ✓ ідеал суспільства — суспільство рівних у правах і власності людей; ✓ створення законів, які обмежують багатство, регламентують розмір земельних ділянок, що знаходяться у власності окремих людей, обмеження торгівлі.
<p>Гракх Бабєф <i>(справжнє ім'я Франсуа Ноель)</i> <i>(1760–1797)</i> <i>«Змова рівних»</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ головне джерело нерівності — приватна власність; ✓ утворення замість держави національної громади, посадові особи були б виборними; ✓ суспільне виробництво й розподіл його продуктів повинні контролюватися, а кожному членові громади передбачалося забезпечити належний достаток; ✓ вчення не йшло далі класичної зрівнялівки, не піддавало глибокому аналізу сутність держави, влади, права, політ. інститутів і суспільних відносин.

ПРЕДСТАВНИКИ КРИТИЧНО-УТОПІЧНОГО СОЦІАЛІЗМУ

<p>А. Сен-Сімон (1760–1825) Франція</p>	<p>Ш. Фур'є (1772–1837) Франція</p>	<p>Р. Оуен (1771–1858) Англія</p>
<ul style="list-style-type: none"> ❖ визнання закономірностей суспільного розвитку і віра в неперервний прогрес людства; ❖ суспільство закономірно розвивається по висхідній лінії; ❖ вирішальний рушій суспільного розвитку — прогрес знань, науки і техніки, а на їхній основі — виробництва; ❖ держава повинна прагнути, максимально скорочуючи непродуктивні витрати, зосереджувати ресурси на наданні роботи всім здоровим людям з метою забезпечення їхнього фізичного існування; ❖ заперечував революційний шлях перетворення суспільства; ❖ скептично ставився до ліберальної ідеї індивідуальної свободи; ❖ політика — наука про виробництво, що має за мету встановлення найсприятливішого для всіх видів виробництва порядку. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ критика тогочасного капіталістичного суспільства; ❖ показував, що успіхи в розвитку промисловості ведуть не до піднесення добробуту, а до посилення злиденності трудящих; ❖ сучасна йому держава — слуга і захисник привілейованих і багатих у боротьбі проти бідних; ❖ демократія в буржуазному суспільстві наскрізь фальшива, а політичні права і свободи — ілюзорні; ❖ різко критикуючи тогочасне капіталістичне суспільство, заперечував революційні перетворення; ❖ основа нового суспільного устрою — фаланги (виробничо-споживчі товариства); ❖ особиста свобода кожного є найголовнішою умовою існування фаланги; ❖ перетворення суспільства шляхом реформ. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ центральним у поглядах є вчення про характер людини; ❖ критика капіталістичного суспільства за його поляризацію на купку багатих і масу бідних, експлуатацію, безробіття, злиденність трудивників, важкі умови їхньої праці; ❖ головною причиною бід — приватна власність; ❖ існуючий суспільний лад має бути замінений новим, справедливим ладом, заснованим на суспільній власності; ❖ основним осередком нового суспільства є трудова комуна.

Таблиця 4.2.4

ОСНОВНІ ПРАЦІ ПРЕДСТАВНИКІВ УТОПІЧНОГО СОЦІАЛІЗМУ

Представники утопічного соціалізму	Основні праці
<i>Габріель Бонно де Маблі</i>	«Про права та обов'язки громадянина» (1758), «Про законодавство або принципи законів» (1776), «Про вивчення історії» (1778), «Принципи моралі» (1784)
<i>Гракх Бабеф</i>	Програма «Змова заради рівності» (1796)
<i>Жан Мельє</i>	Концепція «Заповіт» (1864)
<i>Микола Чернишевський</i>	Романи «Що робити?»(1863) і «Пролог»(1869)

4.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ**Утопічний соціалізм**

1. Виникнення та характерні ознаки утопічного соціалізму.
2. Ранній утопічний соціалізм, характеристика ідей та поглядів.
3. Характеристика поглядів та ідей представників критично-утопічного соціалізму.

4.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Утопічний соціалізм: традиції та специфіка формування.
2. Історичні умови виникнення та розвитку утопічного соціалізму в Західній Європі.

3. Критика буржуазного ладу Сен-Сімона.
4. Ідеї соціальної справедливості в суспільно-політичній думці кінця XVIII — початку XIX ст.
5. Утопія — феномен суспільного життя.
6. Погляди Карла Маркса та Фрідріха Енгельса на «утопічний соціалізм» в «Маніфесті комуністичної партії».
7. Французький та англійський утопічний соціалізм.
8. Критично-утопічний соціалізм.

4.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Напишіть есе на тему «Моє бачення «утопічного соціалізму»».
2. Складіть порівняльну таблицю «Головні принципи та основні політичні цілі утопічного соціалізму та ... ». Виберіть будь-яку ідеологію, що була вивчена на попередніх заняттях.

	Утопічний соціалізм	« ... »
Хронологічні рамки виникнення		
Головні принципи		
Основні політичні цілі		
Соціальна програма		

3. Більшість соціалістів-утопістів пропонували свої моделі суспільного устрою. Яка із них здається Вам найбільш привабливою? Чому?
4. Що є спільного і відмінного в концепціях раннього утопічного соціалізму та критично-утопічного соціалізму?
5. На Вашу думку, у чому полягає визначний внесок основоположників утопічного соціалізму у розвиток суспільства? Відповідь обґрунтуйте.
6. Назвіть основні передумови виникнення утопічного соціалізму?
7. У чому полягає принципова відмінність поглядів марксистів і утопістів на політичний устрій суспільства?
8. Назвіть причини, що призвели до появи різних течій політичної доктрини соціалізму?

4.6. ТЕСТИ

4.6.1. Тест

1. Серед запропонованих мислителів оберіть того, хто не був представником утопічного соціалізму:

- а) Т. Мор;
- б) Ж.Ж. Руссо;
- в) Ж. Мельє;
- г) Т. Кампанелла.

2. Хто з відомих німецьких утопістів пропонував ідею ідеального державного устрою, як «християнського союзу та братства»?

- а) Т. Мюнцер;
- б) Ж. Мельє;
- в) А. Сен-Сімон;
- г) Дж. Уінстенлі.

3. Хто є автором твору «Утопія»?

- а) Т. Мор;
- б) Т. Кампанелла;
- в) Ж. Мельє;
- г) Т. Мюнцер.

4. Що має бути основою суспільства, тип якого розкривається в творі «Утопія»?

- а) мораль;
- б) праця;
- в) відданість монарху;
- г) самопожертва.

5. Хто з представників утопічного соціалізму центральне місце у своїй теорії приділяв «колективізму»?

- а) Ж. Мельє;
- б) О. Тьєрі;
- в) А. Сен-Сімон;
- г) Т. Мор.

6. Ідеї Фур'є про ідеальне суспільство базувались на основі...?

- а) добровільного об'єднання індивідів у фалангах;
- б) примусового об'єднання у кооперативи;
- в) вільнонайманої праці;
- г) жорсткого контролю держави над суспільством.

7. У своїй роботі «Місто Сонця» Т. Кампанелла визначає приватну власність як ...?

- а) головний аспект розвитку суспільства;
- б) першоджерело суспільної нерівності і кривди;

в) систему норм, що має бути чітко налагоджена в суспільстві;
г) єдино прийнятну форму власності у суспільстві.

8. *Хто з відомих утопістів є автором праці «Заповіт»?*

- а) Т. Мор;
- б) Ж. Мельє;
- в) А. Горден;
- г) К. Маркс.

9. *Хто з російських мислителів був прихильником утопічного соціалізму?*

- а) Л. Троцький;
- б) І. Мечников;
- в) О. Герцен;
- г) В. Іванов.

10. *Встановіть відповідність між авторами-утопістами і їх роботами:*

1. Т. Кампанелла	а) «Заповіт»;
2. Т. Мор	б) «Місто Сонця»;
3. Ж. Мельє	в) «Утопія».

11. *В якому творі російського письменника викладені ідеї утопії?*

- а) «Заповіт»;
- б) «Від тебе до мене»;
- в) «Що робити?»;
- г) «До завтра».

12. *Встановіть відповідність між представниками утопічного соціалізму і країнами, де вони проживали:*

1. Т. Мор	а) Німеччина;
2. А. Сен-Сімон.	б) Англія;
3. Т. Мюнцер	в) Франція.

13. *Кого з відомих утопістів називають «соціалістом-асоціо-ністом»?*

- а) Ш. Фур'є;
- б) Т. Кампанеллу;
- в) О. Герцена;
- г) Ж. Мельє.

14. *Хто, і в якій праці зазначав наступне: «В ідеальному суспільстві чоловіки і жінки носять майже однаковий одяг, діти до трьох років навчаються говорити і вчать абетку, а до десяти років засвоюють всі науки за єдиним підручником «Мудрість», що є кінцевою істиною на всі часи. Згодом вони отримують посади в сфері тих наук ремесла, в яких досягли найбільших успіхів — за вказівкою свого вождя чи керівника»:*

- а) Т. Кампанелла «Місто Сонця»;

- б) Т. Мор «Утопія»;
- в) Ж. Мельє «Заповіт»;
- г) А. Сен-Сімон «Нове християнство».

15. У яких країнах утопічний соціалізм з'явився майже одночасно у трьох формах: сенсімонізм, фур'єризм, оуєнізм:

- а) Росії і Німеччині;
- б) Франції і Англії;
- в) Італії і Америці.

16. Як перекладається слово «utopos» українською мовою:

- а) ідеальне місце;
- б) місце, якого немає;
- в) мрія.

17. Яку назву має праця 1516 року, у якій були викладені погляди на суспільство «золотого століття»:

- а) «Ідеальне суспільство»;
- б) «Утопічний соціалізм»;
- в) «Утопія».

18. Кому із соціалістів-утопістів належить теорія «прист-растей»?:

- а) А. Сен-Сімону;
- б) Ш. Фур'є;
- в) Р. Оуєну.

19. Хто з соціалістів-утопістів пропонував замінити гроші на квитанції, на яких зазначався б час, витрачений на виробництво товару?:

- а) А. Сен-Сімон;
- б) Ш. Фур'є;
- в) Р. Оуєн.

20. У своїй знаменитій книзі він виступив як критик капіталізму, виступав проти приватної власності. Його модель справедливого суспільства побудована на суспільній власності, зрівняльному розподілі благ за потребами, суспільному контролю рівності, планово-організованій і обов'язковій для всіх праці. Про кого йдеться?

- а) Томмазо Кампанелла;
- б) Томас Мор;
- в) Анрі де Сен-Сімон.

4.6.2. Тест «Утопічний соціалізм»

1. В якому столітті сформувався критично-утопічний соціалізм?

- а) XVIII;
- б) XIX;
- в) XX.

2. *Що означає в перекладі слово «утопія»?:*
- а) нездійсненні мрії;
 - б) місце, якого немає;
 - в) справедливе суспільство.
3. *Характерними рисами утопічних ідей були:*
- а) створення умов для централізації економіки;
 - б) збільшення рівня та якості виробництва;
 - в) втілення мрії про справедливе суспільство;
 - г) ідея нерівності суспільства.
4. *Сен-Сімон був прихильником переходу суспільства:*
- а) від капіталізму до індустріалізму;
 - б) від капіталізму до соціалізму;
 - в) від капіталізму до комунізму.
5. *Яка подія стала поштовхом до появи утопічного соціалізму?:*
- а) Громадянська війна в США;
 - б) Велика французька революція;
 - в) Промислова революція.
6. *Один з основоположників утопічного соціалізму Т. Мор вис-
тупав за:*
- а) розвиток приватної власності;
 - б) нерівномірний розподілу благ;
 - в) ліквідацію приватної власності;
 - г) розповсюдження гуманістичних ідей.
7. *Італійський мислитель Томазо Кампанелла у творі «Місто
сонця» (1623) запропонував:*
- а) проект ідеальної держави;
 - б) проект правової держави;
 - в) проект держави в якій розвивається приватна власність;
 - г) проект держави в якій праця не загальнообов'язкова.
8. *Одними із перших науково обґрунтованих соціалістичних
доктрин, що базувались на критиці приватної власності, були ідеї:*
- а) Мореллі та Мюнцера;
 - б) Мора і Кампанелли;
 - в) Уінстеллі і Бабефа;
 - г) Сен-Сімона і Оуена.
9. *Джерард Уінстеллі в книзі «Закон Свободи» захищає:*
- а) приватну власність;
 - б) пролетаріат;
 - в) розвиток народного господарства;
 - г) середній клас.
10. *Основним у «Кодексі природи» Мореллі було:*
- а) поняття консолідації;
 - б) поняття насильства, спрямованого проти приватної власності;

- в) поняття централізації влади;
- г) поняття загальнообов'язкової праці як основи суспільства.

11. *Ж. Мельє у своїй концепції запропонував:*

- а) насильницьку зміну форми державного устрою та правління;
- б) еволюціонізм та реформування суспільства;
- в) сприяння формуванню та захисту приватної власності;
- г) встановлення суспільної власності на все крім предметів особистого вжитку.

12. *У 1848 р. Олександр Іванович Герцен розробив власну теорію «російського соціалізму» в якій обстоював:*

- а) формування середнього класу;
- б) зростання матеріального виробництва;
- в) визволення селян, передачу земель у володіння «общини»;
- г) обмеження прав буржуазії.

13. *Яка основна ідея утопічного соціалізму:*

- а) встановлення в суспільстві диктатури пролетаріату;
- б) створення суспільства без експлуатації та гноблення;
- в) знищення влади та держави.

14. *На думку А. Сен-Сімона суспільство розвивається:*

- а) поступово від однієї стадії до іншої;
- б) хаотично;
- в) не розвивається, а деградує.

15. *Ідеальна фаланга Ш. Фур'є мала складатися з:*

- а) 620 чоловік;
- б) 1000 чоловік;
- в) 1620 чоловік.

16. *Р. Оуен пропонував створити в суспільстві:*

- а) комуни;
- б) фаланги;
- в) легіони.

17. *В суспільстві, за Т. Кампанелло, існуватиме клас жреців, який буде:*

- а) керувати суспільством;
- б) справляти релігійні обряди;
- в) визначати, хто з ким братиме шлюб.

18. *Утопічний соціалізм є вченням про:*

- а) створення гуманістичного суспільства;
- б) прискорений науково-технічний розвиток;
- в) справедливий устрій суспільства.

19. *Передумови виникнення утопічного соціалізму:*

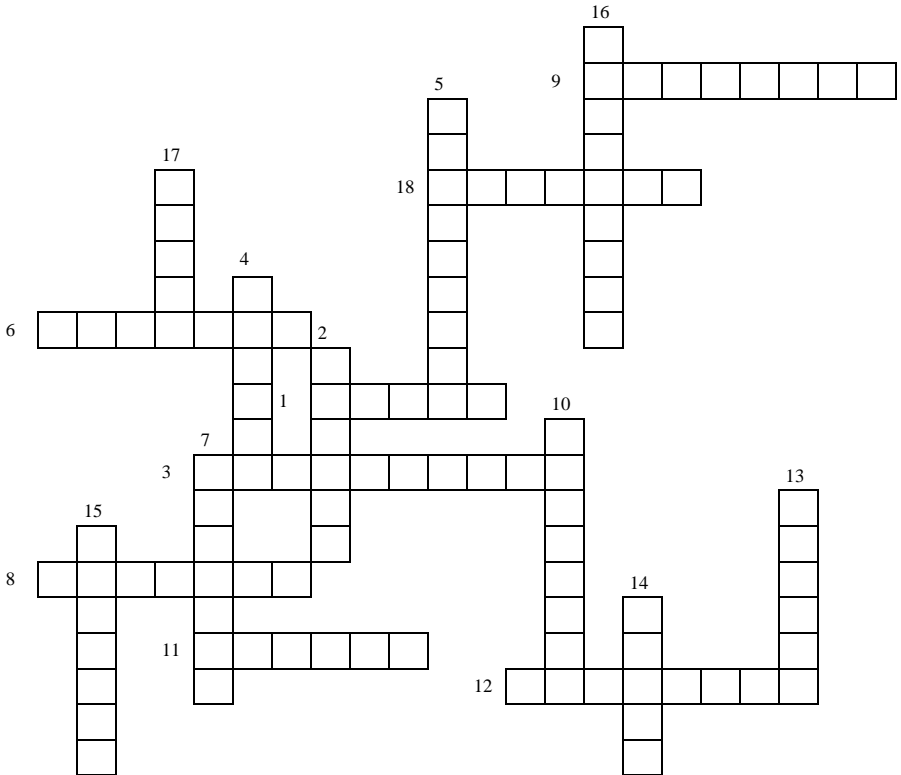
- а) несправедливий розподіл ресурсів та благ;
- б) низький рівень розвитку науки та техніки;
- в) протиріччя між феодалами та буржуа.

20. Основа теорії Р. Оуена полягала в:

- а) покращенні умов праці та механізації виробництва;
- б) прагненні до загального щастя;
- в) удосконаленні правової системи суспільства.

4.7. КРОСВОРДИ

4.7.1. Кросворд

По горизонталі:

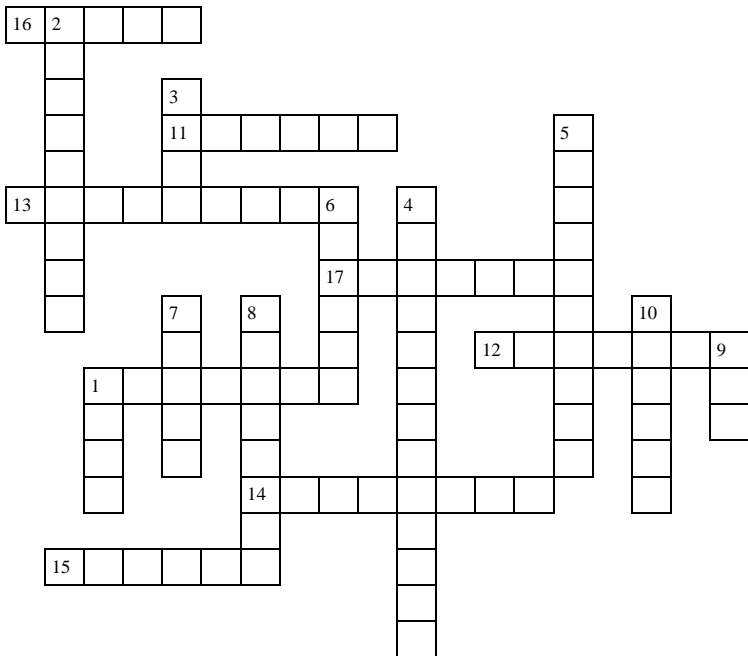
- 1. Ім'я родоначальника утопічного соціалізму.
- 3. Представник раннього утопічного соціалізму.
- 6. Друге ім'я Ш. Фур'є.
- 8. Праця Ш. Фур'є «... про асоціацію».
- 9. Національність Роберта Оуена.
- 11. Р. Оуен розробив проект нового суспільства, основним осередком якого є невелика трудова ...

12. Місто де народився Габріель Бонно де Маблі.
 18. Назва проекту суспільного устрою Жана Мельє.

По вертикалі:

2. Скорочена назва твору «Золота книга, настільки ж корисна, як і забавна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія».
 4. Сен-Сімон Клод Анрі де
 5. Рухаючись уперед до свого досконалого стану — «золотого віку», суспільство проходить три стадії: 1. теологічна, 2. метафізична, 3. ...
 7. Найсильнішою стороною вчення французького утопічного соціаліста Ш. Фур'є являється ... тогочасного капіталістичного суспільства.
 10. Центральним у поглядах Р. Оуєна є вчення про ... людини.
 13. Що пропагує праця Г. Маблі «Принципи моралі»?
 14. Найвідоміша праця Т. Кампанелли «Місто ...».
 15. Гракх Бабéф — керівник руху «рівних» у ...
 16. Соротників Г. Бабефа називали ...
 17. Утопічний проект суспільного устрою Д. Уінстенлі «... волі».

4.7.2. Кросворд

По вертикалі:

1. Автор теорії «пристрастей».
2. Перехідна економічна модель суспільства за Сен-Сімоном; промислово-споживче товариство, до складу якого входять представники різних соціальних груп.
3. Соціаліст-утопіст, який пропонував замінити гроші на квитанції, на яких зазначався б час, витрачений на виробництво товару.
4. Російський філософ-утопіст, революціонер, погляди якого були викладені у романах «Що робити?» і «Пролог».
5. Італійський соціаліст-утопіст, автор книги «Місто Сонця».
6. Основна господарська одиниця Утопії за Томасом Мором.
7. Французький мислитель, автор концепції «Заповіт».
8. Соціальний реформатор, засновник школи утопічного соціалізму, автор книги «Нове християнство».
9. Представник утопічного соціалізму, канонізований Католицькою церквою.
10. Обраний керівник групи сімейств, за Т. Мором.

По горизонталі:

1. Основним елементом ідеальної соціальної системи за Фур'є, який містить ідею всезагального братства й ґрунтується на відповідності інтересів індивіда й колективу.
11. Місце, якого немає; острів, на якому було створено ідеальне суспільство в творі Томаса Мора.
12. Напрямок утопічного соціалізму, що втілює в собі систему спільної власності, загального уніфікованого виховання та спільних інтересів.
13. Чотириповерховий квартирний будинок, в якому найбагатші займали верхні поверхи, а найбідніші жили внизу.
14. Вчення, основним теоретичним джерелом якого став утопічний соціалізм.
15. Письменник, філософ, представник утопічного соціалізму російських революційних демократів.
16. Французький революційний комуніст-утопіст, керівник руху «В ім'я рівності».
17. Назва праці де розкрита утопія Платона.

4.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М. Історія політичної думки: практикум. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». К.: КНЕУ, 2014. 190 с.
2. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.
3. Герасимчук Т.Ф., Киридон А.М., Троян С.С. Загальна теорія політики: Навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с.
4. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.
5. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
7. Рікер Поль. Ідеологія та утопія: Курс лекцій / Володимир Верлока (пер.з англ.). К.: Дух і літера, 2005. 382 с.
8. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Балеї П. Обезвласнене суспільство. Марксизм: утопія в теорії і терор у практиці. 2. вид. К.: Смолоскип, 2003. 730 с.
2. Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М. Історія політичної думки: практикум. / М-во освіти і науки України, К.: КНЕУ, 2014. 190 с.
3. Вдовичин І.Я. Технократична модель суспільних відносин в політико-правових поглядах К.-А. Сен-Сімона. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2018. № 6. С. 8–19.
4. Владленова І. Ідеологія як містифікація реальності. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2020. № 61. С. 69–80. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/e278a999-5fbb-4164-a0be-f66928b5b96e/content>
5. Огорокова В.В. Система марксистської соціально-філософської парадигми в радянській науці щодо вивчення утопії. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2011. № 1(26). С. 122–127.
6. Політична думка ХХ — початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми. Львів : «Новий світ-2000», 2017. Т. 2. 535 с.
7. Мангайм Карл. Ідеологія та утопія / В.Швед (пер.). К.: Дух і літера, 2008. 370 с.

8. Резнік В.С. Делегітимація приватної власності в утопічних соціалістичних вченнях нового часу. *Український соціум*. 2012. № 1(40). С. 71–82.

9. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. К.: Всесвіт, 2000. 480 с.

10. Шпак В. Т. Утопічний характер «наукового соціалізму». *Гуманітарний вісник ЧДТУ*. Серія: Філософські науки. 2011. Випуск 10 (74). С. 3–9.

5

ТЕМА

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ВЧЕННЯ МАРКСИЗМУ

В політиці заради відомої цілі можна домовитись навіть з самим дияволом — треба тільки бути впевненим, що ти проведеш диявола, а не він тебе.

Карл Маркс

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ основні етапи становлення та розвитку марксизму;
- ✓ риси марксистської доктрини;
- ✓ представників даної течії та їх теорії;
- ✓ праці відомих представників марксизму та їх основні положення;
- ✓ зміни в суспільстві, до яких призвів марксизм.

вміти

- ✓ виокремити особливості підходів відомих діячів щодо марксизму;
- ✓ розкрити зміст основних етапів становлення та розвитку марксистської теорії;
- ✓ дати оцінку різним теоріям марксизму;
- ✓ порівнювати погляди найвідоміших представників марксизму.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

диктатура пролетаріату
історичний матеріалізм
комунізм
колективізація
ленінізм
люмпени

марксизм-ленінізм
науковий соціалізм
націоналізація
неомарксизм
опортунізм
популізм

марксизм
марксистська концепція
соціалізму
марксистська політична
економія

пролетарська партія
пролетаріат
планова економіка
соціалізм
тоталітаризм

5.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Диктатура пролетаріату — влада, яка встановлюється внаслідок революції й здійснюється робітничим класом на чолі зі своєю партією для придушення опору бувших пануючих класів — до утворення безкласового суспільства.

Історичний матеріалізм — теорія розвитку суспільства, розроблена в XIX–XX ст. у роботах К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна. Ключова її теза зводиться до наступного: фундаментальна основа суспільства — матеріальне виробництво. Воно є джерелом всіх процесів в ньому і визначає суспільну свідомість.

Комунізм (від лат. *communis* — спільний, загальний) — футурологічна та утопічна ідеологія, вчення про майбутнє безкласове суспільство, в якому буде скасована приватна власність на засоби виробництва; світогляд, який наголошує на вирішальному значенні суспільства і спільноти (комуни, громади) у житті кожної людини, на абсолютній домініанті інтересів спільноти над окремою персоною. Одна з крайніх форм колективізму.

Колективізація — об'єднання селянських дрібних господарств у колективні.

Ленінізм –1) погляди В. Леніна, на основні положення марксизму, що пізніше були представлені комуністичними ідеологами як «наукова система»; 2) практичне втілення ідей марксизму в історії СРСР. Фактично, ленінізм є не науковою теорією, а лише практикою нещадної класової боротьби протягом усього періоду існування СРСР.

Люмпени (від нім. *lumpen* — лахміття) — декласовані й деморалізовані верстви населення, які опинилися на «дні» суспільства й нездатні до самостійного організованого руху, хоча висувують завищені соціальні вимоги й претензії.

Люмпенізація — процес втрати якимось класом, соціальним прошарком характерних рис, перехід в нижчий соціальний статус. Л. супроводжується втратою професіоналізму та соціальної ініціативи, безробіттям, правовим нігілізмом, зниженням рівня культури.

Марксизм (діалектичний та історичний матеріалізм, «науковий комунізм») — 1) система філософських поглядів про устрій суспільства, про матеріалістичний детермінізм в історії та про шляхи і форми переходу людства від класового суспільства до безкласового, від капіталізму до соціалізму та комунізму. 2) філософське, економічне і політичне вчення і рух, заснований К. Марксом в середині XIX ст. Основні поло-

ження: вчення про додаткову вартість, матеріалістичне розуміння історії і вчення про диктатуру пролетаріату.

Марксистська концепція соціалізму — розглядає його як нижчу, незрілу фазу комунізму — суспільно-економічної формації, яка характеризується ліквідацією приватної власності та експлуататорських класів, утвердженням суспільної власності на засоби виробництва, провідної ролі робітничого класу, здійсненням принципу «від кожного за здібностями, кожному за працею», забезпеченням соціальної справедливості, умов для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Марксистська політична економія — напрям в економічній теорії, основу якого складає теорія вартості (А. Сміт, Д. Рікардо), яку К. Маркс розширив теорією додаткової вартості.

Марксизм-ленінізм — політична філософія, світогляд; сукупність політичних та філософських поглядів і ідей, які охоплюють різноманітні питання світобудови, місця і ролі людини у суспільстві і світі, питання устрою і побудови «справедливого» суспільства тощо, який розроблявся і поширювався на державному рівні у СРСР правлячою партією КПРС. Назва пов'язана з тим, що для обґрунтування і утвердження світогляду широко використовувались праці К. Маркса і В.І. Леніна.

Науковий соціалізм — система поглядів К. Маркса і Ф. Енгельса про комуністичне суспільство на першій, нижчій фазі його розвитку.

Націоналізація — це примусове безоплатне вилучення засобів виробництва, що перебувають у приватній власності, з наступною передачею їх у державну або іншу власність.

Неомарксизм — широкий термін, що позначає філософські та соціологічні теорії ХХ ст., що намагалися продовжити й модернізувати вчення марксизму з врахуванням новітніх течій філософської думки, таких як фрейдизм, соціальна філософія Макса Вебера тощо.

Опортунізм — політичний курс, який характеризується пристосовництвом, безпринципністю, зрадою інтересів певної політичної сили чи ідеології.

Популізм — загравання влади з народом для забезпечення популярності, що характеризується демагогічними гаслами, необґрунтованими обіцянками.

Пролетарська партія — партія, програма якої побудована на принципах диктаторського централізму (за Ленініним — «демократичний централізм»). З метою утримання влади така партія використовує в пропаганді соціалістичну пролетарську фразеологію, постійно акцентуючи, що влада в країні належить «робітничому класу».

Пролетаріат (від лат. *proletarius*) — найбільшій клас суспільства, представники якого живуть у злиднях і позбавлені всіх благ громадянства.

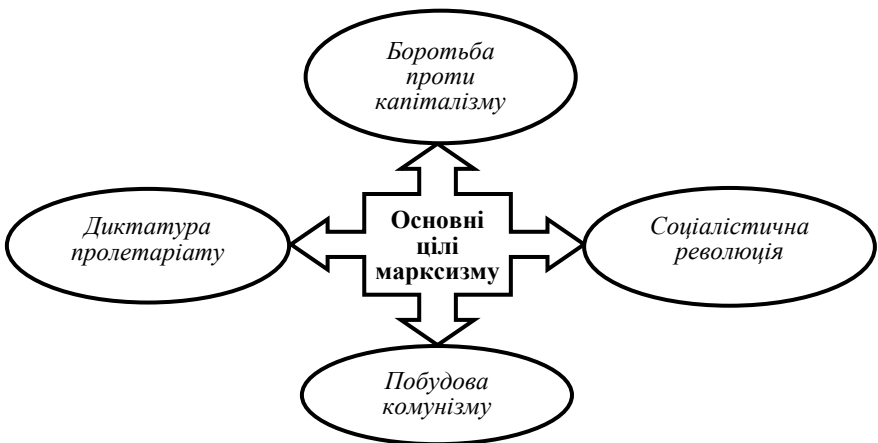
Планова економіка — це форма економічного устрою, за якої держава або робітничі ради керують економікою. Спеціальний державний орган регулює асортимент і обсяги виробництва всіх товарів і послуг, ціни на всі продукти, величину заробітних плат. Така економічна система заперечує приватну власність на засоби виробництва і протиставляє себе ринковій економіці.

Соціалізм — 1) суспільне вчення, ідеалом якого є здійснення принципів соціальної справедливості і рівності. За вченням К. Маркса та суспільно-політичною доктриною його послідовників — це перехідний період від капіталізму до комунізму. 2) учення про суспільний устрій, для якого характерний підхід до розв'язання всіх соціальних проблем з погляду суспільства як єдиного цілого. Це перша фаза комуністичної формації; суспільство, засноване на загальній власності на засоби виробництва.

Тоталітаризм — політичний устрій, за якого державна влада здійснює повний контроль за всіма сферами життя суспільства. Характерні ознаки: відсутність демократичних свобод, громадянського суспільства, насильство, терор влади проти народу, наявність єдиної державної ідеології, обов'язкової для всіх громадян.

5.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 5.2.1

Таблиця 5.2.1

ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО ПРОГРЕСУ ЛЮДСТВА ЗА КАРЛОМ МАРКСОМ

Етапи	Суспільно-економічні формації
1 етап	Первісно-общинний лад (<i>безкласове суспільство</i>)
2 етап	Рабовласницький лад (<i>класове суспільство</i>)
3 етап	Феодалізм (<i>класове суспільство</i>)
4 етап	Капіталізм (<i>класове суспільство</i>)
5 етап	Комунізм (<i>безкласове суспільство</i>)

Схема 5.2.2

Схема 5.2.3

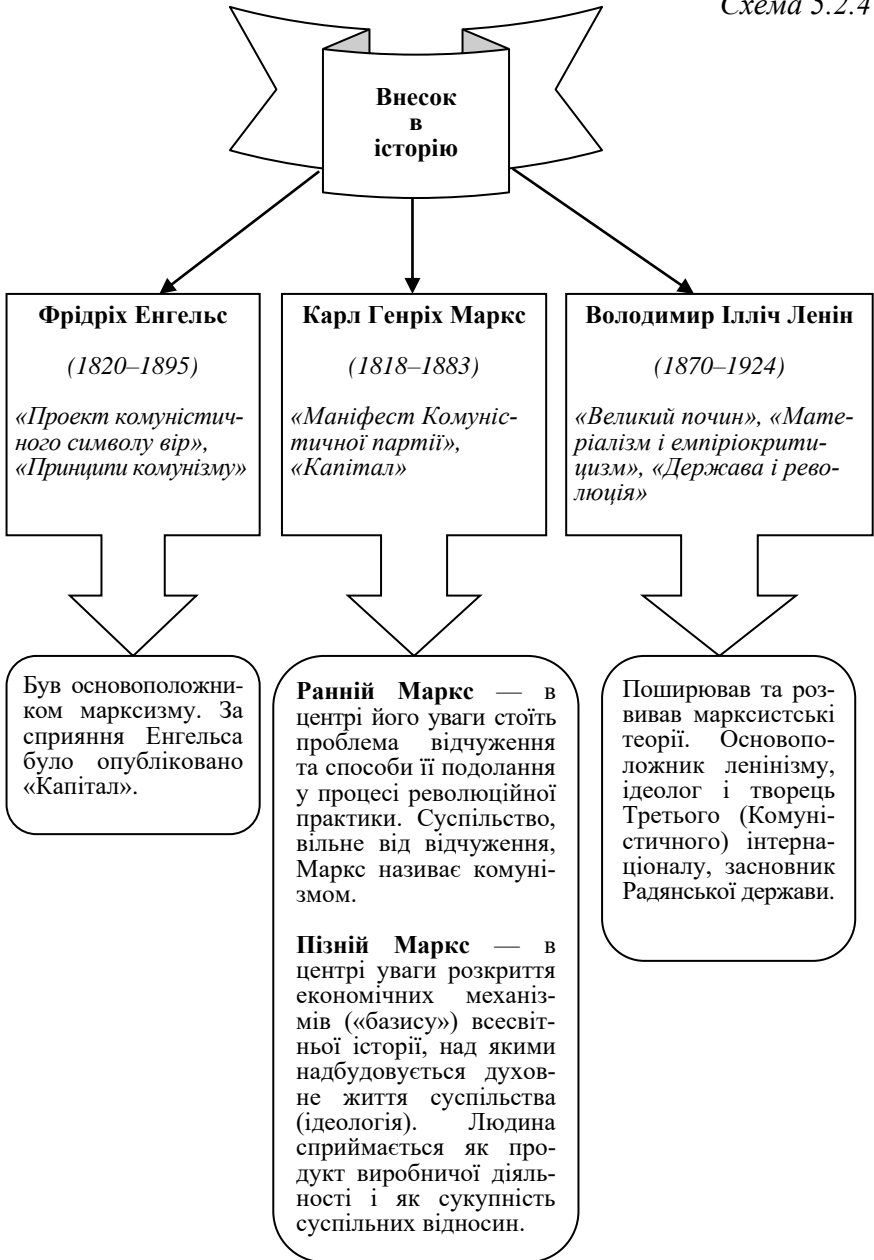

- ✓ скасування приватної власності, забезпечення майнової і соціальної рівності;
- ✓ докорінне перетворення суспільства шляхом пролетарської революції;
- ✓ диктатура пролетаріату як ознака народовладдя;
- ✓ безкласовий характер суспільних відносин та ідея колективного загального добробуту для всіх;
- ✓ скасування державного апарату та перехід до гармонійного співіснування різних соціальних верств без класового поділу (комуністичне суспільство).

Таблиця 5.2.2

ОСНОВОПОЛОЖНИКИ МАРКСИЗМУ ТА ЇХ ТЕОРІЇ

Представники	Основні праці	Теорія марксизму
К. Маркс (1818–1883) і Ф. Енгельс (1820–1895)	«Маніфест Комуністичної партії» (1848) «Критика Готської програми» (1875)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ основні ідеї: в результаті внутрішнього розвитку капіталізму будуть зруйновані вузькі рамки класових та національних відносин, створяться умови для розкріпачення людини; ✓ свобода та всебічний розвиток людини можливі тільки в асоціації та через асоціацію; ✓ просування до звільнення людини здійснюється через класову боротьбу і революцію, знищення одного класу іншим; ✓ встановлення влади робітничого класу; ✓ ліквідація поділу суспільства на соціальні класи; ✓ формування однорідного, соціально справедливого суспільства; ✓ головна проблема — визволення людини, формування цілісної, гармонійної, всебічно розвинутої людини; ✓ необхідність встановлення принципово нового суспільного устрою, який би зробив вихідним моментом розвитку саме людину (ідея гуманізму); ✓ розуміння історичного процесу як суспільно-політичної діяльності народних мас; ✓ необхідність пролетарської революції для соціалістичних перетворень суспільства; ✓ ідея диктатури пролетаріату як перехідний період від капіталізму до соціалізму; ✓ визначили дві фази комуністичного суспільства — соціалізм і комунізм.
В.І. Ленін (1870–1924)	«Держава і революція» (1917)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вчення про роль революційної теорії в робітничому русі; ✓ вчення про гегемонію пролетаріату в соціалістичній революції; ✓ ідея революційно-демократичної диктатури пролетаріату та селянства як перехідної форми влади в період між буржуазно-демократичною і соціалістичною революціями; ✓ розкриття революційних можливостей селянства в боротьбі проти капіталізму; ✓ висновок про можливість перемоги соціалістичної революції спочатку в одній, окремо взятій, країні; ✓ вчення про державу; ✓ визначення шляхів будівництва соціалізму; ✓ перемога соціалістичної революції та створення диктатури пролетаріату (держави) в одній країні докорінно змінює характер міжнародних відносин; ✓ імперіалізм є прямим наслідком капіталістичного розвитку.

Марксистські та постмарксистські течії та напрямки.
Теорія та ідеологія К. Маркса породила безліч послідовників як у науковій сфері, так і в політиці.

1. Російській марксизм XIX – поч. XX ст.

Представники: Плеханов Г.В., Ленін В.І., Богданов А.А., Троцький Л.Д., Мартов Ю.О., Дан Ф.І., Чхеїдзе Н.С., Аскельрод П.Б.

2. Російській марксизм XX ст.

Представники: Виготський Л.С., Ліфшиц М.А., Ільєнков Є.В.

3. Російській марксизм XXI ст.

Представники: Бузгалін А.В., Колганов А.І.

4. Російській постмарксизм в кінці XX – початку XXI ст.

Представники: Кагарлицький Б.Ю., Тарасов А.Н.

5. Західний марксизм XIX – початку XX ст.

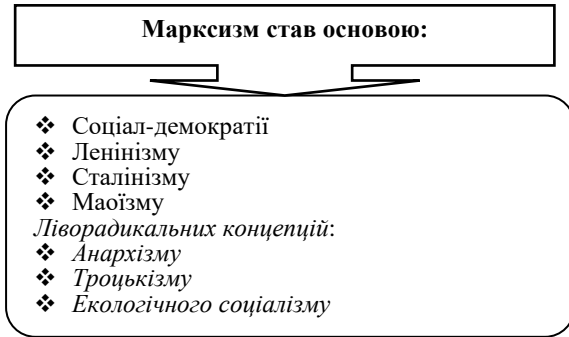
Представники: Карл Каутський, Роза Люксембург, Отто Рюле

6. Західний марксизм та неомарксизм XX ст.

Представники: Д. Лукач, Л. Альтюсер, Є. Блох, Ж. Бодріяр, К. Мангейм, В. Райх, Франкфуртська школа: Ж.П. Сартр, А. Грамші, Б. Олман, П. Андерсон, М. Рюбель

7. Західний постмарксизм кінця XX ст. – початку XXI ст.

Представники: І. Месарош, Є. Лаклау, Ш. Муфф

5.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Марксизм-ленінізм як революційна марксистська теорія і тоталітарна ідеологія

1. Основні положення вчення К. Маркса і Ф. Енгельса:
 - а) класовий характер держави і права;
 - б) ідея світової революції і диктатури пролетаріату;
 - в) економічна теорія марксизму;
 - г) тлумачення держави і права в комуністичній формації.
2. Політико-ідеологічна еволюція марксизму:
 - а) ленінізм;
 - б) сталінізм.
3. Марксизм-ленінізм в ідеологічних платформах Китаю, Куби, Північної Кореї, СРСР.
4. Ідеологія марксизму в Україні: історичне минуле і сучасність.

5.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Історичні умови виникнення і формування марксистської економічної теорії.
2. Обґрунтування принципу матеріалістичного розуміння історії у працях К. Маркса і Ф. Енгельса 40-х рр. XIX ст.
3. Марксистська теорія політики.
4. Політичні концепції В.І. Ульянова (Леніна).
5. Характерні особливості марксистської ідеології.

6. Взаємозв'язок марксистської ідеології і науки.
7. Історичні форми марксизму.
8. Особливості радянського марксизму (ленінізм і сталінізм).
9. Робота Й. Сталіна «Марксизм і національне питання».
10. Марксизм і традиції європейської політичної думки.
11. Поняття «неомарксизму».
12. Марксизм та сучасність.

5.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. У якому столітті виникла марксистська доктрина?
2. Дайте визначення наступних категорій та понять:

Поняття	Визначення
комунізм	
ленінізм	
марксизм	
марксистська доктрина	
марксистська концепція соціалізму	
марксизм-ленінізм	
науковий соціалізм	
неомарксизм	
соціалізм	

3. Сутність марксизму. Відокремте найважливіші, на Вашу думку, ознаки даної течії.

4. Охарактеризуйте етапи становлення ідеології марксизму.

5. Що таке творчий марксизм? Чи можна до марксизму застосувати таке поняття?

6. В чому сутність основних політичних ідей марксизму?

7. Хто з німецьких філософів суттєво вплинув на формування філософської концепції марксизму?

8. Розкрийте економічну суть марксизму. Який закон характеризує її?

9. Розкрийте основні положення марксистської соціальної політичної думки за Ф. Енгельсом.

10. Назвіть основні положення «Маніфесту Комуністичної партії» К. Маркса та Ф. Енгельса.

11. Охарактеризуйте формування марксизму в Росії?
12. Хто з російських марксистів 20-30 рр. зробив значний внесок в економічну теорію?
13. Дайте порівняльний аналіз поглядів на теорію марксизму К. Маркса і В. Леніна.
14. Російський мислитель М.О. Бердяєв писав: «Комунізм по своїй ідеї хотів би здійснити не тільки справедливість, але й братерство у людських відносинах. Але наївно і смішно думати, що братство між людьми може бути здійснено шляхом зовнішньої, примусової соціальної муштри, шляхом звички. Для цього необхідна дія глибинних духовних сил». Чи погоджуєтесь ви з такою думкою. Дайте власну інтерпретацію цієї думки. Обґрунтуйте свою точку зору.
15. Чому комунізм претендував на статус науки? Чим наука відрізняється від ідеології?
16. Проаналізуйте особливості становлення вітчизняного марксизму.
17. Охарактеризуйте погляди В. Леніна, на основні положення марксизму а також твори В. Леніна з проблем політичної практики більшовиків, що пізніше були представлені комуністичними ідеологами в СРСР як «наукова система», що була значною мірою відредагована (інтерпретована) Й. Сталіним та його ідейними прибічниками.
18. Теорія соціалістичної держави В.І. Леніна.
19. У чому полягає специфіка ідеологічної ситуації в посткомуністичних країнах?
20. Покажіть роль власності в основі природи владних відносин за марксистською концепцією.
21. До яких змін в суспільстві призвела марксистська теорія?

5.6. ТЕСТИ

5.6.1. Тест «Марксистська доктрина»

1. Вкажіть засновників марксистської концепції?

- а) К. Маркс і Ф. Енгельс;
- б) Л. Троцький і Ф. Енгельс;
- в) К. Маркс і П.Ж. Прудон;
- г) В. Ленін і Л. Троцький.

2. Ідея марксизму базувалась на:

- а) встановлені диктатури пролетаріату шляхом революції;

- б) вільній конкуренції;
- в) розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- г) покращення умов трудящих.

3. Кому із ідеологів марксизму належить фраза: «Філософи лише різним способом пояснюють світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його»?

- а) Ф. Енгельсу;
- б) В. Леніну;
- в) К. Марксу;
- г) Л. Троцькому.

4. Хто є автором «Капіталу»?

- а) Ж. Прудон;
- б) В. Ленін;
- в) Ф. Енгельс;
- г) К. Маркс

5. Яке з учень, що є основою ідей марксизму, є зайвим?

- а) англійська політекономія;
- б) німецька класична філософія;
- в) французький утопічний соціалізм;
- г) кейнсіанство.

6. Ким був розроблений проект «Маніфесту комуністичної партії»?

- а) К. Марксом;
- б) Л. Троцьким;
- в) В. Леніним;
- г) К. Каутський.

7. Яка школа піддається критиці в «Капіталі» К. Маркса?

- а) меркантилістська;
- б) історична німецька школа;
- в) кейнсіанська;
- г) маржиналістська.

8. Із запропонованих прізвиськ оберіть справжнє прізвисько В.І. Леніна:

- а) Г. Плеханов;
- б) В. Ульянов;
- в) Е. Бронштейн;
- г) Й. Джугашвілі.

9. Хто був головним організатором «червоного терору» в Росії?

- а) В. Ленін;
- б) С. Кіров;
- в) Й. Сталін;
- г) Л. Берія.

10. Які два періоди виділяють у творчості К. Маркса?

- а) Дореволюційний і післяреволюційний марксизм;
- б) Ранній і пізній марксизм;
- в) Марксизмі і неомарксизм;
- г) Лівий і лівоцентристський.

11. Хто є автором «Квітневих тез»?

- а) К. Маркс;
- б) В. Ленін;
- в) Й. Сталін;
- г) Л. Троцький.

12. Хто був організатором Першого Інтернаціоналу?

- а) Л. Троцький;
- б) К. Маркс;
- в) Ф. Енгельс;
- г) В. Ленін.

5.6.2. Тест

1. К. Маркс та Ф. Енгельс представляли історичний процес як:

- а) збройну боротьбу між націями;
- б) суспільно-політичну діяльність народних мас;
- в) розвиток науки та техніки.

2. Щодо філософії історії, основними ідеями марксизму були:

- а) циклічний розвиток суспільства;
- б) поділ суспільства в процесі розвитку на антагоністичні форми мації;

в) множинність та різноманітність шляхів розвитку.

3. В сфері економіки марксизм вважав:

- а) наявним існування експлуатації власником найманого робітника;

б) необхідність створення великих монополій;

в) необхідність впровадження державної підтримки промисловості.

4. За марксизмом, в основі всіх соціальних змін лежать:

- а) духовні цінності;
- б) внутрішнє прагнення людей до гармонії;
- в) економічні інтереси соціальних груп населення.

5. На думку К. Маркса, комунізм — це:

- а) суспільство без апарату примусу;
- б) суспільство із пануванням інтересів держави над інтересами особи;
- в) найвищий стан розвитку людства.

6. *К. Маркс відкидав ідею соціально(ї)го:*

- а) боротьби;
- б) консенсусу;
- в) справедливості.

7. *Зміна формацій, за марксизмом, визначається:*

- а) рівнем розвитку продуктивних сил;
- б) боротьбою між класами;
- в) зовнішніми чинниками.

8. *На основі чого, марксизм твердить про експлуатацію найманого робітника?*

- а) існування класу власників засобів виробництва;
- б) низького рівня заробітної плати;
- в) привласнення капіталістом доданої вартості.

9. *За марксизмом, основою буття є:*

- а) матерія;
- б) ідея;
- в) поєднання ідеї та матерії.

10. *За марксизмом, відношення людини до навколишньої дійсності формується:*

- а) вихованням;
- б) генетично закладене;
- в) діяльністю, спрямованою на перетворення матеріального світу.

11. *К. Маркс та Ф. Енгельс були представниками:*

- а) раціоналізму;
- б) ідеалізму;
- в) діалектичного матеріалізму.

12. *Які суспільно-економічні формації виділяв К. Маркс :*

- а) доіндустріальну, індустріальну, постіндустріальну;
- б) формаційну, цивілізаційну;
- в) первісну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну та комуністичну.

13. *Джерелами марксизму були:*

- а) вчення античних мислителів;
- б) діалектика Гегеля, матеріалізм Фейєрбаха, утопічний соціалізм та політекономія Сміта і Рікардо;
- в) анархічні погляди П.Ж. Прудона.

14. *В сфері виробничих відносин марксизм пропонував:*

- а) заміну приватної власності на засоби виробництва суспільною;
- б) стимулювання розвитку капіталістичних відносин;
- в) припинити розвиток механізації виробництва.

15. В якій країні марксистська політична економія була єдиним науковим напрямом в економіці?:

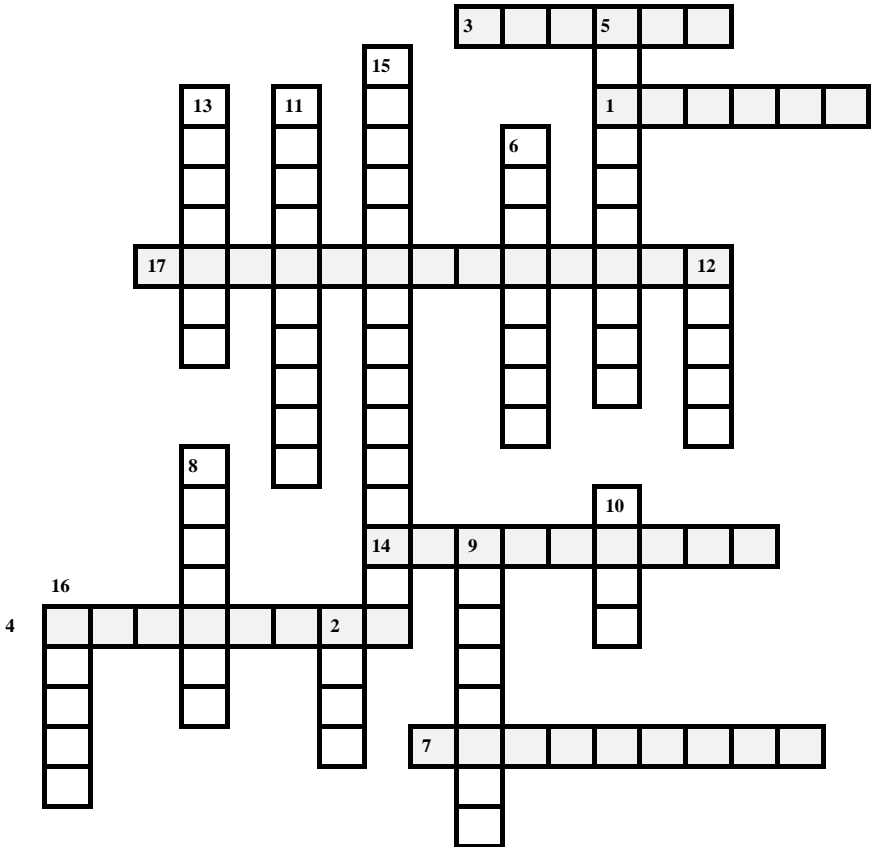
- а) Німеччина;
- б) Китай;
- в) СРСР.

16. Хто є найвідомішим представником марксистського вчення в Росії?:

- а) М. Бакунін;
- б) В. Ленін;
- в) П. Кропоткін.

5.7. КРОСВОРДИ

5.7.1. Кросворд

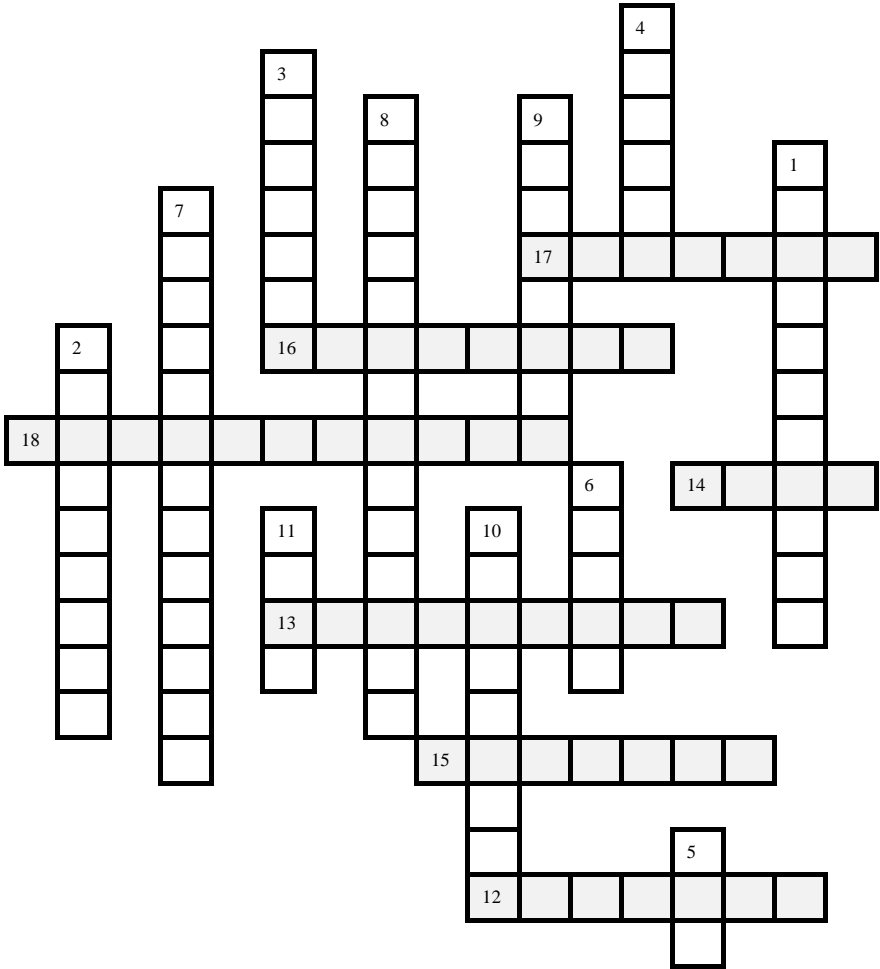
По горизонталі:

1. Друге ім'я К. Маркса.
3. Місто, де народився Фрідріх Енгельс.
4. Два відкриття К. Маркса — матеріалістичне розуміння історії і теорія додаткової ...
7. Політичне панування робітничого класу — «... пролетаріату».
14. Місто, в якому народився В. Ленін.
17. Міжнародна організація соціал-демократії — Соціалістичний ...

По вертикалі:

2. В якому місті народився К. Маркс?
5. Головна ідея марксизму — ідея всевітньо-історичної ролі робітничого класу (пролетаріату) як ... капіталізму і творця соціалістичного суспільства.
6. За дорученням товариства «Союз комуністів» Маркс і Енгельс склали знаменитий «... Комуністичної Партії».
8. Основна праця К. Маркса.
9. Цілісна та послідовна матеріалістична система поглядів на світ, історію людства та розвиток суспільства, яку створили Маркс та Енгельс, має назву...
10. Маркс визначив природу ... у капіталістичному суспільстві та довів не випадковість та закономірну періодичність економічних ... у буржуазному суспільстві.
11. Остання праця Ф Енгельса «... природи».
12. Послідовний і впливовий марксист у Росії наприкінці ХІХ — у першій чверті ХХ ст.
13. Справжнє прізвище В. Леніна.
15. Ленін сформулював закон ... економічного і політичного розвитку капіталізму в період імперіалізму.
16. Головним питанням будь-якої революції є питання про державну ...

5.7.2. Кросворд

По вертикалі:

1. Найбідніший клас суспільства; у марксистському розумінні ототожнювався з міським робітничим класом на протигагу селянству.
2. Батьківщина марксизму.
3. Найвідоміша праця К. Маркса.
4. Філософ, діалектика якого лягла в основу матеріалістичного діалектизму Карла Марса та Фрідріха Енгельса?

5. Скільки «законів діалектики» сформував Енгельс?
6. Найвідоміший представник марксистського вчення в Росії.
7. Одне з трьох джерел марксизму, на які вказував В.І. Ленін.
8. Примусове безоплатне вилучення засобів виробництва, що перебувають у приватній власності, з наступною передачею їх у державну або іншу власність.
9. Футурологічна та утопічна ідеологія, вчення про майбутнє безкласове суспільство.
10. Політична система та ідеологія, що виникли в результаті переродження радянської держави після жовтневої революції (30–50-ті рр. ХХ ст.).
11. Країна, в якій марксистська політична економія була єдиним науковим напрямом в економіці.

По горизонталі:

12. Основа буття за марксизмом.
13. Суспільне вчення, ідеалом якого є здійснення принципів соціальної справедливості і рівності.
14. Єдина легальна політична партія в Радянському Союзі.
15. Німецький підприємець, політичний діяч, філософ, історик, публіцист; один з основоположників марксизму — перший систематизатор та видавець творів Карла Маркса.
16. Учення Леніна; марксизм епохи імперіалізму і пролетарських революцій.
17. Справжнє прізвище Леніна.
18. Остання стадія розвитку капіталізму.

5.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.
2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.
3. Гордійчук О.О. Політологія: навчальний посібник / О.О. Гордійчук. Електронні дані. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2023. 132 с. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/314883/mod_resource/content/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9E_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%B

V%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2023.pdf

4. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть [Електронний ресурс]: 36. матеріалів Всеукр. Круглого столу; 25 квітня 2018 року. К.: КНЕУ, 2018. 232 с. https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/Kaf+istorii+ta+teorii+gospodarstva/212121ZbD196rnik28A529-verstka_Marks_2018.pdf.

5. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.

7. Політологія: навчальний посібник [Електронне видання]. Іванова Н.Ю., Смолянчук В.Ф. К.: КНЕУ, 2021. 473 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1P5NE43ZCk_Hh2HQeQQvwHSqSzsGpNDMD/vie

8. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.

9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянчук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.

10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Білий О. Революційний пророк новітнього типу авторитаризму. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 64–67. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-no2-99>

2. Бистрицький Є. Ідеологія і комунікація: Маркс і далі. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 6–12. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-no2-99>

3. Головаха Є. Маркс та його утопічна спадщина: висновки для сучасних суспільствознавців. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 12–17. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-no2-99>

4. Дун Т., Владленова І. Дослідження марксизму: аналітичні підходи. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 3(54). С. 34–41. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/265820> Єрмоленко А. Метакритика Марксової критики політичної економії. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 17–26.

5. Кебуладзе В. Марксизм у контексті філософії підозри, або Чи має марксист підозрювати сам себе? *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 26–50. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-no2-99>

6. Макеєв С. «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта»: аналітика події. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 50–54. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-no2-99>

7. Пролеєв С. Доречність марксизму у XXI столітті. *Філософська думка*. 2018. № 2. С. 54–59. URL: <http://journal.philosophy.ua/issue/2018-po2-99>

8. Руденко С., Туренко В. Джерела та трансформація розуміння теорії «початкового етапу соціалізму»: від Мао Цзедуна до Сі Цзінпіня. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Випуск 46. С. 345–352. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/46_2023/43.pdf

9. Шеремет В. Ю. Марксизм, націоналізм та модернізаційні процеси у Східній Європі середини XIX — початку XX століття. *Універсум історії та археології*. 2020. Вип. 3(28). № 2. С. 150–161.

10. Шипунов Г. Неомарксизм та ідейно-інституційна еволюція лівого політичного руху. *Вісник львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Випуск 19. 2018. С. 194–203.

6

ТЕМА

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ ЯК БАГАТОВИМІРНЕ ЯВИЩЕ

Кінцева мета — ніщо, рух — усе.

Е. Бернштейн

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ об'єктивні чинники, що зумовили виникнення соціал-демократії;
- ✓ еволюцію соціалістичної ідеї та соціалістичного руху;
- ✓ соціал-демократизм, його роль у політичному житті.
- ✓ сучасні концепції соціалізму;

вміти

- ✓ виокремити особливості демократичного соціалізму;
- ✓ розкрити зміст основних етапів становлення та розвитку соціалістичної ідеї;
- ✓ дати оцінку різним напрямкам та школам соціал-демократії;
- ✓ з'ясувати основні завдання соціал-демократії.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

демократичний соціалізм
економічна демократія

соціальна держава
самоврядний соціалізм

змішана економіка
концепція якості життя
плюралізм
професійна спілка
ревізйонізм
ринковий соціалізм
громадянське суспільство

соціал-демократична ідеологія
соціал-демократія
соціалізм
соціалістичний Інтернаціонал
суспільна власність
шведська модель соціалізму

6.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Демократичний соціалізм — ідеологія, яка виступає за ідеали соціалізму в рамках конституційної парламентської демократії, пропагуючи народовладдя і засуджуючи авторитаризм.

Економічна демократія — це система суспільних відносин, яка ґрунтується на безпосередній участі більшості громадян у процесі прийняття та реалізації рішень у галузі економіки, забезпеченні їхніх економічних інтересів. Без утвердження економічної демократії реальна політична демократія неможлива.

Змішана економіка — це економіка, яка поєднує як приватну, так і суспільну, або державну власність на засоби виробництва. Вона дозволяє приватним власникам приймати незалежні фінансові рішення, проте їх автономія обмежена тим, що держава чи суспільство має пріоритети у цих фінансових питаннях.

Концепція якості життя — є складовою демократичного соціалізму. Суть полягає у спробі встановити тісний зв'язок між традиційними матеріальними інтересами і новими потребами трудящих (економічний захист, поліпшення умов праці, розвиток системи соціального забезпечення і громадського транспорту, охорона здоров'я, професійна підготовка, і т.д.). Якість життя трудящих, на думку соціал-демократів, найвища в соціальній державі.

Плюралізм (від лат. *pluralis* — *множинний*) — характеристика політичної системи суспільства, за якої соціальні групи мають можливість висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях.

Професійна спілка (профспілка) — добровільне громадське об'єднання людей, пов'язаних спільними інтересами за родом їх діяльності, на виробництві, у сфері обслуговування, культурі тощо. Об'єднання створюються з метою представництва і захисту прав працівників у трудових відносинах, а також соціально-економічних інтересів членів організації, з можливістю більш широкого представництва найманих працівників.

Ревізйонізм — ідейна течія, що мала на меті необхідність перегляду якоїсь існуючої теорії чи доктрини. Термін вперше був застосований у німецькій соціал-демократії по відношенню до концепції Бернштейна,

який висловив думку про необхідність «ревізії» марксизму в нових історичних умовах.

Ринковий соціалізм — економічна система, при якій панує колективна форма власності, і діють закони ринкової економіки. Ринковий соціалізм передбачає самоврядування на виробничих підприємствах.

Громадянське суспільство — сукупність існуючих у суспільстві відносин особистостей, сімейних, соціальних, економічних, культурних, релігійних та інших структур, які розвиваються в суспільстві поза рамками втручання держави, директивного регулювання та регламентації.

Соціальна держава — це правова держава розвинутого цивілізованого суспільства, що, об'єднуючи у своїй діяльності принципи волі й рівності, соціальної справедливості, надкласовості, реально забезпечує соціально-економічні права людини.

Самоврядний соціалізм — напрямок демократичного соціалізму, який передбачає залучення громадян до процесу опрацювання й прийняття рішень, керівництва різними сферами життєдіяльності суспільства. Він активізує громадян, членів профспілок, громадських організацій, місцевого самоврядування. Розширюється автономія різних спілок, товариств як у виробничій, так і в невиробничій сферах. На всіх рівнях здійснюється виборність в органи самоврядування, їхня діяльність знаходиться під постійним контролем.

Соціал-демократична ідеологія — сформувалась на ідеях Е. Бернштейна про класову співпрацю і соціальні реформи як єдиний шлях покращення соціального становища для робітничого класу.

Соціал-демократія — ідеологічна й політична течія, яка виступає за утвердження ідей соціалізму в усіх сферах суспільного життя

Соціалізм (лат. *socialis* — суспільний) — вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості.

Соціалістичний Інтернаціонал — об'єднання політичних організацій і партій, мета діяльності яких: демократичний соціалізм, новий економічний порядок на основі рівноправності й партнерства між усіма країнами, що охоплює охорону навколишнього середовища, уникнення ядерної війни тощо.

Суспільна власність — вид власності, майно і нерухомість, які на протигагу приватній власності належать групі осіб (громаді) або державі, тобто єдність продуктивних сил, заснованих на вищій машинній техніці крупного виробництва, та соціалістичних відносинах, які засновані на громадській власності та засобах виробництва.

Шведська модель соціалізму — є демократичним соціалізмом ринкового типу, особливостями якої є соціальна спрямованість, скорочення майнової нерівності шляхом перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених прошарків суспільства.

6.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Таблиця 6.2.1

ПРЕДСТАВНИКИ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ, ЇХ ОСНОВНІ ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ

Представники соціал-демократії	Основні ідеї та погляди
<p>Е. Бернштейн (1850–1939) <i>«Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії»</i> <i>«Класи і класова боротьба»</i></p>	<p>Родоначальник правого крила ревізіонізму. Видав книгу «Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії», її зміст відображав нове розуміння суті робітничого руху, відмінності його нової програми, стратегії і тактики від марксизму. Е. Бернштейн доводить практичну непридатність обґрунтованої К. Марксом теорії вартості, а відтак і теорій ціни, заробітної плати, додаткової вартості. Він заперечує постулат К. Маркса щодо абсолютного і відносного зубожіння пролетаріату за капіталізму, вказуючи на нові тенденції в економічному розвитку суспільства. Доводить, що з розвитком капіталізм зазнає глибокої трансформації, створюються умови для поліпшення якості життя, зростає сукупна частка доходів робітничого класу у валовому національному продукті. Він зосереджується на аналізі нових можливостей, які відкриває капіталізм, а саме: подальше поглиблення процесу усупільнення виробництва, спеціалізації та кооперації; поділ праці, що створює умови для корпоратизації; формування корпоративних капіталів через продаж акцій підприємств, інвестування заощаджень; зростання можливості участі трудящих в управлінні виробництвом. Бернштейн переглядає основну ідею марксистського вчення — про необхідність революційного перевороту як основної передумови побудови соціалістичного суспільства. Він обґрунтовує теорію «демократизації капіталу», яка, на його думку, повністю спростовує марксистську ідею революційного трансформування власності. Бернштейн вважає, що завдання усупільнення власності можна вирішити еволюційним шляхом, без встановлення диктатури пролетаріату.</p>
<p>К. Каутський (1854–1938) <i>«Соціальна революція»</i> <i>«Шлях до влади»</i></p>	<p>У своїх працях він обґрунтовує невідворотність епохи соціальної революції як об'єктивно зумовленого явища, підготовленого усім попереднім розвитком людства. Монополізація виробництва як закономірний етап розвитку капіталізму, на його думку, усупільнює економіку і привносить до неї планове начало, а тому немає необхідності в практичних революційних діях та завоюванні влади збройним шляхом, достатньо парламентських методів боротьби за контроль над економічною владою.</p>

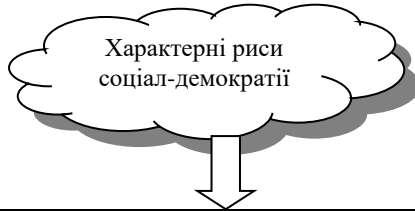
Представники соціал-демократії	Основні ідеї та погляди
	<p>Аналізуючи сучасні йому процеси — монополізацію виробництва, імперіалізм як економічний переділ світу між союзами капіталістів, колоніальну політику розвинених держав, він стверджував, що ці явища є об'єктивними і свідчать про поступальний розвиток світової економіки, яка в перспективі стане картелізованою, позбудеться міждержавних суперечностей. На цій «ультра імперіалістичній» стадії розвитку капіталізму, коли великі галузеві монополії злиються в єдиний всесвітній картель, виникнуть умови для планомірного регулювання господарства у світовому масштабі, що, власне, і означатиме соціальний переворот. Каутський засуджував війну, виступав за мирне вирішення всіх проблем. Його теорія «ультраімперіалізму» закликала до реформізму як засобу суспільної перебудови.</p>
<p>Р. Гільфердінг (1877–1941) <i>«Фінансовий капітал»</i></p>	<p>Лідер і теоретик II Інтернаціоналу. У своїх працях, написаних в цілому з марксистських позицій, зокрема у «Фінансовому капіталі» аналізує головні зрушення, що відбулися в економіці та політиці капіталізму наприкінці XIX — поч. XX ст.: виникнення і розвиток системи капіталістичного кредиту, поширення акціонерних товариств як особливої форми монополізації капіталів, існування таких економічних явищ, як статутний та фіктивний капітал. І хоча в цій книжці проблема непримиренності класових інтересів ставиться все ще дуже гостро, глибокий і всебічний аналіз фінансового капіталу дав авторові змогу зробити цілий ряд уточнень, що мали свідчити про об'єктивну неминучість зміни економічної ролі держави. Він уважав необхідним і об'єктивно обґрунтованим втручання держави у фінансову сферу з метою макроекономічного її впливу на циклічність розвитку економіки, запобігання кризовим явищам. Такий вплив, на його думку, створює передумови для суспільного контролювання виробництва, яке повністю залежить від грошово-фінансової сфери, а отже, дає можливість управляти розвитком соціальної.</p> <p>З початком першої світової війни Гільфердінг, як і Каутський, закликає до еволюційного, реформістського вирішення соціально-економічних проблем, посиляючись на те, що монополістичний капіталізм сам формує умови для економічних трансформацій, для становлення ери «організованого капіталізму». Пізніше ревізійські доктрини трансформувались у реформістські і стали основою багатьох соціал-демократичних програм.</p>

Таблиця 6.2.2

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

Стокгольмська Декларація Соцінтерну, 1989 р.		
<p>Воля Кожна людина має право бути вільною від політичного примусу, діяти в силу своїх особистих цілей і індивідуальних можливостей</p>		<p>Рівність Вона передбачає рівну цінність усіх людей і служить умовою вільного розвитку особистості й соціального прогресу.</p>
<p>Солідарність Вона носить всеосяжний глобальний характер. Це вираження спільності людства й почуття жалю до жертв несправедливості, моральна й матеріальна підтримка.</p>		

Таблиця 6.2.3

➤ <i>матеріалістичне трактування суспільного життя;</i>
➤ <i>підхід до аналізу суспільних явищ з позиції інтересів трудящих, усього народу;</i>
➤ <i>гуманістичний характер поточних та кінцевих цілей;</i>
➤ <i>соціальний колективізм;</i>
➤ <i>історичний оптимізм.</i>

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СОЦІАЛІЗМУ

Основні положення демократичного соціалізму	
<p>Політична демократія:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ наявність вільних виборів; ○ право громадян вибору між різними політичними альтернативами; ○ можливість зміни уряду мирними засобами; ○ гарантія прав особистості й меншостей; ○ існування незалежної судової системи, верховенство закону. 	<p>Економічна демократія:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ «плюралістична економіка, заснована на засадах самоврядування, що допускає елементи планування й збереження ринку, як регулятора виробництва»; ○ держава регулює ринок в інтересах громадян; ○ розвиток «співучасті» представників трудящих у керуванні підприємствами, а також розвиток «самоврядування».
<p>Соціальна демократія:</p> <p>Боротьба за соціальну демократію — це боротьба за більш високу якість життя, яке характеризує ступінь соціальної волі людини, умови праці, доступність системи духовних цінностей, стан навколишнього середовища та ін.</p>	<p>Міжнародна демократія:</p> <p>Мир і співробітництво держав.</p>

**ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ
КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ**

НОВІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

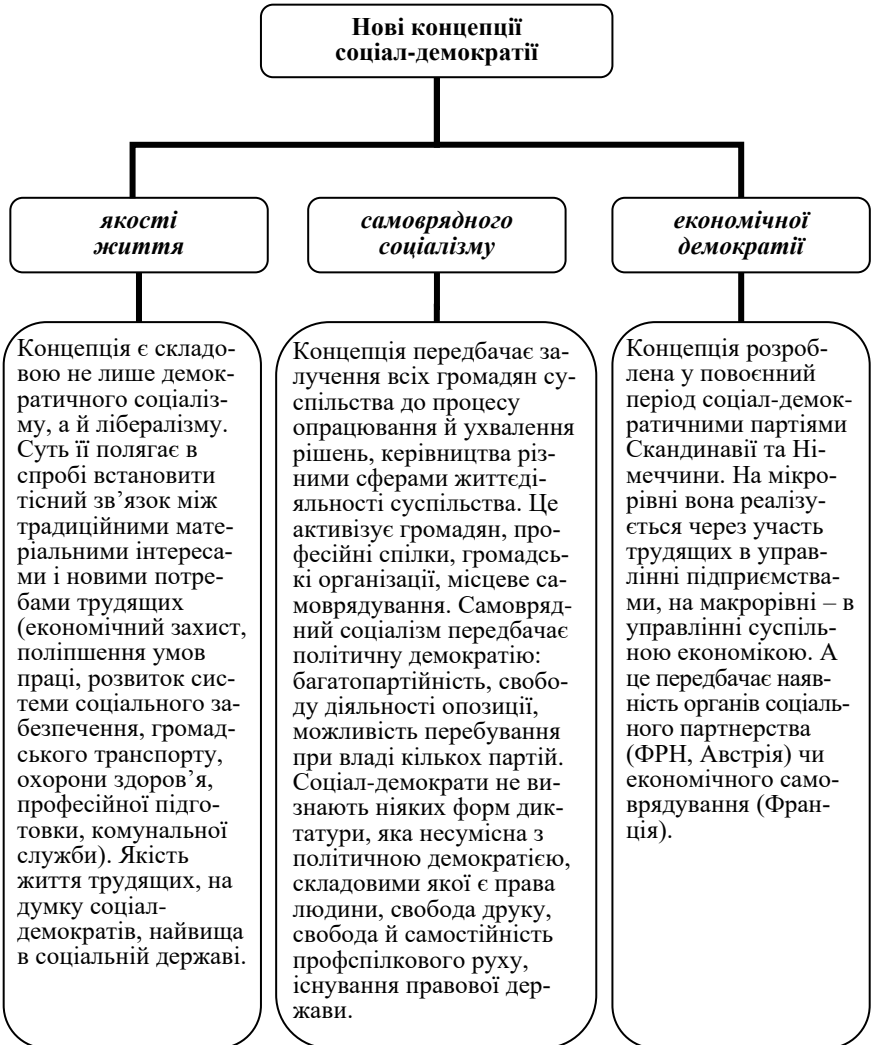

Схема 6.2.3

Схема 6.2.4

«Шведська модель соціалізму» — поєднання приватних і суспільних засад економічного розвитку на функціональній основі.

Реформістська Програма шведських соціал-демократів передбачала

- еволюційний перехід до соціалізму через удосконалення системи соціального забезпечення і ставила такі завдання:
- забезпечення повної зайнятості;
 - збільшення обсягів суспільного виробництва;
 - справедливий розподіл і забезпечення соціальної рівності;
 - досягнення повної економічної демократії.

6.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Ідеологічні та політико-практичні засади соціал-демократії

1. Поняття соціал-демократичної ідеології, її основні риси та еволюція.
2. Становлення міжнародного соціалістичного руху. Еволюція концепції демократичного соціалізму в ХХ–ХХІ ст.
3. Європейська соціал-демократія: історичні підстави формування базових цінностей. Шведська модель соціалізму.
4. Традиції української соціал-демократії. Особливості її формування у пострадянському просторі.

6.4. ТЕМИ РЕФЕРАТІВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Витоки, причини, рушійні сили соціал-демократії.
2. Характеристика основних етапів становлення та розвитку соціал-демократизму.
3. Соціал-демократія та демократичний соціалізм. Положення, принципи, характерні риси та основні політичні цілі.
4. Концепція якості життя, як складова соціал-демократії.
5. Шведська модель соціалізму.
6. Представники соціал-демократії та їх погляди.
7. Основні ідеї соціал-демократизму за Е. Бернштейном.
8. Спільне та відмінне у підходах до соціал-демократизму Е. Бернштейна та К. Каутського.
9. Розвиток соціал-демократії в Україні.
10. Сучасний соціал-демократизм, його роль у політичному житті.

6.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Назвіть причини, що призвели до появи різних течій політичної доктрини соціалізму?
2. Розкажіть про українських представників соціал-демократії.
3. Заповніть таблиці:
 - а)

Представники соціал-демократії	Основні ідеї та погляди
1)	
2)	
3)	

б)

Фундаментальні положення соціал-демократичної концепції соціалізму			
Мета	Політичні принципи	Економічні принципи	Соціальні принципи
1)	1) Внутрішньополітичні:	1)	1)
2)	•	2)	2)
3)	•	3)	3)
4)	•	4)	4)
	2) Зовнішньополітичні:	5)	
	•	6)	
	•	7)	

4. Сформулюйте основні положення соціал-демократичної ідеології.

5. Охарактеризуйте «соціал-демократизм» та «демократичний соціалізм». Які аспекти соціалістичної ідеології були подолані в межах цих концепцій, що залишилося незмінним.

6. Спільні та відмінні ідеї соціал-демократичної концепції соціалізму та марксизму. Зробіть порівняльну таблицю.

7. Дайте коротку характеристику концепції «демократичного соціалізму».

8. Як ви розцінюєте з позицій сьогодення основні ідеї та їх аргументацію у статті Е. Бернштейна «Чи можливий науковий соціалізм?»

9. Зробіть порівняльний аналіз запропонованих висловлювань і сформулюйте свою позицію з даного питання:

а) К. Маркс та Ф. Енгельс у праці «Німецька ідеологія» писали:

«... комунізм не стан і не ідеал, а реальний історичний рух».

б) Е. Бернштейн у праці «Нариси історії й теорії соціалізму» писав: «Я відкрито визнаю, що дуже погано розумію і дуже мало цікавлюсь тим, що у звичайних умовах розглядається під «кінцевою метою соціалізму». Ця мета..., що б вона не уявляла, для мене — ніщо, рух же — все. Під рухом я розумію як загальний розвиток суспільства, тобто соціальний прогрес, так і політичну й економічну агітацію та організацію для здійснення цього прогресу».

10. Що собою являє Соціалістичний Інтернаціонал?

6.6. ТЕСТИ

6.6.1. Тест «Соціал-демократична концепція»

1. *Соціал-демократія — це:*

а) ідеологічна й політична течія, яка виступає за здійснення ідей соціалізму в усіх сферах суспільного життя; важлива складова політики лівих сил сучасності, передусім Західної Європи;

б) економічна течія, в якій пріоритетне значення відводиться грошовій масі і грошовому обігу в економічних процесах;

в) індивідуалістська система поглядів, перевага в якій надається потребам і правам окремої людини.

2. *Хто здійснив перше обґрунтування соціал-демократичної ідеї?*

а) Д. Локк;

б) Е. Бернштейн;

в) Т. Еберман.

3. *Якими концепціями доповнилась сучасна соціал-демократична ідеологія?*

а) концепція якості життя, самоврядного соціалізму, економічної демократії;

б) концепція пріоритету прав людини над правами держави;

в) концепція відданості традиціям.

4. *Що таке Соціалістичний Інтернаціонал?*

а) сукупність усіх ідей та законів соціал-демократичної концепції;

б) одна із політичних партій соціал-демократії;

в) об'єднання політичних організацій і партій, мета яких — демократичний соціалізм, новий світовий економічний порядок на основі рівноправності і партнерства між усіма країнами світу.

5. *Е. Бернштейн виступав за:*

а) реформізм;

б) повернення ідей І. Канта «шлях має значення, кінцева мета — ніякого»;

в) модель економічного розвитку, де дбають про екологічне майбутнє планети.

6. *Теорія «ультраімперіалізму» К. Каутського закликала до:*

а) реформізму як засобу суспільної перебудови;

б) «системи природної свободи» в економіці, на розширенні простору приватної ініціативи;

в) активного втручання держави в економіку.

7. За що виступали прихильники соціал-демократичної концепції соціалізму?

- а) за невтручання держави в економічні процеси;
- б) за реформування капіталізму, який не міг запобігти політичним конфліктам;
- в) за часткове обмеження прав і свобод громадян.

8. Що є прикладом ефективної реалізації ідеї «демократичного соціалізму»?

- а) «дрезденське дослідження»;
- б) «шведський експеримент»;
- в) «російське спостереження».

9. Яка праця належить К. Каутському?

- а) «Німецька ідеологія»;
- б) «Нариси історії та теорії соціалізму»;
- в) «Соціальна революція».

10. Соціалістичний Інтернаціонал був створений в:

- а) Німеччині;
- б) Франції;
- в) Росії.

6.6.2. Тест

1. До складу Соціалістичного Інтернаціоналу від України входять такі партії:

- а) СПУ;
- б) СДПУ(о);
- в) не входять, є лише консультативними членами.

2. Хто є засновниками ідеології соціал-демократії?:

- а) К. Маркс і Ф. Енгельс;
- б) А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен;
- в) Е. Бернштейн, К. Каутський.

3. За Е. Бернштейном, перехід до соціалізму можливий лише:

- а) внаслідок революції;
- б) за умови порозуміння між класами;
- в) шляхом соціалізації капіталізму.

4. Е. Бернштейн вважав найважливішими цілями робітничого руху:

- а) здійснення світової революції;
- б) боротьбу за економічні й політичні права;
- в) розвиток і модернізацію виробництва.

5. Концепція якості життя передбачала:

- а) забезпечення на високому рівні потреб трудящих;
- б) охорону добробуту заможних верств населення;
- в) духовне та культурне збагачення громадян.

6. *Концепція самоврядного соціалізму передбачала:*

- а) стихійний розвиток суспільства;
- б) зосередження влади в руках партійної верхівки;
- в) залучення всіх громадян до процесу керівництва суспільством.

7. *Концепція економічної демократії передбачає:*

- а) незалежність економіки від державного регулювання;
- б) масове роздержавлення;

в) участь трудящих в управлінні підприємствами та економікою в цілому.

8. *Основним методом соціал-демократичної політики є:*

- а) революція;
- б) реформа;
- в) політика протекціонізму.

9. *Координатором діяльності соціал-демократів є:*

- а) Соціалістичний Інтернаціонал;
- б) Ліберальний Інтернаціонал;
- в) Комуністичний Інтернаціонал.

10. *Щодо капіталізму соціал-демократична концепція пропонує:*

- а) знищити капіталізм та капіталістичні відносини;
- б) перейти від капіталізму до комунізму;
- в) реформувати капіталізм для досягнення соціальної рівності та справедливості.

11. *Для суспільних перетворень соціал-демократична концепція пропонує:*

- а) знищити експлуататорські класи;
- б) утвердити справжню демократію, за якої жоден клас не пригнічується іншими;
- в) активне втручання держави в суспільні процеси.

12. *К. Каутський критикував В. Леніна тому, що:*

- а) розглядав більшовицький режим як диктаторський;
- б) вважав ідеї Леніна утопічними;
- в) вказував на неможливість встановлення соціалізму в Росії.

13. *Сенс формули Е. Бернштейна «Кінцева мета — ніщо, рух — усе» полягає в:*

- а) невідворотності звернення революції;
- б) неможливості досягнення будь-якої мети;
- в) необхідності соціальних перетворень в рамках існуючого суспільного устрою.

14. *Соціал-демократи вважали своє вчення:*

- а) ґрунтовним та завершеним;
- б) універсальним;
- в) таким, що постійно перебуває в стані розвитку.

15. У XX столітті відбувається:

- а) занепад соціал-демократичного вчення;
- б) відхід соціал-демократичного вчення від ідей марксизму;
- в) визнання соціал-демократами хибності свого вчення.

16. Соціалістичний Інтернаціонал був створений в:

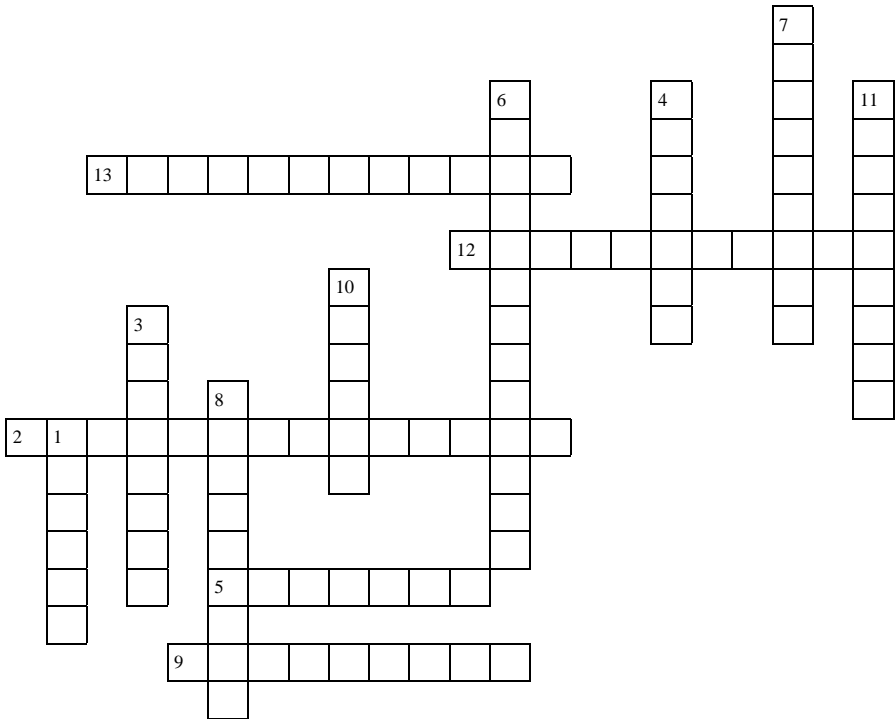
- а) 1889 році;
- б) 1919 році;
- в) 1951 році.

17. Головний програмний документ Соціалістичного Інтернаціоналу проголошує:

- а) необхідність здійснення світової революції;
- б) свободу, справедливість і солідарність найважливішими політичними цінностями;
- в) вільний ринок найвищою цінністю.

6.7. КРОСВОРДИ

6.7.1. Кросворд «Соціал-демократична концепція»

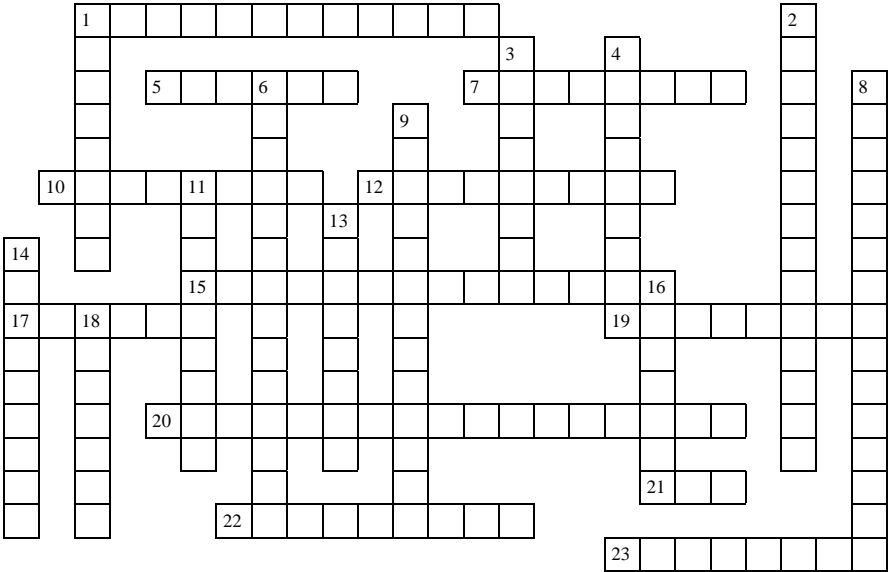
По горизонталі:

2. Важливим елементом економічної концепції Бернштейна є ... капіталу.
5. Світова економічна криза 30-х років і наступ ... ослабили позиції соціал-демократії.
9. Один із головних документів Соцінтерну «Декларація ...».
12. Прикладом ефективної реалізації ідей «демократичного соціалізму» може служити «шведський ...».
13. Успіху «шведського експерименту» сприяла політика ..., яку послідовно проводить уряд.

По вертикалі:

1. Ім'я найвідомішого представника та видатного діяча німецької соціал-демократії.
3. Праця Е. Бернштейн «Класи і класова ...».
4. Перед Другою світовою війною як правлячі партії або в коаліції з буржуазними партіями соціал-демократи були при владі в: Німеччині, Великобританії та ...
6. З початком «холодної війни» більшість соціал-демократичних партій перейшла на позиції ...
7. Організація, що виступає координатором діяльності соціал-демократів.
8. 1951 р. на конгресі був відновлений Соціалістичний Інтернаціонал у місті ...-на-Майні.
10. У доповіді «Глобальний ...», яку підготував комітет Соцінтерну, висловлено критичні зауваження адміністрації США, за небажання формувати рівноправні економічні відносини.
11. У документах Соцінтерну негативно оцінюється діяльність Міжнародного ... фонду, кредити якого, підштовхують країни що розвиваються до економічного краху.

6.7.2. Кросворд

По горизонталі:

1. Соціаліст різко виступає проти „економічного ...».

5. Хто у брошурі «Перипетії демократичного соціалізму» писав, що соціалізм не може перетворитися на закінчену теорію, оскільки йдеться про життя людини й суспільства, які швидко змінюються?

7. Від якої боротьби пропонує відмовитись Бернштейн?

10. Першорядна значимість якої влади проголошується в доктрині еволюційного соціалізму?

12. Як називається міжнародна організація соціал-демократії?

15. Який напрямок соціал-демократії пов'язує свою політику з соціал-економічною боротьбою робітничого класу, відстоює його інтереси?

17. Теза якого шведського соціал-демократа стала теоретичною основою „шведської моделі соціалізму»?

19. За Бернштейном, чим довше у будь-якій державі діють демократичні інститути, тим більше уваги приділяється правам ...

20. Діяльність яких корпорацій засуджує Соціаліст?

21. Знаменита формула Бернштейна «Кінцева мета — ніщо, ... — усе».

22. Прихильники модерністської течії спираються в основному на людей ... праці.

23. Ідеологія соціал-демократії пропагує ... серед громадян, незалежно від їх суспільного становища

По вертикалі:

1. Теорія демократизації ... є важливим елементом економічної концепції Бернштейна.

2. Формування якої партії в Британській Співдружності було спричинене створенням соціал-демократичного руху?

3. Обмеження прав і повноважень ... це сутність шведського демократичного соціалізму.

4. В другій половині 80-х років у соціал-демократичному русі виникли дві головні течії: традиціоналізм і

6. На основі теорії «... соціалізму» розгортається практична діяльність соціал-демократичних партій.

8. Що Бернштейн розглядав як уміння жити за законами, контролюючи

свої пристрасті?

9. Як називали епоху популяризації гуманістичних ідей?

11. Що не визнають та засуджують соціал-демократи?

13. Форма власності, яка на думку соціал-демократів, має зберігатись у сільському господарстві, дрібнотоварному виробництві та середній промисловості?

14. Хто був редактором четвертого видання «Капіталу» Карла Маркса?

16. Який шведський економіст запропонував створення фондів трудящих?

18. Що, за концепцією соціал-демократів, не ліквідується, але практично всі її внутрішні функції передаються органам самоврядування?

6.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Верна夫ська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Висоцький О. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок. К.: Основні цінності, 2004. 272с.

3. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

4. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.
5. Майєр Томас. Трансформація соціал-демократії — Партія на шляху у XXI століття. К.: Вид-во «Основні цінності», 2004. 208с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х. : Право, 2015. 816 с.
7. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
8. Федьков О.М. Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності: монографія. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 600 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянюк В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Кавун О. В., Мартіросян О. Цінності демократичного соціалізму та еволюція політичних поглядів української та західної соціал-демократії у другій половині ХХ століття. *Педагогічні науки*. 2014. Випуск 119. С. 89–94.
2. Коршук Р.М. Петренко І.І., Салтовський О.І. Соціал-демократія і самостійна українська держава в політичній концепції Юліана Бачинського. *Політикус*. Випуск 5. 2022. С. 7–13. URL: http://politicus.od.ua/5_2022/1.pdf
3. Кремена В.І. Тенденції еволюції європейської соціал-демократії. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2019. Вип. 2(2). С. 93–101. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/980/1401>
4. Манелюк Ю.М. Історичний досвід ідеологічного забезпечення національно-державної парадигми. *Політологічний вісник*. 2008. Випуск 38. С. 43–54.
5. Манелюк Ю.М. Концепція еволюційного суспільно-політичного розвитку у працях Михайла Драгоманова. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2010. Випуск 5. С. 202–212.
6. Назарчук О.М. Сучасна українська Соціал-демократія у боротьбі за державність та територіальну цілісність України [Електронний ресурс]. Територіальна цілісність України у дискурсі міжнародних, історико-політичних, правових, етно-соціальних та економічних аспектів : зб. матеріалів Всеукр. онлайн-конф., м. Київ, 17 листоп. 2022 р. Київ : КНЕУ, 2022. С. 93–99.

7. Удод Я. Соціал-демократія: від системної боротьби до неолібералізму [Електронний ресурс]. Спільне: журнал соціальної критики. 2018. URL: <https://commons.com.ua/uk/vid-sistemnoyi-borotbi-do-neoliberalizmu/>

8. Федьков О. Український соціал-демократичний рух в українських губерніях Російської імперії на межі XIX та XX ст.: соціокультурні умови та напрямки діяльності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. Том 26. С. 333–366. URL: <http://praci-history.kpnu.edu.ua/article/view/97788/93163>

9. Феськов І. Соціал-демократія як приклад протоконвергенції у XIX столітті. *European Political and Law Discourse*. 2015. Volume 2. Issue 2. P. 125–129. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/20.pdf> <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/20.pdf>

10. Шипунов Г. Криза концепції «третього шляху» та перспективні напрями ідеологічної еволюції Лейбористської партії Великобританії. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Випуск 20. 2018. С. 214–222. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2018/33.pdf

ТЕМА

ЛІВОРАДИКАЛЬНІ ТЕЧІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

*Людина, владарюючи над іншими,
втрачає власну свободу*

Ф. Бекон

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

ЗНАТИ

- ✓ становлення і розвиток ліворадикальних концепцій;
- ✓ головні ідеї, принципи та положення ліворадикальних концепцій;
- ✓ основні ліворадикальні напрями.

ВМІТИ

- ✓ розкрити зміст ліворадикальних концепцій;
- ✓ виокремити особливості ліворадикальних течій;
- ✓ з'ясувати вплив концепцій на суспільство та владу.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

анархізм
анархо-індивідуалізм
анархо-комунізм
анархо-синдикалізм
екологічний соціалізм
ентризм
інтернаціоналізм

колективізм
ліворадикальні концепції
лівий радикалізм
суспільна власність
троцькізм
«перманентна революція»

7.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анархізм — суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення державної влади шляхом стихійного бунту мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів (союзи громад). Мета анархізму — створення вільної організації суспільства з інститутами громадського самоуправління яке обходиться без влади людини над людиною.

Анархо-індивідуалізм — це напрямок анархізму, започаткований в XIX ст. французьким філософом П.Ж. Прудонем та німецьким філософом М. Штірнером. Його ідеї зводились до того, що нове суспільство має базуватись на пріоритеті особистості, на егоїзмі. Оскільки держава й особистість несумісні, анархо-індивідуалізм виступав проти держави, проти будь-якої централізованої влади.

Анархо-комунізм — це напрямок анархізму, сформований М.А. Бакуніним та П.А. Кропоткіним. Головна мета їхнього вчення — звільнення людини від насильства. Здійснення її вони пов'язували з відмиранням держави, побудовою бездержавного соціалізму, за якого народ буде позбавлений примусу з боку будь-якої влади — політичної, економічної, духовної.

Анархо-синдикалізм — одна із самостійних течій анархізму, яка вважає, що засоби виробництва мають перейти до найвищої форми організації робітників — профспілок. Виник наприкінці XIX ст. у Європі, прагнув об'єднати усіх робітників і за допомогою соціальної революції ліквідувати капіталістичне суспільство.

Екологічний соціалізм — впливова соціально-політична течія, що сформувалась на Заході на початку 80-х років XX ст., суть її полягає в тому, що припиняється розвиток економіки, скорочуються зайве виробництво й зайве споживання, змінюється спосіб життя й мислення людей. Причиною його виникнення стали негативні наслідки НТР.

Ентризм — процес входження, проникнення у благонадійні організації, інституції та політичні партії, щоб здобути контроль над ними, розколоти їх або ж щоб повернути деяких їхніх членів до власної справи.

Інтернаціоналізм — система поглядів і відповідна політика, що виражає збіг корінних інтересів або прагнення до поєднання зусиль різних держав, націй чи соціальних груп і верств. Об'єктивна основа — процес інтеграції у галузі виробництва, інформаційного обміну, науково-технічного, культурного розвитку, зумовлює поступовий глобальний поворот від національного розбрату до міжнаціональної співпраці.

Колективізм — етична, політична та соціальна система поглядів, що підкреслює взаємозалежність людей й ставить інтереси колективу вище, ніж інтереси окремої особи. Колективізм висуває на перший план громаду й суспільство, ставлячи групову мету над особистістю.

Ліворадикальні концепції соціалізму — концепції, які виражають інтереси певних верств робітничого класу, інтелігенції та особливо молоді.

Лівий радикалізм — різнохарактерні політичні течії, що виступають за негайну радикальну перебудову суспільного ладу шляхом насильства. Це не однорідне явище, у ньому виділяються три течії: анархізм, троцькізм та екологічний соціалізм. Кожна з цих течій по-своєму трактує соціалізм.

Суспільна власність — вид власності, майно і нерухомість, які на протязі приватній власності належать не одній особі, а групі осіб (громаді) або державі. Комуністичне суспільство будується на основі суспільної власності на засоби виробництва.

Троцькізм — ідейно-політична течія виникла на початку ХХ ст. Основу ідеології і практики троцькізму становить теорія «перманентної революції», що заперечує можливість перемоги соціалістичної революції і соціалізму в одній окремо взятій країні.

«Перманентна революція» — революція, сутність якої полягала не в завоюванні влади робітничим класом і переході до будівництва соціалізму в окремі країни, а в постійному поглибленні революційних змін аж до здійснення соціалістичної революції у світовому масштабі.

7.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Таблиця 7.2.1

ОСНОВНІ ЛІВОРАДИКАЛЬНІ ТЕЧІЇ

Анархізм	Суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення будь-якої влади шляхом стихійного бунту мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів (союзи громад). Мета анархізму — створення вільної організації суспільства з інститутами громадського самоуправління, яке обходиться без влади людини над людиною.
-----------------	---

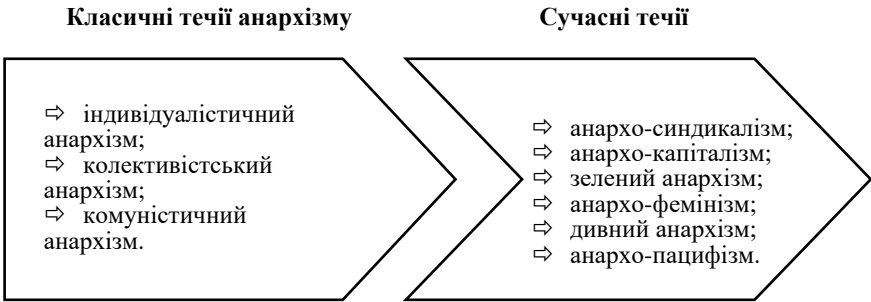
Закінчення табл. 7.2.1

Троцькізм	Виник на початку ХХ ст. Засновник Л. Троцький. Основу ідеології і практики троцькізму становить теорія «перманентної революції». Головна ідея — можливість перемоги соціалізму лише в міжнародному масштабі. Сучасні троцькісти стверджують, що активізація транснаціональних корпорацій на міжнародній арені створює необхідні умови для здійснення всесвітньої революції.
Екологічний соціалізм	Впливова соціально-політична течія, що сформувалася на Заході на початку 80-х років. Конкретно-історичною основою його виникнення стали негативні наслідки НТР, глобальні проблеми сучасної екології. Загроза ядерної катастрофи, екологічна криза, голод мільйонів людей у країнах, що розвиваються, енергетична криза, масове безробіття породили протести широкої громадськості, сприяли розвитку масових демократичних рухів, спрямованих на вирішення глобальних екологічних проблем.

Схема 7.2.1

Ідеологічні засади анархізму

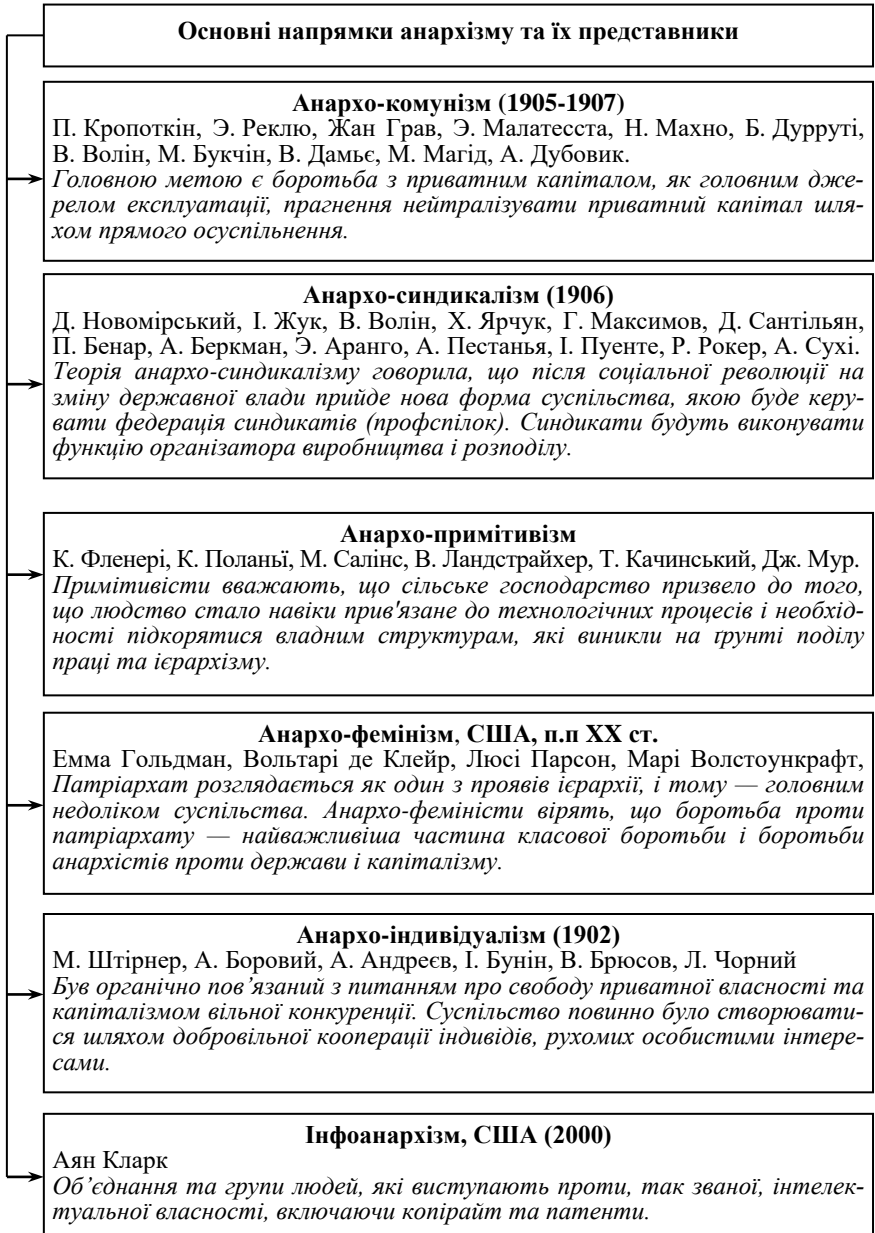
- знищення державної влади шляхом стихійного бунту мас;
- ліквідація великої приватної власності, із збереженням дрібної;
- створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів;
- крайній індивідуалізм та нічим необмежена свобода;
- ліквідація влади людини над людиною.

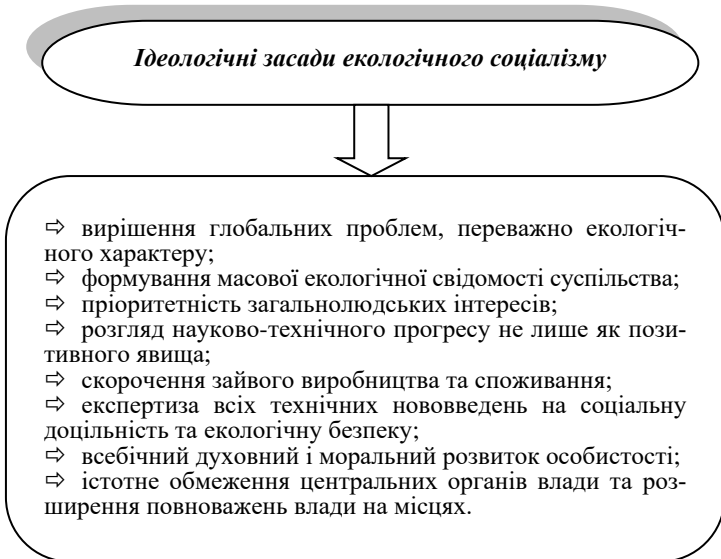
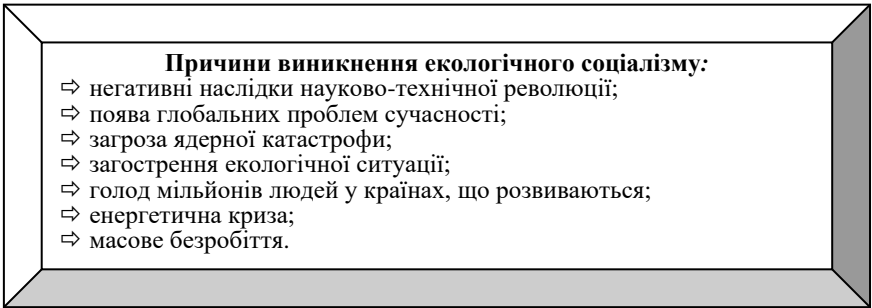

Таблиця 7.2.2

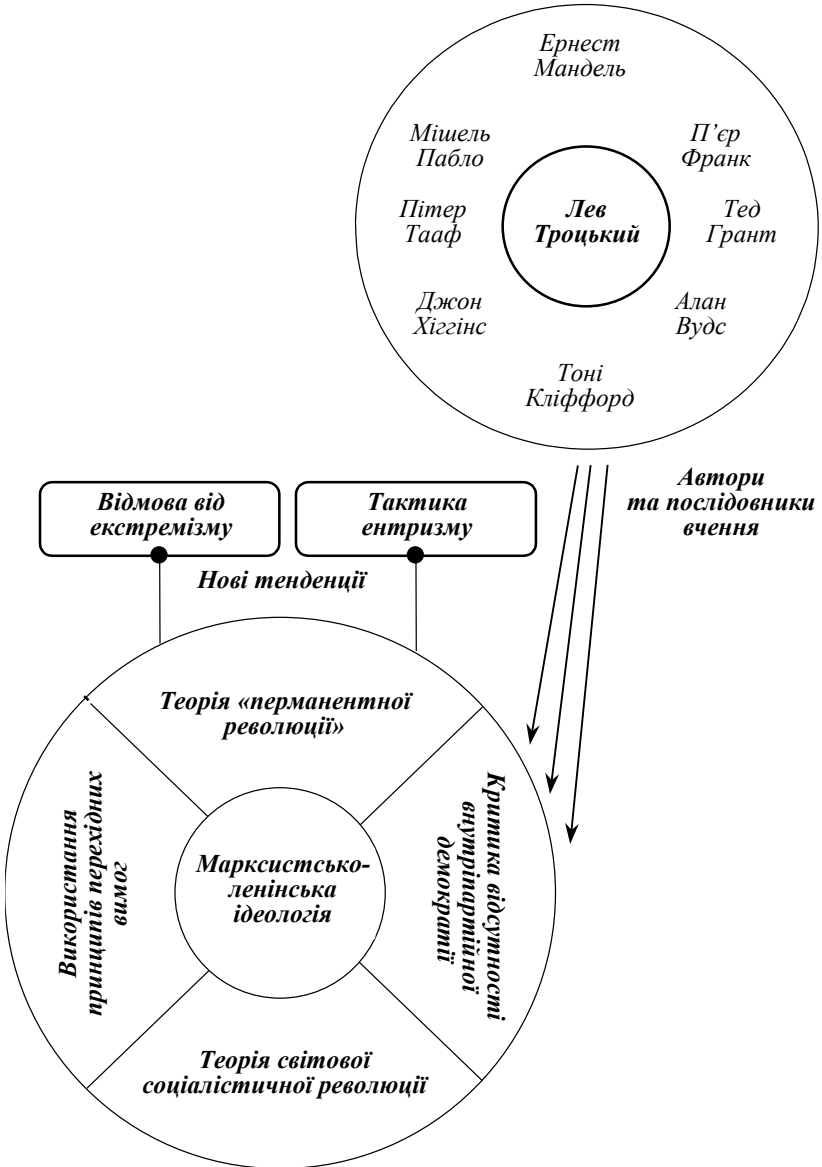
УКРАЇНСЬКИЙ АНАРХІЗМ

Засновники, учасники	Нестор Махно, В. Волін (Ейхенбаум), П. Аршинов (Марін), Є. Бондаренко, К. Кириченко, Ю. Орлов, Н. Альтгаузен, В. Антоні, Н. Зуйченко та ін.
Основні ідеї та принципи	<ul style="list-style-type: none"> ➤ боротьба проти всіх влад — німецьких окупантів, української держави, білогвардійців, більшовиків (з останніми періодично укладали тактичні союзи); ➤ «Безвладний лад», «вільний радянський лад»; ➤ «Український анархізм» — національна форма анархістського вчення, заснована на взаємопроникненні ідей теоретичного анархізму, народного світогляду і запорозьких традицій, відродження народних суспільних інститутів і форм управління козацьких часів; ➤ самовизначення України як окремого економічного організму, розташованого на певній географічній території, на відміну від підходу до України як до географічної території, населеної людьми переважно української національності.

ТРОЦЬКІЗМ ЯК ЛІВОРАДИКАЛЬНА ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ

Основа ідеології та практики троцькізму

**Теорія
«перманентної революції»:**

- ❖ заперечення можливості перемоги соціалістичної революції та побудови соціалізму в одній окремо взятій країні;
- ❖ заперечення необхідності створення пролетарської партії;
- ❖ заперечення спроможності робітничого класу зібрати навколо себе непролетарські верстви та зміцнити союз з селянством.

Таблиця 7.2.3

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРОЦЬКІЗМУ

Історія	Троцькізм виник на початку ХХ ст. в російському робітничому русі як критика ленінської концепції революції і пролетарської держави.
Ідеологія	<ul style="list-style-type: none"> • ідеологія і політична практика — це теорія перманентної (неперервної) революції; • сутність цієї революції — це не завоювання влади робітничим класом і перехід до будівництва соціалізму в окремій країні, а постійне поглиблення революційних змін аж до здійснення соціалістичної революції у світовому масштабі; • початок революції в окремій країні має бути початком її перенесення в інші країни. Експорт революції призведе до початку світової революції; • перемога революції в окремій країні неможлива, бо революція спричинить інтервенцію капіталістичних країн; • теорія перманентної революції Л.Д. Троцького суперечила теорії революції В.І. Леніна, який обґрунтовував можливість перемоги її спочатку в одній окремо взятій країні. Це викликало гостру ідейну й політичну боротьбу між ними; • відрізнялись погляди троцькістів і ленінців і щодо ролі політичної партії в побудові соціалізму, принципи його організації. Партійне керівництво Л.Д. Троцький розумів як диктатуру побудованого за зразком військового керівництва партійного апарату, який підкоряє собі все суспільство на казармових принципах. Економіка є повністю одержавленою, управляється державою на командних засадах. Робітничий клас, інші класи і верстви трудящих виступають суб'єктами виробництва, а не володіння й господарювання.

Нео-троцькізм	<ul style="list-style-type: none">• неотроцькістський етап в еволюції троцькізму настав після смерті Л.Д. Троцького.• діяльність неотроцькістських об'єднань також ґрунтується на теорії перманентної революції. Проте наголос при цьому робиться вже не на одномоментному характері революції, а на її багатостадійності.• неотроцькізм активізувався в 90-ті роки ХХ ст. у зв'язку з розпадом світової системи соціалізму і СРСР. Неотроцькісти вважають, що цей розпад підтверджує головну тезу теорії перманентної революції про можливість побудови соціалізму лише у всесвітньому масштабі, їхні ідеологи стверджують, що в СРСР і країнах Східної Європи зазнав краху не соціалізм, а «державно-бюрократичний капіталізм».• у наші дні неотроцькісти стали виявляти реалістичніший підхід до питань війни й миру. Вони відмовилися від колишньої антигуманної, екстремістської тези, що для знищення капіталізму необхідна «превентивна ядерна війна», стали на шлях участі в масовому антивоєнному русі, стали виявляти щире турботу про долю людства. Така позиція пояснюється і намаганнями неотроцькістів розширити свою соціальну базу, утвердитися серед інших лівих сил, налагоджувати з ними контакти та діалог.
----------------------	--

7.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Ліворадикальні течії суспільно-політичного розвитку

1. Передумови формування анархістської течії, її ідеологічне підґрунтя.
2. Історичні форми анархізму, їх характеристика та представники.
3. Троцькізм і неотроцькізм як ідейно-політичні течії.
4. Поняття екологічного соціалізму, його основні риси, соціальна основа.

7.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Ліворадикальні концепції та їх роль у політиці.
2. Співвідношення троцькізму і анархізму.
3. Вплив анархізму в сучасному світі.
4. Розвиток анархізму в Україні.
5. Взаємозв'язок екологічного соціалізму і науки.

6. Позитивні й негативні наслідки троцькізму.
7. Теорія «перманентної революції».
8. Роль екологічного соціалізму в державі.
9. Місце ліворадикальних концепцій в Україні в сучасних умовах.
10. Огляд концепції «екологічного соціалізму» в праці «Майбутнє зелених. Реалістична концепція для радикальної партії» Т. Ебермана і Р. Трамперта.

7.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Які ліворадикальні концепції Ви знаєте? Які причини їх виникнення?
2. Заповніть таблицю «Напрямки анархізму»:

Напрямок	Основні положення та представники
анархо-комунізм	
анархо-синдикалізм	
анархо-примітивізм	
анархо-фемінізм	
анархо-індивідуалізм	
інфоанархізм	

3. Користуючись схемою 7.2.7, охарактеризуйте троцькізм як ідейно-політичну течію.
4. Дайте визначення поняттю анархізм. З чим пов'язане, на вашу думку, його існування?
5. Як можна охарактеризувати анархізм індивідуалістичний і анархізм комуністичний? У чому полягає спільність і відмінність цих понять?
6. Встановіть відповідність між термінами і їх визначеннями:
 - 1) Екологічний соціалізм а) політично-ідеологічна течія, заснована на теорії «перманентної революції»;
 - 2) Троцькізм б) суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості виступає за негайне знищення державної влади;

3) Анархізм

в) соціально-політична течія, яка виступає за забезпечення екологічної безпеки.

7. Зробіть порівняльну характеристику ліворадикальних течій за такими критеріями: період виникнення, мета, розвиток на сучасному етапі.

8. Назвіть основні положення українського анархізму.

9. Як Ви вважаєте, яка роль анархізму в сучасному світі? Обґрунтуйте свою точку зору.

10. У чому полягає зв'язок анархізму, троцькізму, екологічного соціалізму з різними сферами (напр. соціальною, економічною, політичною та ін.) суспільства?

11. Якою є основна ідея екологічного соціалізму? Чи є вона важливою на сьогоднішній день?

12. Напишіть есе на тему «Ліворадикальні концепції на сучасному етапі розвитку суспільства».

7.6. Тести

7.6.1. Тест «Троцькізм та екологічний соціалізм»

1. Найпоширеніші ліворадикальні течії:

- а) марксизм, ленінізм;
- б) лібералізм і соціал-демократизм;
- в) анархізм, троцькізм та екологічний соціалізм.

2. *Ліворадикальна течія, основу якої становить теорія «перманентної революції», що заперечує можливість перемоги соціалістичної революції і соціалізму в одній країні — це:*

- а) екологічний соціалізм;
- б) анархізм;
- в) троцькізм.

3. *В якому столітті виник троцькізм?*

- а) початок ХІХ ст.;
- б) кінець ХІХ ст.;
- в) початок ХХ ст.;
- г) кінець ХХ ст.

4. Л. Троцький дотримувався ідеї про:

- а) необхідність встановлення соціалізму в межах однієї держави;
- б) можливість перемоги соціалізму в міжнародному масштабі;
- в) знищення держави і влади.

5. Із запропонованих діячів оберіть представників троцькізму:

а) Ернест Мандель, Тед Грант, Тоні Кліффорд;

б) П. Прудон, М. Штірнер, М.О. Бакунін;

в) Дж. Локк, Ж.Ж-Руссо, А. Сміт.

6. Теорія «перманентної революції»:

а) заперечує можливість перемоги соціалістичної революції і соціалізму в одній країні;

б) спирається на державний сектор, на пряме регулювання економіки, перерозподіл прибутків на користь держави;

в) проголошує, що лише ринкові відносини ведуть до реального розвитку суспільства.

7. Екологічний соціалізм — це:

а) напрямок анархізму, головною метою якого є звільнення людини від насильства;

б) соціально-політична течія, історичною основою виникнення якої стали негативні наслідки НТР та глобальні проблеми екології;

в) суспільно-політична течія, мета якої створення суспільства з інститутами громадського самоуправління, яке обходиться без влади людини над людиною.

8. Коли і де сформувався екологічний соціалізм:

а) в Північній Америці на початку 80-х років XX ст.;

б) в Південній Америці на початку 90-х років XX ст.;

в) в Європі на початку 80-х років XX ст.

9. Причиною виникнення екологічного соціалізму була(и):

а) загроза цивілізованому світу з боку СРСР;

б) зневіра в існуванні справедливого суспільства;

в) негативні наслідки НТР та глобальні екологічні проблеми.

10. Центральною проблемою екологічного соціалізму є:

а) виживання людства та збереження екосистеми планети;

б) протести проти війн — як засобу вирішення суперечок;

в) боротьба з праворадикальними ідеологіями.

11. Назвіть лідерів міжнародного екологічного руху і партії «зелених» в Німеччині, які розробили концепцію «екологічного соціалізму»:

- а) Т. Мюнцер та Т. Мор;
- б) Т. Еберман та Р. Трамперт;
- в) К. Маркс та Ф. Енгельс.

7.6.2. Тест «Ліворадикальні течії»

1. *Лівий радикалізм — це:*

- а) утопічний соціалізм;
- б) анархізм, троцькізм та екологічний соціалізм;
- в) марксизм-ленінізм.

2. *Анархізм — це суспільно-політична течія:*

- а) що звеличує сильну державу;
- б) що пропагує соціальну державу;
- в) що заперечує державу та владу в цілому.

3. *Термін «анархізм» з давньогрецької мови означає:*

- а) безвладдя;
- б) сильна влада;
- в) верховна влада.

4. *Найвідомішими представниками анархізму були:*

- а) Т. Мор і Т. Кампанелла;
- б) Е. Бернштейн і К. Каутський;
- в) П.Ж. Прудон і М. Штірнер.

5. *Базовий принцип анархо-індивідуалізму:*

- а) теорія абсолютної свободи особистості;
- б) солідарність всіх людей;
- в) війна «всіх проти всіх».

6. *Базовий принцип анархо-комунізму:*

- а) теорія абсолютної свободи особистості;
- б) солідарність всіх людей;
- в) гендерна рівність.

7. *М. Бакунін критикував ідею диктатури пролетаріату тому, що:*

- а) захищав інтереси буржуазії;
- б) вважав, що диктатура поступово зосередиться в руках меншості, котра відстоюватиме власні інтереси;
- в) прагнув зберегти існуючий суспільно-політичний лад.

8. *П.Ж. Прудон виступав за:*

- а) абсолютний хаос;
- б) боротьбу з капіталізмом;
- в) створення суспільства взаємної вигоди.

9. Вчення П.Ж. Прудона носить назву:

- а) мютюелізм;
- б) комунізм;
- в) нігілізм.

10. Засновником троцькізму є:

- а) В. Ульянов;
- б) Й. Джугашвілі;
- в) Л. Бронштейн.

11. Основу ідеології троцькізму становить теорія:

- а) двох стадій;
- б) перманентної революції;
- в) науково-технічної революції.

12. Л. Троцький пропагував ідею про:

- а) необхідність встановлення соціалізму в межах однієї держави;
- б) перемогу соціалізму лише в міжнародному масштабі;
- в) знищення держави і влади.

13. Причиною виникнення екологічного соціалізму була(и):

- а) загроза цивілізованому світу від гонки озброєнь;
- б) зневіра в існуванні справедливого суспільства;
- в) негативні наслідки НТР та глобальні екологічні проблеми.

14. Екологічний соціалізм сформувався на початку:

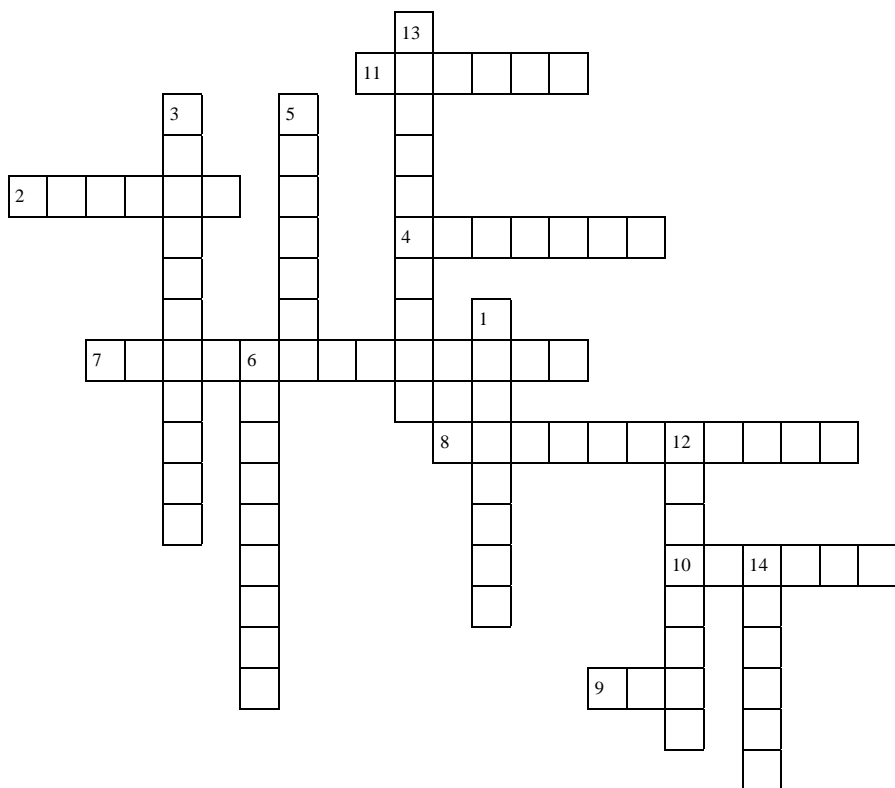
- а) 60-х років ХХ ст.
- б) 70-х років ХХ ст.
- в) 80-х років ХХ ст.

15. Центральною проблемою екологічного соціалізму є:

- а) виживання людства та збереження земної екосистеми;
- б) прихід до влади;
- в) боротьба з праворадикальними течіями.

7.7. КРОСВОРДИ

7.7.1. Кросворд «Ліворадикальні концепції»

По горизонталі:

2. Основні ідеї анархо-індивідуалізму сформулював в XIX ст. французький філософ ...

4. Головне «зло» проти якого виступав анархізм

7. У 30-ті роки Л. Троцький створив IV...

8. Троцький вважав можливим побудову соціалізму тільки за умови, що високого рівня розвитку досягнуть ... сили.

9. Конкретно-історичною умовою виникнення екологічного соціалізму стали негативні наслідки ...

10. Соціальну базу екологічного руху, здебільшого, складає ...

11. «...» партії та рухи — основні сили екологічного руху

По вертикалі:

1. Він виник в ХІХ ст. як антидержавний рух.

3. Ідеї анархо-індивідуалізму зводилися до того, що нове суспільство має базуватися на пріоритеті ... та егоїзмі.

5. Російський теоретик анархізму, який написав працю «Державність і анархія» (1873)

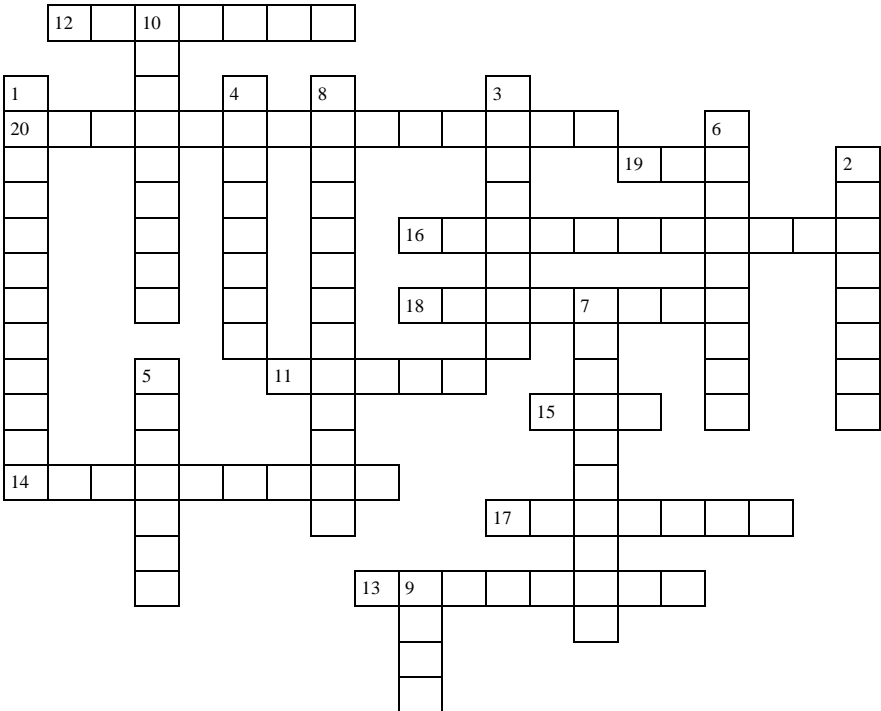
6. Основу ідеології і практики троцькізму становить теорія «перманентної ...».

12. Лідер міжнародного екологічного руху та партії «зелених» у Німеччині.

13. Основні положення екологічного руху — розвиток виробництва за умов науково-технічної революції призводить до ... суспільства, загострення екологічної кризи.

14. Важливе місце в концепції «екосоціалізму» посідає ... і спосіб її життя, проблеми духовного й морального розвитку.

7.7.2. Кросворд

По вертикалі:

1. Ідеологічна концепція, згідно з якою соціально справедливе суспільство можна побудувати лише, при відмові від моделей економічного розвитку, які завдають збитку природі.
2. Суспільно-політична течія, що заперечує державність і будь-яку владу, проповідує необмежену свободу особистості.
3. Французький анархо-індивідуаліст, головний редактор журналу «Анархія».
4. Знаменита анархо-феміністка першої половини ХХ століття.
5. Ліберальний історик, лідер партії конституційних демократів (кадетів), який вперше застосував термін «троцькізм».
6. Справжнє прізвище Льва Давидовича Троцького.
7. Найвища форма організації робітників; центральна категорія анархо-синдикалізму.
8. Головна причина екологічних та інших глобальних проблем на думку лідерів партії «зелених» у Німеччині.
9. Автор концепції, що допускала одним з шляхів звільнення трудящих здійснення «сексуальної революції».
10. Російський князь, революціонер, географ і геолог; політичний діяч, один з головних ідеологів і практиків анархізму.

По горизонталі:

11. Лідер українського анархістського руху в 1917–1921 рр.
12. Представник анархо-колективізму.
13. Політичний діяч, організатор IV Інтернаціоналу.
14. Програма визволення пролетаріату за допомогою виробничих кредитних і споживчих асоціацій, що ґрунтується на принципі «взаємності послуг», автор Прудон.
15. Інтернаціонал Федерацій Анархістів.
16. Революція, яку пропагував Л. Троцький.
17. Німецький філософ, основоположник анархо-індивідуалізму.
18. Один з авторів праці «Майбутнє зелених. Реалістична концепція для радикальної партії».
19. Негативні наслідки чого є історичною основою виникнення теорії екологічного соціалізму.
20. Теорія, яка закликає до використання сильної криптографії на основі публічних ключів для захисту приватності і індивідуальної свободи.

7.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Андрос О. Екологістські рухи в сучасному політичному процесі. К.: Стилос, 2012. 206 с.
2. Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М. Історія політичної думки: практикум. / М-во освіти і науки України, Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». К.: КНЕУ, 2014. 190 с.
3. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.
4. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.
5. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
7. Савченко В.А. Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903–1929 рр: історичний аспект та політична практика / Наук. ред. О.П. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2017. 444 с.
8. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Гобова Є.В. Зародження і занепад китайського анархізму на початку 20-го століття. *Китаєзнавчі дослідження*, 2022. Вип.4. С. 21–36. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/226/209>
2. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи / пер. з іт. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вперед, 2017. 417 с.
3. Василюва І.А. Значення анархізму як типу політичної свідомості в рамках синергетики. *Політикус*. 2016. Випуск 1. С. 13–15. URL: http://politicus.od.ua/1_2016/1_2016.pdf
4. Іванішин Д. О. Анархізм в умовах глобалізму. *Філософські обрії*. 2019. № 42. С. 71–74.
5. Кукарцев О. Ідейний вплив Антоніо Грамші на теорію міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 45. С. 136–141.

6. Кучерук М., Стрижко М. Анархізм vs ленінізм: спроба порівняння ідеологічних засад і практичних кроків Н. Махна і більшовиків в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. Випуск 35. С. 201–210. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/35_2021.pdf

7. Перегняк І.А., Мармілова О.С. Анархізм М. Бакуніна: ключові моменти та критика комунізму. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. Вип. 1. С. 52–56. URL: [file:///C:/Users/DeLL/Downloads/9946-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19814-1-10-20210505%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/DeLL/Downloads/9946-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19814-1-10-20210505%20(4).pdf)

8. Сухонос В.В. (мол.) Анархічна модель організації громадянського суспільства: політико-правові витоки і практика реалізації в Україні. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2015. № 1(12). С. 15–18.

9. Поппер Л.В. Екологічний рух: від акцій заперечення і протесту до пошуку розумних альтернатив. *Гуманітарні студії*. Вип. 21. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2014. С. 147–154.

10. Поппер Л.В. Екологічна ідеологія як транснаціональна екополітична метадоктрина. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2015. Вип. 70. С. 24–36.

11. Поппер Л.В. Цінності еколігізму як чинник вироблення дієвої державної політики України. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2018. Випуск 82. С. 143–156. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32103/Popper_oref_2019.pdf;jsessionid=BDAE6D996B58D647EE93C2DD67E4A7C0?sequence=1

12. Шатохін, А.М. Соціалістичні ілюзії початку ХХ століття і сучасність. *Політикус*. 2017. Вип. 3. С. 38–42. URL: http://politicus.od.ua/3_2017/10.pdf

8

ТЕМА

СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛІЗМУ. ПАТРІОТИЗМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ

*«Джерелом суверенної влади є нація.
Ніякі заклади, ні один індивід не може
мати владу, яка не має національних
витоків»*

Декларації прав людини
і громадянина
(Франція, 1789 р.)

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ основні підходи до визначення націоналізму;
- ✓ відомі класифікації націоналізму;
- ✓ значення націоналізму та його вплив на сучасний політичний процес.

вміти

- ✓ визначати основні риси націоналізму;
- ✓ диференціювати типи та різновиди націоналізму;
- ✓ характеризувати націоналізм як ідеологічну доктрину та визначати роль останнього у державотворчих процесах.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

націоналізм

нація

патріотизм

національна самосвідомість

національна ідея

расизм

сегрегація

шовінізм

апартеїд

геноцид

ксенофобія

сепаратизм політичний

етнос

8.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Націоналізм (від лат. *natio* — народ) — теорія і практика етнічних і соціально-політичних відносин у суспільстві, що ґрунтуються на самоідентифікації нації у розв'язанні політичних, державних, економічних, соціокультурних проблем суспільного розвитку і які реалізуються у різноманітних формах діяльності, зумовлених рівнем соціально-економічного, політичного і духовно-культурного розвитку країни, традиціями, станом суспільної психології та специфікою довколишнього соціосередовища.

Нація (від лат. *natio* — народ) — тип етносу, соціально-економічна і духовна спільнота людей з певною психологією і свідомістю, виникнення яких відбулося історично і яким властива стійка сукупність сутнісних характеристик.

Патріотизм — любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність служити її інтересам та сприяння її успіхам у сфері внутрішнього життя й на міжнародній арені.

Національна самосвідомість — сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, що відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень

членів національно-етнічної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце і призначення серед інших спільнот, а також характер взаємовідносин з ними.

Національна ідея — політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину, смисложиттєвий чинник національної розвої; певний комплекс вірувань, національне світобачення і розуміння, своєрідний духовно-інтелектуальний потенціал нації, людини — державо творця і співгромадянина.

Расизм (франц. *race*, від італ. *razza* — природа) — сукупність анти-наукових концепцій, основу яких становлять положення про фізичну і психологічну нерівноцінність людських рас, про вирішальний вплив расових ознак на історію суспільства, про одвічний поділ людей на «вищі» та «нижчі» раси, з яких перші нібито покликані до панування, а другі приречені бути об'єктом експлуатації; політика, що ґрунтується на расистських теоріях.

Сегрегація (від пізньолат. *segregatio* — відокремлення) — обмеження соціально-економічних, політичних і особистих прав та свобод людини за мотивами расової чи національної належності; одна з крайніх форм расової і національної дискримінації.

Шовінізм (франц. *chauvinisme* від імені франц. капрала наполеонівської армії (Chauvin), якому приписують фразу «Французи кращі за всіх, всі гірші за французів») — агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації, національна пихатість, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

Апартеїд (мовою африканс *apartheid* — роздільне проживання) — політика расової сегрегації, що трактувалась білими поселенцями Північної Африки і панувала в культурі, політиці, економіці, суспільстві у XX ст.

Геноцид — повне або часткове знищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами (ознаками) або навмисне створення життєвих умов, розрахованих на знищення названих груп.

Ксенофобія — стійке почуття неприязні й відвертої ворожнечі, ненависть до людей певної національності (англофобія, українофобія, русофобія).

Сепаратизм політичний (від лат. *separates* — окремий) — рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними мотивами чи релігійними ознаками.

Етнос — позачасова, поза територіальна, поза державна спільнота людей, об'єднаних спільним походженням (реальним або міфічним), культурою (або деякими її елементами), мовою (часто, але не завжди), історією (справжньою або вигаданою), традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнонімом (назвою).

8.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Таблиця 8.2.1

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ

НАЦІОНАЛІЗМ (від лат. <i>natio</i> — народ)	Процес формування та утвердження націй або національних держав
	Усвідомлене розуміння належності до нації
	Природне і відкрите демонстрування, відстоювання і захист етносами своєї самобутності і неповторності, прагнення до державно-політичної незалежності
	Мовні та символізовані означення нації
	Ідеологія нації, її прагнень і волі
	Суспільно-політичний рух, завдання якого полягає у досягненні певної мети нації

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Термін «націоналізм» вперше згадується в XV ст. Тоді це слово, як і «нація», означало університетську спільноту, створену на захист власних потреб. Наприкінці XVIII ст. в Німеччині «nationalismus» означав національне піднесення, дух, захоплення власною культурою. Саме у такому значенні його вживав відомий німецький дослідник Йоган Гердер.

Схема 8.2.1

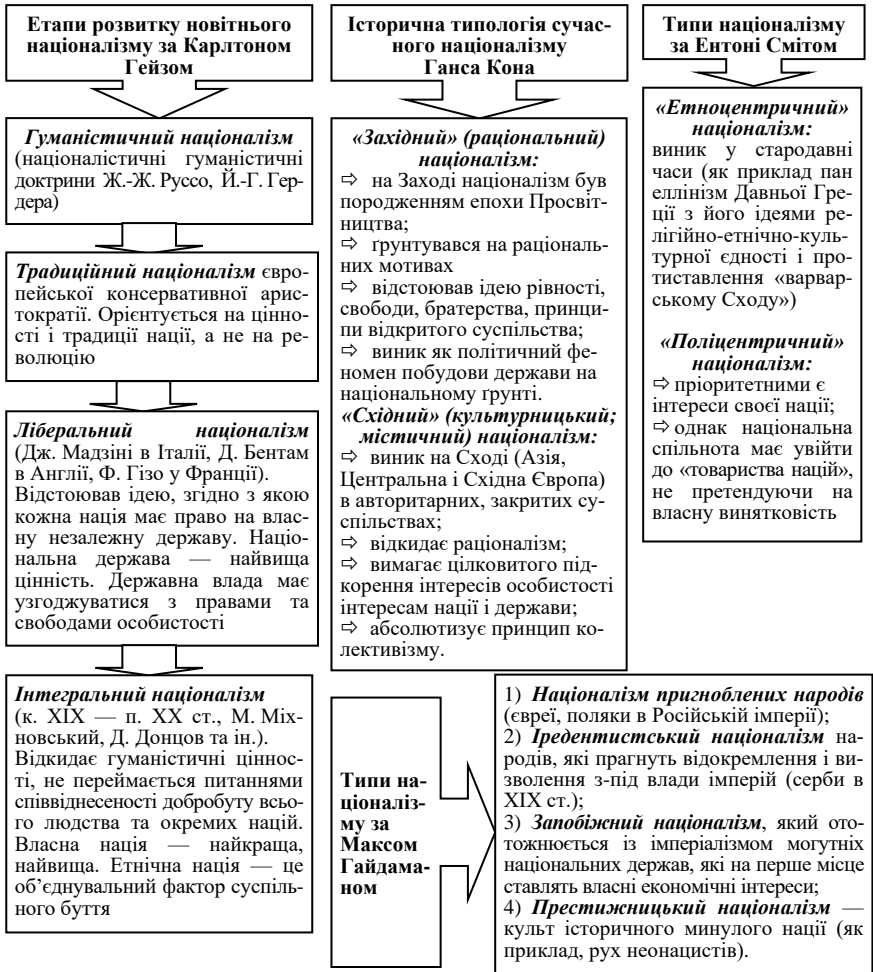

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Оксфордський словник 1886 р. ототожнював націоналізм з доктриною, згідно з якою певні нації є об'єктом божественного вибору. Згодом ототожнювався із словом «національність», «патріотизм». Так, англійська газета «Дейлі ньюс» від 20 травня 1869 р. вжила цей термін стосовно ірландців. Тут термін «націоналіст» розглядався як патріот і борець за незалежність свого народу.

Схема 8.2.2

ТИПОЛОГІЯ НАЦІОНАЛІЗМУ

Таблиця 8.2.2

ПРОТИРІЧЧЯ НАЦІОНАЛІЗМУ І ЛІБЕРАЛІЗМУ

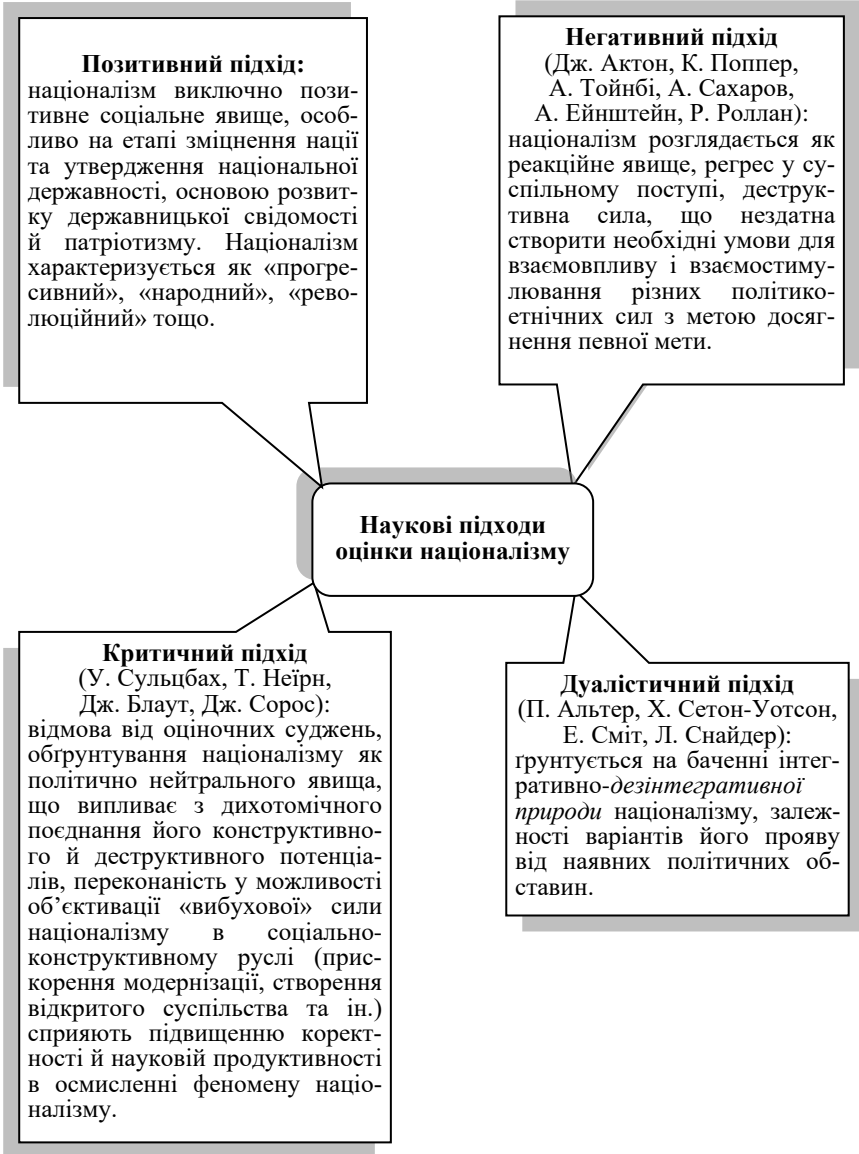
Лібералізм	Націоналізм
Індивід — частина людського роду; його якості визначаються людською природою	Індивід — частина колективу, що називається нацією; його людські якості визначаються його національною приналежністю
Поведінка індивіда регулюється універсальними моральними нормами	Універсальних моральних норм не існує. Вони визначаються культурно-історичним (національним) контекстом
Імператив загальнолюдської моралі є вище вимог, що продиктовані національними інтересами	Служіння інтересам нації — абсолютна (вища) моральна цінність
Індивідуальна свобода має пріоритет над колективним благом	Колективне благо є пріоритетним по відношенню до благ (і «свободам») індивіда
Культурна ідентичність індивідів є результатом їх вибору	Культурна ідентичність індивідів ґрунтується на походженні

Схема 8.2.3

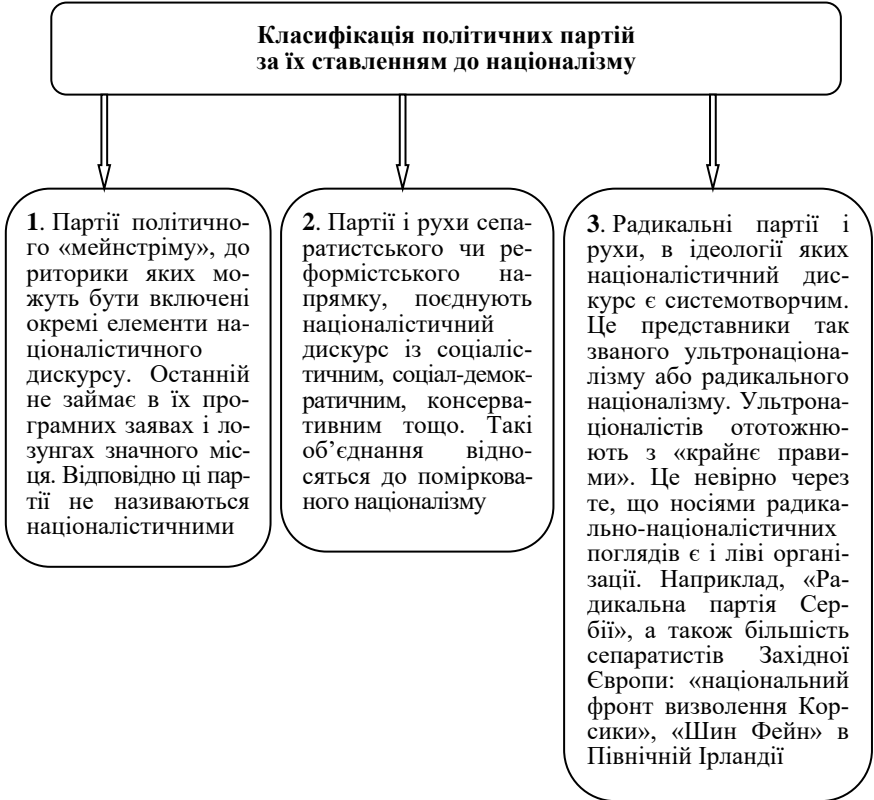
НАЦІОНАЛІЗМ ТА ЙОГО КРАЙНІ ПРОЯВИ

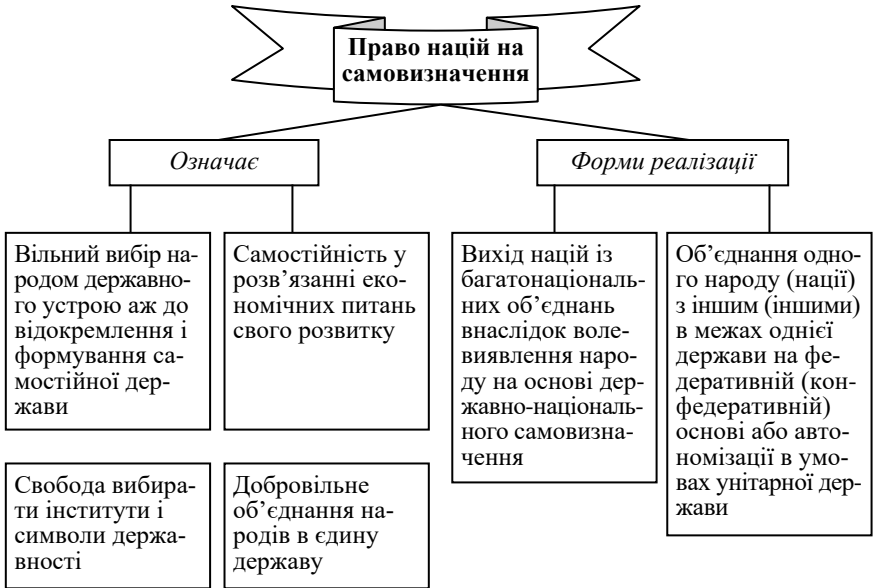

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РОЛІ І ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

**КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
ЗА ЇХ СТАВЛЕННЯМ ДО НАЦІОНАЛІЗМУ**

8.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Націоналізм як ідеологічна доктрина і суспільна практика

1. Націоналізм як явище суспільно-політичного життя: сутність та основні ідеологічні принципи.
2. Доктринальні різновиди націоналізму. Право-радикальний націоналізм (інтегральний націоналізм, расизм, шовінізм).
3. Національні проблеми сучасності. Патріотизм.
4. Генезис ідей націоналізму в Україні.

8.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Націоналізм як ідеологічна доктрина і суспільна практика.
2. Проблема державної ідеології та національної ідеї.
3. Расизм і шовінізм як різновиди націоналізму.
4. Національні проблеми і суспільний розвиток.
5. Націоналізм у сучасному світі.

6. Націоналізм і національні меншини.
7. Сутність української національної ідеї.
8. Націоналізм в Україні: історія становлення та сучасність.
9. Партії націоналістичного спрямування в Україні: Генеза та перспективи розвитку.
10. Українська політична нація: «за» та «проти».

8.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Напишіть твір на тему «В чому заключається актуальність вивчення націоналізму?».
2. Які джерела націоналістичної проблематики в сучасному світі?
3. Що означає термін «національна самосвідомість»? Як пов'язані національна самосвідомість і культура?
4. Дайте визначення поняттю «націоналізм». Співставте і порівняйте відомі Вам підходи до визначення даного поняття.
5. Назвіть та охарактеризуйте типи націоналізму.
6. Як співвідноситься націоналізм з іншими політичними ідеологіями?
7. Як пов'язані націоналізм і теорія лібералізму?
8. Визначте, чи абсолютно тотожні гасла «Нація понад усе!» та «Національна ідея — основа буття нації».
9. Які цінності відстоює націоналізм патріотичного зразку (виберіть із кожної пари)?
 - а) інтереси індивіда — інтереси нації;
 - б) релігія — атеїзм;
 - в) братство народів — спільнота держав;
 - г) захист прав національних меншин — захист прав більшості.
10. Дайте визначення наступних категорій і понять:

Поняття	Визначення
нація	
націоналізм	
патріотизм	
національна самосвідомість	
національна ідея	
ксенофобія	

Спробуйте проаналізувати, в чому особливість того чи іншого визначення, на чому робляться акценти, аргументуйте свою позицію.

11. Прокоментуйте вислів М.П. Драгоманова: «Всесвітня правда вище за національну». Аргументуйте свою відповідь.

12. Проаналізуйте наукові підходи оцінки ролі і значення націоналізму в житті суспільства (див. схему 8.2.4). Прихильником якого підходу Ви є особисто.

13. Дайте визначення і порівняйте поняття «расизм» і «шовінізм». Що в них є спільне, а що є принциповими відмінностями. Доповніть свою відповідь прикладами.

14. З якими трагічними історичними подіями пов'язані категорії «геноцид», «апартеїд», «сепаратизм». Наведіть відомі Вам приклади.

15. Яке з визначень Вам ближче і чому:

а) націоналізм — це ідеологія нації, головна мета якої — створення та забезпечення всіх необхідних умов для прогресивного національного розвитку;

б) націоналізм — це ідеологія, психологія, соціальна практика, світогляд і політика підкорення одних націй іншим, проповідь національної виключності та неперевершеності, розпалення національної ворожнечі, недовіри, конфліктів.

Порівняйте ці два твердження. Наведіть аргументи «за» і «проти»?

16. Проведіть дискусію на тему: «Яка ідеологія потрібна Україні? «Прозахідна»? «Промосковська»? «Національна»? «Загальнонаціональна»? «Державна»? «Регіональна»?». Чи має сьогодні в Україні будь-яка із класичних ідеологій шанси на єдиноособову перемогу? Або може є доцільним переключитися на проблеми «демократії», «соціальної держави», та «ефективної економіки».

17. Який зміст Ви вкладаєте в категорію «право нації на самовизначення»? Проілюструйте свою відповідь конкретними історичними прикладами.

18. Користуючись схемою 8.2.5 проаналізуйте партійний спектр сучасної України.

19. Напишіть есе на тему «Місце націоналізму в сучасному політичному житті України».

20. Прокоментуйте вислів відомого французького політика Шарля де Голля: «Патріотизм — це любов до власної нації та повага до інших народів». Де, на Вашу думку, проходить умовна межа, що розділяє націоналізм і патріотизм.

8.6. ТЕСТИ

1. *Ідеологія і напрям політики, базовим принципом якої є вища цінність нації та її основа в процесі державотворення:*

- а) лібералізм;
- б) соціалізм;
- в) націоналізм.

2. *Термін «націоналізм» вперше згадується у:*

- а) XII ст.;
- б) XV ст.;
- в) XVII ст.

3. *У своїй основі націоналізм проголошує:*

- а) вірність і відданість своїй нації;
- б) свободу особистості;
- в) збереження існуючих звичаїв і правил.

4. *Одним із основних принципів націоналізму є :*

а) пріоритет державності над іншими формами соціальної саморганізації етносу;

- б) принцип свободи і рівності;
- в) принцип індивідуальної свободи.

5. *Сукупність антинаукових концепцій, основу яких становлять положення про фізичну і психологічну нерівноцінність людських рас:*

- а) сегрегація;
- б) расизм;
- в) екстремізм.

6. *Агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності:*

- а) апартеїд;
- б) геноцид;
- в) шовінізм.

7. *Любов і вірність Батьківщині, відданість інтересам нації:*

- а) національна самосвідомість;
- б) національна ідея;
- в) патріотизм.

8. *Тип націоналізму, згідно якого кожна нація має право на власну незалежну державу. Національна держава — найвища цінність:*

- а) інтегральний націоналізм;
- б) ліберальний націоналізм;
- в) іредентистський націоналізм.

9. Засновник історичної типології націоналізму:

- а) Ентоні Сміт;
- б) Макс Гайдаман;
- в) Ганс Кон.

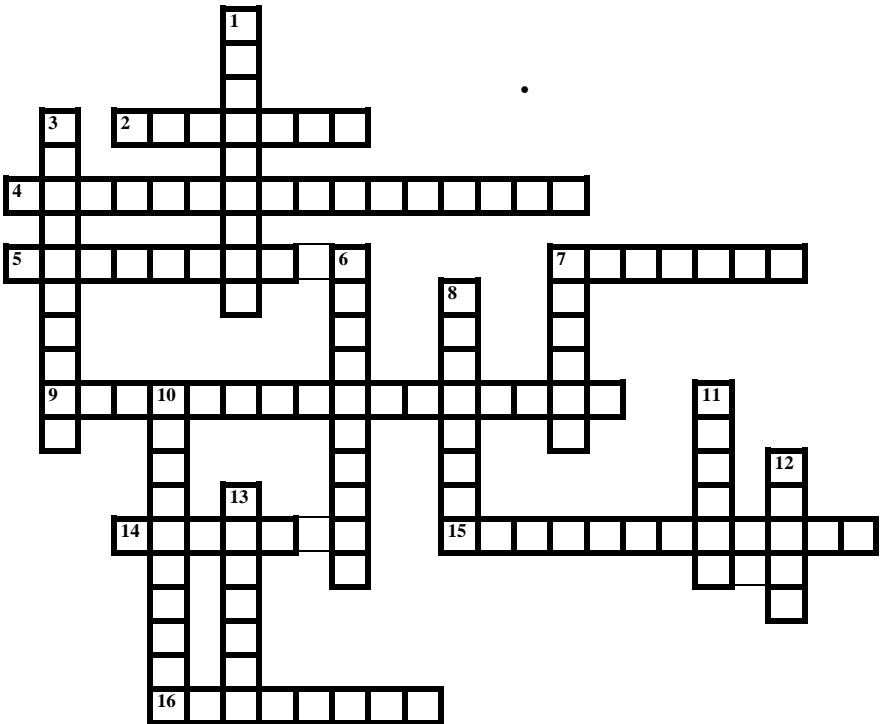
10. Крайній прояв націоналізму, що гіперболізує значення національних завдань, проявляючи непримиренність, схильність до використання насильницьких методів боротьби:

- а) політичний екстремізм;
- б) національний екстремізм;
- в) геноцид.

11. Ідеологом інтегрального націоналізму в Україні був:

- а) Д. Донцов;
- б) М. Грушевський;
- в) В. Липинський.

8.7. КРОСВОРД

По горизонталі:

2. Особа, яка є учасником активно діючого угруповання (бойового), що виступає проти расового змішання.

4. Явище, що виникло після закінчення Другої світової війни і характеризує зміщення традиційного центру націоналізму.

5. Форма націоналізму, що проповідує національну винятковість, протиставляє інтереси однієї нації іншій.

7. Країна, де виник термін «шовінізм».

9. Світоглядний принцип міжнародної єдності, що стверджує рівність і суверенність всіх народів світу.

14. Видатний діяч у боротьбі проти тоталітарної свідомості і ксенофобії, автор роману «1084».

15. Одна з теорій, що пояснює механізм виникнення етнічних конфліктів.

16. Автор принципу «Кожній нації — держава».

По вертикалі:

1. Власний варіант шовінізму в вікторіанській Англії.

3. Почуття, що пов'язане з відразою до іноземців, чужинців, небажанням їх приймати до своєї групи.

6. Любов до свого народу, що означає духовне піднесення, безперечно усвідомлення цінності своєї країни.

7. Правоекстремістська політична течія та ідеологія, що ґрунтується на войовничому антидемократизмі.

8. Явище, почуття, ревносне ставлення людей до когось або чогось.

10. Схильність до крайніх політичних поглядів, прибічники яких вдаються до радикальних засобів з метою загострення політичної ситуації.

11. Світогляд, а також політичні теорії та практика, що засновано на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи, на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду.

12. Сукупність громадян однієї держави.

13. Винищення окремих груп населення за расовими або релігійними мотивами.

8.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

3. Любохинець Л., Шавкун В., Бабиць Л. Історія політичних та економічних вчень. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.
4. Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернста Гелнера. Антологія. К.: «Простір»-«Смолооскіп», 2010, 684 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х. : Право, 2015. 816 с.
6. Тимченко В. Модерний націоналізм. Шлях до нового суспільства. Київ: Маркобук, 2019, 128 с.
7. Сич О. Соціально-консервативний націоналізм: теорія і політика. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2019. 544 с.
8. Український націоналізм. Основи ідеології / Редактор упорядник Олег Однороженко. К.: Вид-во Марка Мельника, 2023. 256 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Донцов Дм. Ідеологія. Культурологія. Геополітика. Т.1. К.: Folio, 2021, 571 с.
2. Дмитрашко С. Політичний міф і ідеологія націонал-соціалізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Випуск 16. С. 144–150. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/16_2018/22.pdf
3. Івченко Ю.В. Націоналізм як базова ідея державного патріотизму. 4. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. № 19. С. 12–15. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc19/5.pdf>
4. Ленкавський Степан Націоналізм. Том 1. Історія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2022. 560 с.
5. Лопатська Н.М. Нація, націоналізм та національна ідентичність: історіографічний аспект дослідження. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 89–94. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/181>
6. Лубан Д. Націоналізм, права людини та перспективи миру. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 1. С. 147–171. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/article/view/219076>
7. Манельюк Ю.М., Пашченко Д.Г. Антисемітизм як політична ідеологія: витоки та сучасність. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 27–34. URL: <http://app.onua.edu.ua/index.php/app/article/view/1298>
8. Манельюк Ю.М. Національно-державницький аспект у політичній теорії Михайла Драгоманова. *Політологічний вісник*. 2007. Вип. 24. С. 97–106.

9. Монастирський В. Націоналізм і національна ідея: що у них є спільне та чим вони різняться. *Світгляд*. 2016. № 4 (60). С. 24–27. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2016-11-4/svitoglyad-2016-4-05-monastyrsky.pdf>

10. Сич О. Праві партії країн Скандинавії в контексті ренесансу націоналізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Випуск 23. С. 203–231. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/23_2019/32.pdf

11. Сич О. Визначення й доновітній період українського націоналізму в працях І. Лисяка-Рудницького. *Вісник Львівського університету*. Випуск 25. 2019. С. 162–169. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/25_2019/24.pdf

12. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / пер. з англ. Р. Фещенко. Київ : К.І.С., 2004. 170 с.

13. Сціборський Микола Шлях націоналізму К.: Українська Видавнича Спілка, 2022. 512 с.

14. Чубур Н.В. Теоретико-методологічні засади політологічного аналізу феномену націоналізму. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. Випуск. 5. С. 174–179.

ТЕМА

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ

*Більшовизм і фашизм — це боротьба двох кінців,
а не боротьба двох початків.*

Дон-Амінадо

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ сутність екстремізму;
- ✓ види і форми екстремізму;
- ✓ сучасні прояви екстремізму.

вміти

- ✓ виділяти екстремізм серед політичних течій;
- ✓ диференціювати види і форми екстремізму;
- ✓ визначати чинники та прояви екстремізму.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

анархізм	елітаризм
антидемократизм	лівий екстремізм
екстремізм	маоїзм
екстремізм екологічний	неофашизм
екстремізм національний	правовий нігілізм
екстремізм політичний	фашизм
екстремізм релігійний	

9.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анархізм — (від грец. *anarchia* — безвладдя, стихійність, неорганізованість, безлад, хаос) соціально-політична течія, спрямована на звільнення від усіх форм політичної, економічної і духовної влади; заперечення держави як форми організації суспільства та її владного впливу; утвердження нічим не обмеженої свободи людини.

Антидемократизм — ідейно-політична платформа, спрямована проти демократії.

Екстремізм — (від фр. *extremisme*, та лат. *extremus* — крайній) це схильність до крайніх поглядів та дій, переважно в ідеології та політиці. Екстремісти виступають проти існуючих суспільних структур та інститутів, намагаючись підірвати їхню стабільність, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей. Характерними рисами екстремізму є цілковите заперечення будь-якої іншої думки; намагання утвердити свою систему політичних, ідеологічних та релігійних поглядів будь-якою ціною; вимога до своїх прихильників беззаперечно підкорятися будь-яким наказам та інструкціям.

Екстремізм екологічний — форма екстремізму, що виникла внаслідок різкого загострення екологічних проблем, погіршення якості навколишнього середовища як в окремих регіонах, так і в глобальному масштабі (партії «зелених», групи й рухи, що виступають проти науково-технічного прогресу і часто вдаються до екстремістських дій та акцій, створюючи загрозу суспільному порядку).

Екстремізм національний — форма екстремізму, що пропагує ідеї захисту інтересів «своєї нації», її прав, культури та мови, категорично заперечуючи необхідність таких самих прав для інших національних та етнічних груп.

Екстремізм політичний — це схильність до крайніх поглядів і методів у політиці та ідеології, яку характеризують:

- ✓ ігнорування реального аналізу політичної ситуації;
- ✓ прагнення прискорити події;

- ✓ нерозуміння законів виходу суспільства з кризи, зокрема з політичної;
- ✓ невміння зіставляти масштаби і швидкість змін, що відбуваються;
- ✓ прагнення підкорити політичний процес своїй волі без урахування співвідношення політичних сил, логіки політичного процесу;
- ✓ правовий нігілізм, руйнування державних і політичних структур, що історично склалися;
- ✓ ставка на силові методи.

Екстремізм релігійний — форма екстремізму, що виявляється в нетерпимості до представників інших конфесій або в жорсткому протиставленні в межах однієї конфесії (часто використовується в політичних цілях у боротьбі релігійних організацій проти світської держави або для утвердження влади представників однієї з конфесій).

Елітаризм — теорії, які визнають елітарність будь-якого суспільства, його розподіл на привілейовану, активну меншість та пасивну нетворчу більшість.

Лівий екстремізм — течія, що виявляється у теоретичних платформах та діяльності революційних організацій, що таврують капіталізм за соціальну нерівність, пригнічення особистості, експлуатацію, а соціалістичне суспільство піддають критиці за бюрократизацію та за зраду принципів класової боротьби.

Маоїзм — течія в комуністичному русі, що винила в рамках марксизму-ленінізму і пов'язана з ім'ям голови ЦК Компартії КНР Мао Цзедуня.

Неофашизм — поняття, яке об'єднує сучасні праві рухи, що є ідейними і політичними правонаступниками заборонених після Другої світової війни фашистських організацій.

Правий екстремізм — течія, що характеризується ультрареакційними платформами, основною з яких є викривання вад буржуазного суспільства з консервативних позицій: таврування його за «занепад» моралі, наркоманію, егоїзм, споживацькі настрої, засилля «масової культури», брак «порядку» тощо. Найбільш послідовним правоекстремістським політичним рухом є фашизм.

Правовий нігілізм — (від лат. *nihil* — нічого) деформаційний стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір.

Тероризм — (від лат. *terror* — страх, жах) політична практика, в основі якої лежать систематичне залякування, провокації, дестабілізація суспільства насильством; є найбільш крайнім вираженням політичного екстремізму.

Фашизм — (від італ. *fascism, fascio* — жмут, в'язка) найбільш послідовний правоекстремістський політичний рух, що розглядається у двох значеннях:

як найбільш реакційна політична течія, яка виражає інтереси агресивних сил, прихильників крайніх поглядів і методів у політиці, ідеології;

як відкрито терористична диктатура згаданих сил, що використовують насильство для захоплення та утримання влади, нав'язування всім іншим членам суспільства своєї волі, утвердження свого панування.

9.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 9.2.1

ЧИННИКИ, ЩО МОЖУТЬ ПОРОДЖУВАТИ ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ

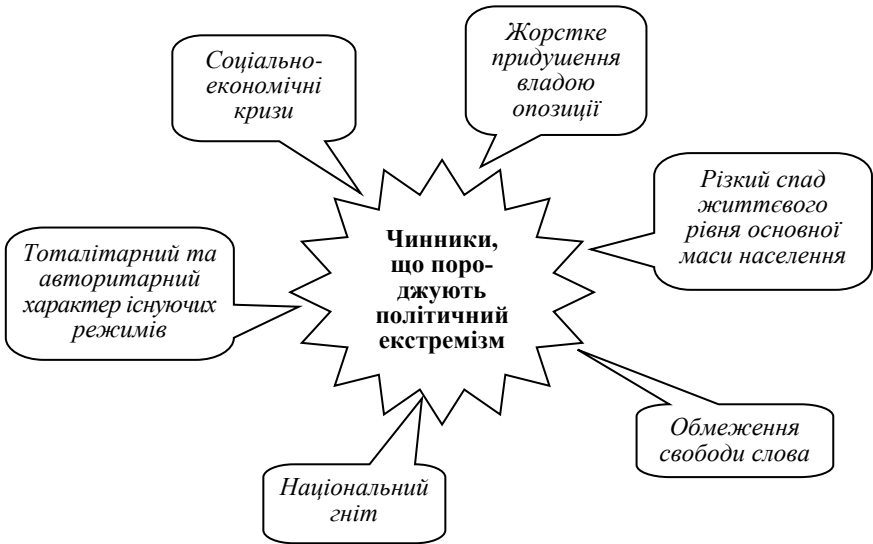
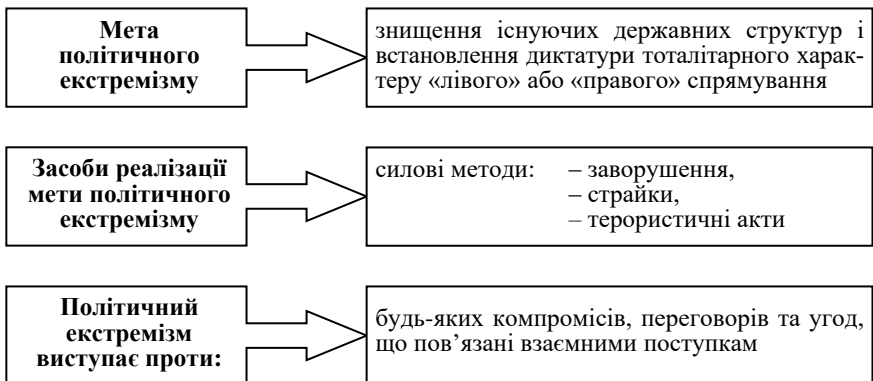
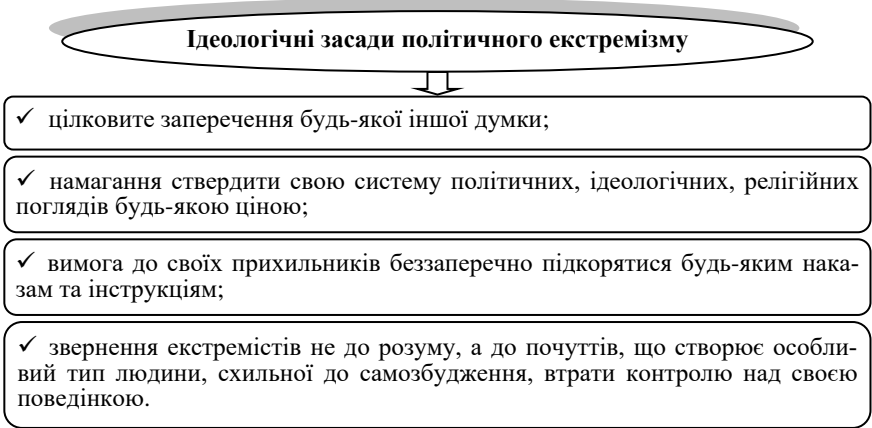

Схема 9.2.2

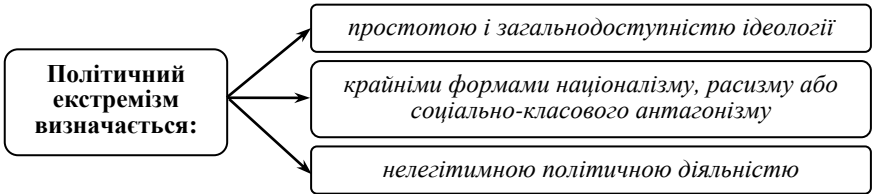
ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

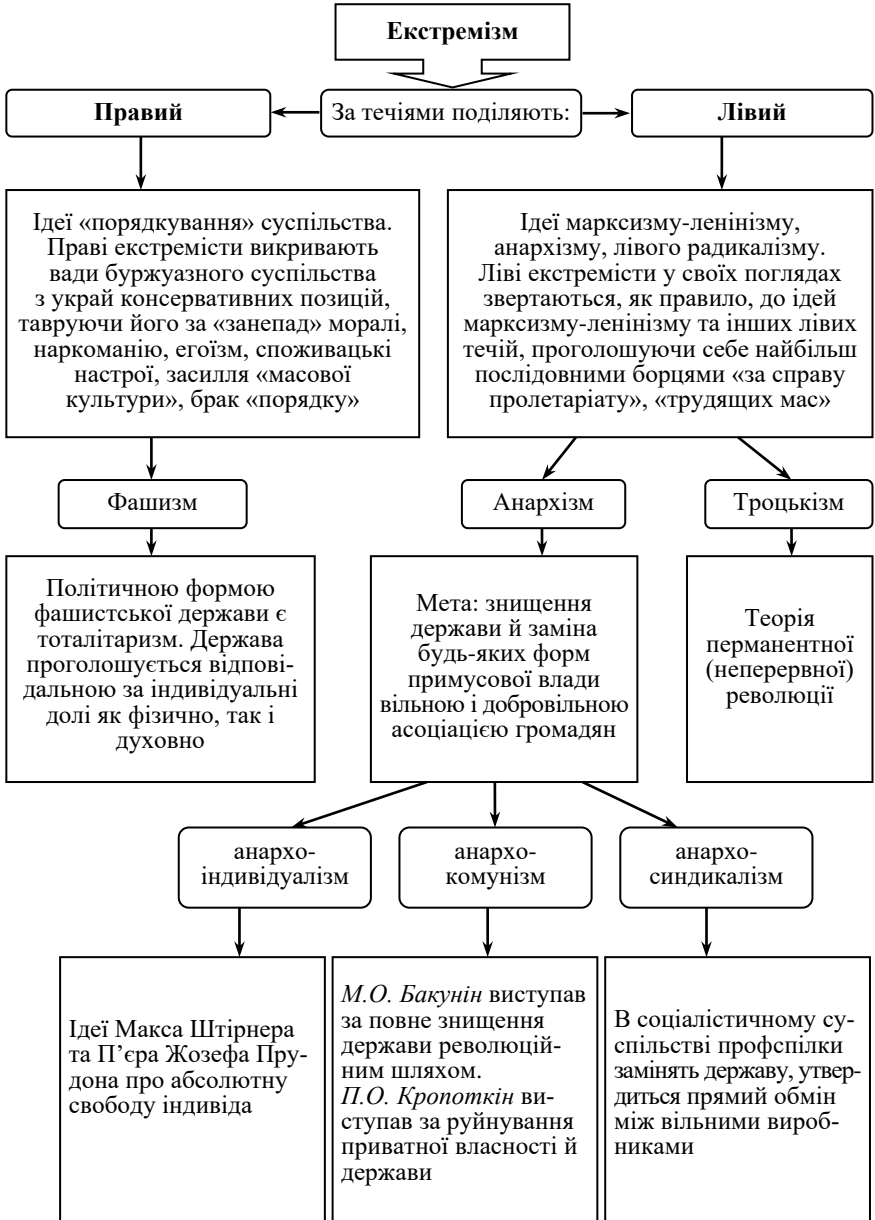
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

ФОРМИ І ВИДИ ЕКСТРЕМІЗМУ

Таблиця 9.2.1

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОЯВУ ПРАВОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

Форми прояву	Причини виникнення	Сутність
Фашизм	Виник в обстановці революційних процесів, які охопили країни Західної Європи після Першої світової війни і перемоги революції в Росії	Виразив інтереси найбільш реакційних кіл капіталістичного суспільства, які надавали цьому рухові фінансову й політичну підтримку в його боротьбі проти революційних виступів трудящих мас, за зміцнення панування капіталістичного ладу в його найреакційніших варіантах, за розв'язування війни за переділ світу
Неофашизм	Після закінчення Другої світової війни фашизм знову почав своє відродження	Цей політичний рух тісно зв'язаний з фашизмом генетично, бо він обстоє ті самі ідеологічні й політичні погляди, сповідує культ насильства і намагається вирішити такі ж завдання такими самими методами

Таблиця 9.2.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФАШИЗМУ

<ul style="list-style-type: none"> ➤ відкрита ставка на силові методи досягнення мети; ➤ агресивні форми поведінки; ➤ провокування суспільної напруги; ➤ проголошення етнічної і расової винятковості та гегемонії своєї нації; ➤ вияв крайньої нетерпимості до інакомислячих; ➤ здійснення підричних акцій; ➤ легко адаптується до ідеології, в основі якої лежать ідеї «сильної» держави і підлеглості їй індивідуальних політичних прав; ➤ установка на захоочення мілітаризму; ➤ як ідеологія, містить міфологічні та ірраціональні аргументи, спекулятивно-популістські форми.
--

Таблиця 9.2.3

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОЯВУ ЛІВОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

Форми прояву	Причини виникнення	Сутність
Анархізм	Формувався у країнах Західної Європи, де була значною частка дрібнотоварного і ремісничого виробництва	Соціально-політична течія, спрямована на звільнення від усіх форм політичної, економічної і духовної влади, заперечення держави як форми організації суспільства та її владного впливу, утвердження нічим не обмеженої свободи людини як своєї мети
Троцькізм	Виник в російському робітничому русі як критика ленінської концепції революції і пролетарської держави	Основу його ідеології і політичної практики складає теорія перманентної (неперервної) революції. Сутність цієї революції полягала в постійному поглибленні революційних змін аж до здійснення соціалістичної революції у світовому масштабі
Маоїзм	Виник у рамках марксизму-ленінізму і пов'язаний з ім'ям Мао Цзедуня. Вважався офіційною ідеологією Комуністичної партії Китаю	В основу ідеології включалась критика партійної бюрократії і ставка на самоорганізовані революційні молодіжні групи; усвідомлення партизанської війни як головної революційної практики в напівколоніальних, напівфеодалних країнах; акцент на ідеї культурної революції проти «нової буржуазії», що виникає усередині самої правлячої комуністичною партії

Таблиця 9.2.4

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАШИЗМУ

Історія	<ul style="list-style-type: none"> • Фашизм виник у країнах Західної Європи після Першої світової війни і перемоги Жовтневої революції в Росії. • Спочатку такі організації й рухи виникли в Італії й Німеччині. Першу фашистську організацію під назвою «Фашіо ді комбаттіменто» («Союз боротьби») створив у 1919 р. лідер італійських фашистів Беніто Муссоліні (1883–1945). Від назви цієї організації і пішла назва «фашист», яка швидко поширилась у всьому світі. • У 20–30-ті роки фашисти прийшли до влади в Італії, Німеччині, деяких інших країнах.
----------------	--

<i>Соціальна база</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Спершу фашизм проголошував антимонополістичні й соціалістичні гасла. Використовуючи невдоволення суспільства масовим безробіттям та інфляцією, він знаходив своїх прихильників у середовищі міської дрібної буржуазії, селянства й частини робітників. • У Німеччині, де фашизм набув найбільшого впливу, він спекулював також на уражених Версальським мирним договором національних почуттях мас. Згодом фашистський рух іде на угоду з монополістичним капіталом, який, прагнучи використати його для придушення революційних виступів трудящих мас, допоміг фашистам прийти до влади.
<i>Ідеологія</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ідеологія фашизму — це войовничий антидемократизм і антикомунізм, расизм і шовінізм. В її основі лежать ідеї соціалдарвінізму про боротьбу видів і рас. • Особливе місце в ідеології фашизму посідає концепція нації як вищої і вічної реальності, заснованої на спільності крові. Звідси постає завдання збереження чистоти крові і раси. • У фашистському суспільстві «вищі» нації мали панувати над «нижчими». • У сфері зовнішньої політики ця теорія расової зверхності слугувала обґрунтуванням політики імперіалістичних загарбань і поневолення інших народів. Здійснення імперських планів покладалось на сильну армію, здатну забезпечити тотальне знищення противника й колонізацію захоплених земель. • Фашизм рішуче відкидає класову боротьбу, яка суперечить ідеї єдності нації, виступає за інтеграцію класів у расове або корпоративне співтовариство.
<i>Політика</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Фашисти знищили всі демократичні інститути та створили терористичні режими. • У суспільному житті відбулася повна мілітаризація всіх його сфер з тотальним контролем над суспільством. • Держава проголошується відповідальною за індивідуальні долі як фізично, так і духовно. Вона покликана нещадно класити край будь-яким посяганням на єдність нації. • Фашизм проповідував необхідність сильної влади, заснованої на політичному пануванні авторитарної партії, яка забезпечує тотальний контроль над особою і всім суспільством. • Необхідною умовою політичного панування визнається культ вождя.

ХАРАКТЕРИСТИКА АНАРХІЗМУ

<i>Історія</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ідеї анархізму знаходимо у праці «Республіка» давньогрецького філософа Платона. • Ще в 5–4 ст. до н.е. грецький філософ Зенон заперечував будь-яку форму державного устрою, виступаючи за вільну солідарність громадян. • Елементи анархізму присутні й у філософії стоїків (Зенон, Хризип — у Давній Греції, Сенека, Марк Аврелій — у Римі), у працях філософів-просвітителів (Руссо, Дідро), ідеології «скажених» епохи Великої французької революції. • Вперше спробував проаналізувати політичні й економічні форми анархізму наприкінці XVIII ст. англійський письменник У. Годвін. Він не пропонував знищити державу, а виступав за зведення до мінімуму її функцій з можливістю подальшої її ліквідації. • Як суспільно-політична течія анархізм сформувався у 40–70-х роках XIX ст. у країнах Західної Європи. • Основні теоретики анархізму — П. Прудон, М. Штірнер, М. Бакунін, П. Кропоткін. • Активність анархізму спостерігалася в період російської революції 1905–1907 рр. У революції 1917 р. анархізм подекуди переджується в бандитизм.
<i>Ознаки</i>	<ul style="list-style-type: none"> • уявлення про державу як абсолютне зло; • заперечення будь-якої влади, у тому числі і державної, тлумачення її як посягання на свободу людини; • утвердження повної свободи без будь-яких меж; • відмова від організованості і дисципліни як засіб переходу до суспільства без класів, держави і політики; • вимога негайного здійснення соціальної революції, встановлення бездержавного суспільного ладу, руйнування всіх форм суспільного життя; • відмова від матеріальних і духовних цінностей (у тому числі політичних), які виробило людство; • захист дрібної приватної власності, дрібного землекористування; • розгляд майбутнього бездержавного, неполітичного суспільства як федерації виробничих асоціацій, комун, що гарантують свободу особи і є формою самоорганізації і самоврядування; • анархісти недооцінюють значення політики, регулятивну роль держави; • анархісти не визнають політичну владу як важливий і необхідний інститут суспільного життя. Це неминуче призводить до невизнання влади взагалі і демократичних форм реалізації її зокрема. Визнання влади — це контроль над нею, невизнання її — не що інше, як обман або самообман, оскільки влада стає безконтрольною з боку громадян.
<i>Напрями</i>	<p>Анархо-індивідуалізм:</p> <ul style="list-style-type: none"> • В основу покладена ідея німецького філософа Макса Штірнера (1806–1856) про абсолютну свободу індивіда, який у своїх бажаннях і вчинках не має бути пов'язаним ні релігійними догмами, ні нормами права й моралі. Заперечуючи державу, М. Штірнер зводив соціальну організацію суспільства до так званої спілки егоїстів, метою якої було б налагодження обміну товарами між незалежними виробниками на основі взаємної поваги.

<i>Напрями</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ідея вільного обміну знайшла своє обґрунтування і в працях французького філософа П'єра Жозефа Прудона (1809–1865). На підставі того, що джерелом соціальної несправедливості є нееквівалентний обмін, він убачав можливість ліквідації експлуатації в реформах системи товарного обігу, заперечуючи при цьому революційне насильство як засіб перебудови суспільства. • Вчення П.Ж. Прудона, назване «теорією взаємності», або «мютоелізмом», означало відмову від класової боротьби, прогнозувало, що робітничий клас має стати на шлях взаємної угоди з буржуазією. Найбільшого поширення воно набуло в 60-х роках XIX ст.
	<p>Анархо-комунізм:</p> <ul style="list-style-type: none"> • М.О. Бакунін вважав, що держава в будь-якій формі є знаряддя гноблення мас, а тому виступав за її повне знищення революційним шляхом. Заперечуючи державність як таку, він висловлювався як проти участі робітників у парламентських виборах і в діяльності будь-яких представницьких органів влади, так і проти марксистського вчення про диктатуру пролетаріату. <p>Теорія П.О. Кропоткіна розроблена на ґрунті широких узагальнень у галузі природничих і суспільних наук. В основу свого вчення П.О. Кропоткін поклав сформульований ним «біологічний закон взаємної допомоги», який визначає нібито природне прагнення людей до співпраці, а не до боротьби одних з одними. На основі добровільно укладеної між об'єднаннями людей угоди буде створена федерація, як суспільство «вільного комунізму». Перехід до федерації вільних комун, які ґрунтуються на комуністичних засадах виробництва й розподілу, згідно з П.О. Кропоткіним, можливий лише через революційне руйнування всього того, що роз'єднує людей, насамперед приватної власності й держави.</p>
	<p>Анархо-синдикалізм:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ставить за мету знищення капіталістичного ладу за допомогою революційної боротьби профспілок. • Виходячи з того, що основною функцією буржуазної держави є захист інтересів привілейованих верств суспільства, анархо-синдикалізм розглядає боротьбу з нею як головну складову процесу руйнування капіталістичного ладу, рушійною силою якого має бути не політична організація робітничого класу — партія, а економічна — профспілки. • На думку анархо-синдикалістів, в соціалістичному суспільстві профспілки замінять державу, утвердиться прямий обмін між вільними виробниками, конфедерація профспілок через мережу профспілкових організацій та об'єднань управлятиме суспільством.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

- ✓ ПАРЄ дала визначення поняттю «екстремізм» у 2003 р. Згідно якому «екстремізм — це така форма політичної діяльності, яка, прямо або опосередковано, відкидає принципи парламентської демократії».
- ✓ Екстремізм може бути політичним, релігійним, економічним, соціальним і т. п., аж до побутового.
- ✓ Масовою базою правого та лівого екстремізму, як раніше, так і зараз, слугують маргінальні верстви, а також частина інтелігенції, окремі групи військових, частина студентства, націоналістичні й релігійні рухи, які конфліктують з владою.

9.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Ідеологічні та політичні основи екстремізму

1. Характеристика політичного екстремізму: причини, особливості та форми прояву.
2. Ідеологічні основи фашизму. Еволюція фашистської ідеології.
3. Ідея «великої мети» в доктрині націонал-соціалізму і комунізму. Расава основа нацистської ідеології, її ірраціональна спрямованість.
4. Маоїзм як ідейна основа КНР в 1950–1970 рр.
5. Політичний екстремізм в Україні.

9.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Сутність політичного екстремізму.
2. Види і форми політичного екстремізму.
3. Правий екстремізм і його історичне втілення.
4. Лівий екстремізм і його історичне втілення.
5. Екстремізм в сучасному політичному житті.
6. Перспективи неофашизму у постсоціалістичних країнах.

9.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Дайте визначення поняттю «екстремізм». З чим пов'язане, на вашу думку, існування екстремізму?
2. Якою, на вашу думку, є особливість екстремізму як суспільно-політичної течії?
3. Чому відбувся поділ екстремізму на правий та лівий? Коротко охарактеризуйте кожен з них.
4. Чому ця суспільно-політична течія несе загрозу для людства та чи можливо обґрунтувати її доцільність? Якщо так, то яким чином?
5. Як в історії України виявився анархізм, які він мав наслідки та чи був підтриманий населенням?
6. Як ви вважаєте, чи можливо втілити основні ідеї анархізму в життя?
7. Розкрийте основні ідеї фашизму. Які причини його виникнення та наслідки існування?
8. Розкрийте основні ідеї неофашизму. Які причини його виникнення та наслідки існування?
9. Розкрийте основні ідеї троцькізму. Які причини його виникнення та наслідки існування?
10. Розкрийте основні ідеї анархізму. Які причини його виникнення та наслідки існування?

11. Розкрийте основні ідеї маоїзму. Які причини його виникнення та наслідки існування?

12. Розкрийте основні ідеї сталінізму. Які причини його виникнення та наслідки існування?

13. Чи існує загроза фашизму для України зараз? Поясніть відповідь.

14. В чому полягає відмінність між правим та лівим екстремізмом? Коротко охарактеризуйте кожен з них.

9.6. Тести

9.6.1. Тест «Правий і лівий екстремізм та основні форми їх прояву»

1. *Що є ідеологічною основою лівого екстремізму:*

- а) ідеї марксизму-ленінізму, радикалізму, анархізму;
- б) ідеї ліберальної ідеології;
- в) ідеї пацифізму.

2. *Діяльність яких угруповань можна позиціонувати як ліво-екстремістські?:*

- а) ісламських фундаменталістів;
- б) націоналістів;
- в) «Фракції Червоної армії» в Німеччині, «Червоних бригад» в Італії.

3. *Основним ідеологічним гаслом лівих екстремістів є:*

- а) боротьба за справу пролетаріату і трудящих мас;
- б) буржуазне суспільство це «занепад» моралі і брак порядку;
- в) рівність та свобода всіх громадян.

4. *Основні різновиди лівого екстремізму (вибрати зайве):*

- а) фашизм;
- б) анархізм;
- в) троцькізм.

5. *Що означає в перекладі поняття «анархізм»:*

- а) багатовладдя;
- б) безвладдя;
- в) єдиновладдя.

6. *Анархізм утвердився як політична ідеологія в:*

- а) 40–70-х роках XIX ст.;
- б) 20–30-х роках XVIII ст.;
- в) 90-х роках XX ст.

7. *Основні різновиди анархізму(вибрати зайве):*

- а) анархо–індивідуалізм;
- б) анархо–синдикалізм;

- в) анархо–комунізм;
- г) анархо–матеріалізм.

8. *Троцькізм сформувався як політична течія:*

- а) на поч. XIX ст.;
- б) на поч. XX ст.;
- в) в середині XIX ст.

9. *Троцькізм виник як критика:*

- а) буржуазного суспільства;
- б) тоталітарного режиму;
- в) ленінської концепції революції та пролетарської держави.

10. *Основною ідеєю троцькізму була:*

- а) ідея компромісу пролетаріату та буржуазії;
- б) ідея перманентної (неперервної) революції;
- в) ідея еволюційних змін.

11. *Основний різновид прavoекстремістського руху:*

- а) маоїзм;
- б) анархізм;
- в) фашизм.

12. *Чії інтереси виражала ідеологія фашизму:*

- а) аристократії, інтелігенції;
- б) пролетаріату, трудящих мас;
- в) реакційних кіл суспільства, які боролися проти революційних виступів.

13. *Основна ідея фашизму:*

- а) рівність всіх верств суспільства;
- б) неперервна (перманентна революція);
- в) інтеграція всіх верств населення в расове або корпоративне суспільство, в якому трудящим належала роль «виробничого капіталу».

14. *Ідеологія фашизму пропагує (вибрати зайве):*

- а) антидемократизм;
- б) гуманізм;
- в) шовінізм;
- г) расизм.

15. *Першу фашистську організацію під назвою «Союз боротьби» створив:*

- а) А. Гітлер;
- б) Б. Муссоліні;
- в) А. Піночет.

16. *До характерних проявів фашизму у суспільному житті належать:*

- а) мілітаризація суспільства, тотальний контроль над суспільством з боку державних органів та воєнізованих організацій;

- б) захист права приватної власності на засоби виробництва;
 - в) класова боротьба у суспільстві.
17. *Економічна та політична система фашизму базувалася на:*
- а) монополістичному капіталі;
 - б) приватній власності;
 - в) державній власності.
18. *Антикомінтернівський пакт — договір між:*
- а) Великобританією та Францією;
 - б) Італією та Австрією;
 - в) Японією та Німеччиною.
19. *Націонал-соціалістична концепція базувалась на ідеях:*
- а) рівності всіх націй;
 - б) про арійську расу та поділі на вищі та нижчі нації;
 - в) самоізоляція обраних націй.

9.6.2. Тест

1. *Яка з політичних течій належить до лівого екстремізму?*
- а) анархізм;
 - б) лібертаризм;
 - в) фашизм.
2. *Серед ідеологічних течій оберіть течію правого екстремізму:*
- а) анархізм;
 - б) троцькізм;
 - в) фашизм.
3. *Ліві екстремісти у своїх поглядах звертаються до ідей марксизму-ленінізму, проголошуючи себе борцями за справу:*
- а) буржуазії;
 - б) аристократії;
 - в) пролетаріату.
4. *Період виникнення фашизму:*
- а) після Першої світової війни та революції в Росії;
 - б) після Другої світової війни;
 - в) після розпаду СРСР та «соціалістичного блоку».
5. *В якій країні вперше виник фашизм?*
- а) Франція;
 - б) Німеччина;
 - в) Італія.
6. *«Вождь» у Німеччині*
- а) дуче;
 - б) фюрер;
 - в) каудильйо.

7. Серед запропонованих ознак оберіть ознаку фашизму:

- а) підтримка багатопартійності;
- б) толерантне ставлення до інших націй та держав;
- в) заперечення демократії і прав людини.

8. Вождь фашистів в Італії:

- а) Адольф Гітлер;
- б) Беніто Муссоліні;
- в) Франциско Франко.

9. Крайній вияв ідеології фашизму:

- а) анархізм;
- б) нацизм;
- в) тероризм.

10. Злочини фашизму було засуджено:

- а) Нюрнберзьким трибуналом;
- б) Гаазьким трибуналом;
- в) Брюсельським трибуналом.

11. У якому столітті відбулося остаточне формування ідеології анархізму?

- а) ХХ ст.;
- б) ХVІІІ ст.;
- в) ХІХ ст.

12. Представник індивідуалістичного анархізму:

- а) М. Штірнер;
- б) М. Бакунін;
- в) П. Кропоткін.

13. В сучасному суспільстві термін «анархізм» вживається у значенні:

- а) хаосу;
- б) насилля;
- в) стабільності.

14. В основу якого анархічного напрямку покладена ідея німецького філософа Макса Штірнера про абсолютну свободу індивіда?

- а) анархо-індивідуалізму;
- б) анархо-комунізму;
- в) анархо-синдикалізму.

15. Один з найвідоміших теоретиків анархо-комунізму:

- а) М. Штірнер;
- б) П. Прудон;
- в) М. Бакунін.

16. Троцькізм як напрямок виник:

- а) на початку ХХ ст.;
- б) після Другої світової війни;
- в) в середині ХІХ ст.

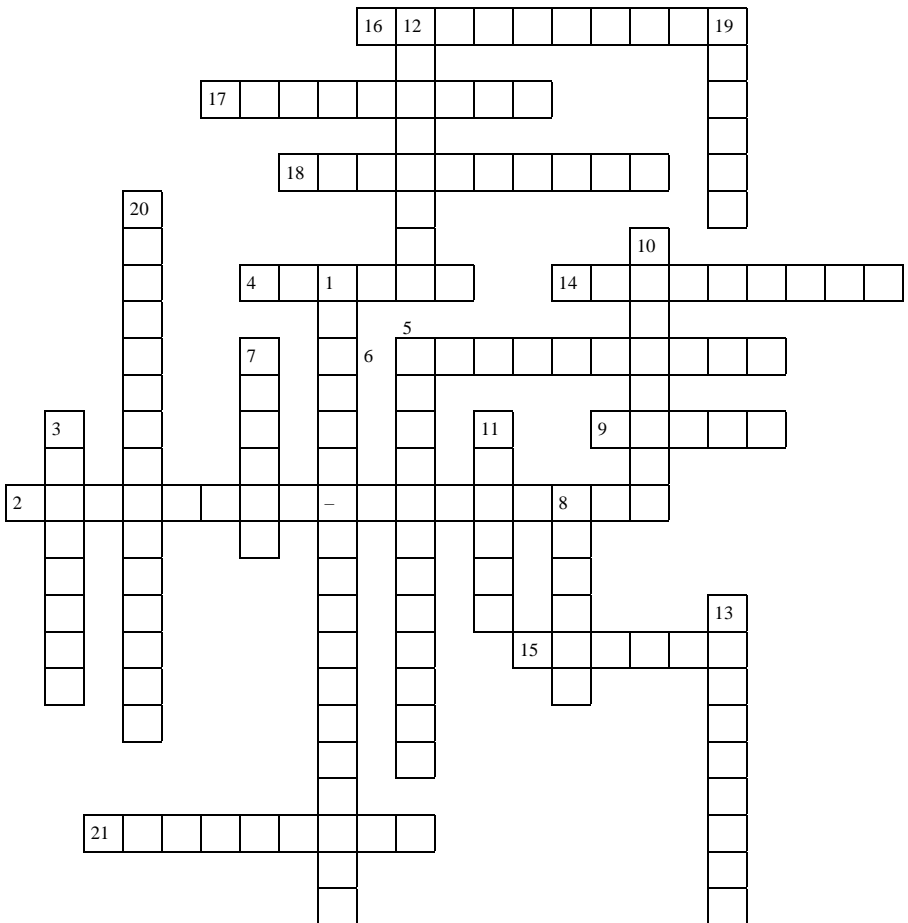
17. Основу троцькізму складає теорія:

- а) повного заперечення революційних дій;
- б) перманентної революції;
- в) теорія культурної революції.

18. Ідеї якого політичного діяча покладено в основу «маоїзму»:

- а) Ден Сяопіна;
- б) Мао Цзе-дуна;
- в) Хуа Гофене.

9.7. КРОСВОРД

Заявляння:

1. Напрямок анархізму, прихильники якого, відстоюють ідеали самоуправління, федералізму, профспілкової демократії, незалежності трудових колективів.

2. Ідеологічну основу лівого екстремізму, як правило, складає ...-...

3. Суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення влади шляхом стихійного бунту мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів.

4. ... екстремізм — прихильники ультрареакційних позицій, які поділяють погляди фашистів і неофашистів.

5. Борцями за справу ... проголошують себе ліві екстремісти.

6. Комуністичні повстанські сили Камбоджі в кінці ХХ ст., відомі як «червоні кхмери», які є прикладом лівого екстремізму.

7. Найбільш послідовна правоекстремістська течія, яка виражає інтереси агресивних сил, прихильників крайніх поглядів і методів у політиці та ідеології.

8. Країна — батьківщина фашизму.

9. ... екстремізм виявляється у теоретичних платформах та діяльності революційних організацій, що таврують капіталізм за соціальну нерівність, експлуатацію особистості, а соціалістичне суспільство піддають критиці за бюрократизацію, зраду принципів класової боротьби і т. п.

10. Крайня форма націоналізму, яка означає пропагування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої, поширення ідей національної переваги, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

11. Представники вищої раси, «вчення» про яку складало основу ідеології націонал-соціалізму.

12. Анархісти, що виступають на підтримку капіталізму.

13. Російський князь, революціонер, представник комуністичного анархізму.

14. Різноманітні варіанти відродження ідеології і практики фашизму, соціальну базу яких становлять маргінальні верстви населення.

15. Основоположник націонал-соціалізму.

16. Селянський рух на Україні 1917–1921 рр., ідейною основою якого був анархізм.

17. Засіб залучення на свій бік широких верств населення у екстремістів, який доповнюється антикапіталістичними та псевдо соціальними гаслами.

18. Течія, яка обстоює кардинальні зміни державних або суспільних стосунків, вважаючи рішучі й крайні засоби єдино правильними.

19. Заперечення релігії, «безбожництво» як різновид радикалізму.

20. Ідейно-політична платформа, яка спрямована проти демократії і виступає тотожністю фашизму, націонал-соціалізму і т.д.

21. Течія, що являє собою розвиток марксизму на основі поглядів, викладених Л. Троцьким, а також лідерами Міжнародної Лівої опозиції і ІV інтернаціоналу.

9.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

3. Гринчак А.А. Протидія расизму, ксенофобії та екстремізму: навчальний посібник. Харків, 2018. 248 с.

4. Екстремізм як глобалізований виклик цивілізаційному світу та протидія його проявам: тематичний бібліографічний показчик / уклад. С. Чікальова. Івано-Франківськ: Ред.-вид. відділ Івано-Франківського університету Короля Данила, 2017. 30 с.

5. Кудінов С.С., Рижов І.М., Романов М.С. Основи терорології. Навчальний посібник. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2019. 200 с.

6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х. : Право, 2015. 816 с.

7. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.

8. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В.В. Серета, І.Р. Серкевич; за заг. ред. В.С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.

9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.

10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Бабій А.Ю. Поняття, ознаки та сутність екстремізму. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 4. С. 143–153. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/59.pdf
2. Безсусідня Ю.В. Криміналізація екстремізму в Україні з метою захисту національної безпеки України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 2 (38). С. 101–104. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/152929/152039>
3. Дерев'яноко С.М. Молодіжний політичний радикалізм та екстремізм в Україні у політологічному вимірі. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2017. № 5-6 (41-42). С. 267–270. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vasylchuk_Yevhen/Molodizhnyi_politychnyi_radykalizm_ta_ekstremizm_u_suchasni_Ukraini.pdf
4. Комісаров О.Г., Гаман І.Г. Співвідношення насильницького й інформаційного екстремізму: теоретичні основи та досвід протидії. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2(106) Ч. 2. С. 83–93.
5. Лук'янюк С.В. Поняття та сутність екстремізму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 230–233. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/59.pdf
6. Мосейко А.Г., Макушев П.В. Захист національної державності від проявів екстремізму. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 34–41. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_1/1-1_2024.pdf
7. Покровська А.В. Праворадикальний екстремізм як загроза національній безпеці США на сучасному етапі. *Молодий вчений*. 2019. № 9(73). С. 24–29. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2115>
8. Скулиш Є.Д., Ірха Ю.Б. Екстремізм як одна з головних загроз безпечному існуванню людини, суспільства та держави у XXI ст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. Випуск № 1(98). С. 19–35. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/10/Nvknuvs_2016_1_4-1.pdf
9. Стичинська А.Б. Особливості сучасного політичного екстремізму. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 108–112. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/20.pdf>
10. Тимошенко В.І. Політико-правова характеристика екстремізму. *ScienceRise Juridical Science*. 2017. № 2. С. 21–25. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/309057-political-and-legal-characteristics-of-e-f933d841.pdf>
11. Годосієнко А.О. До проблеми визначення поняття «екстремізм». *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/1. С. 215–220.

10

ТЕМА

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Терор, зведений у систему, є ознака слабкості і вираження страху.

Джузеппе Мадзіні

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ основні елементи політичного тероризму;
- ✓ причини та чинники виникнення тероризму;
- ✓ основні ознаки, форми і методи політичного тероризму.

вміти

- ✓ виокремити основні риси терору як глобальної проблеми сучасності;
- ✓ визначити сутність і причини походження політичного тероризму;
- ✓ охарактеризувати політичний терор та його вплив на світову політику.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

державний терор
екстремізм
лівий екстремізм
політичний конфлікт
політичний тероризм

правий екстремізм
тероризм
терор
терологія
терористичний акт

10.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Державний терор — це законодавчо або судово виправдані насильницькі дії з боку влади проти окремих політичних, класових угрупувань, або народу в цілому з метою придушення спроб спротиву опозиції, або всього загалу шляхом формування відчуття жаху.

Екстремізм — це схильність у політиці та ідеології до крайніх поглядів і дій.

Лівий екстремізм — це політична течія, прихильники якого, як правило, звертаються до ідей марксизму-ленінізму та інших лівих течій (анархізм, лівий радикалізм), проголошуючи себе найбільш послідовними борцями «за справу пролетаріату».

Політичний конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів серйозні суперечності, що призводять до ускладнень чи гострої боротьби.

Політичний тероризм (від лат. *terror* — страх, жах) — одна з форм державної політики, що базується на систематичному використанні терору, тобто в основі якої лежать залякування, провокації, дестабілізація суспільства насильством.

Правий екстремізм — це політична течія, прихильники якої викривають вади буржуазного суспільства з украй консервативних позицій, тавруючи його за «занепад» моралі, егоїзм, споживацькі настрої, засилия «масової культури», брак «порядку».

Тероризм — 1) суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних намірів. 2) метод впливу шляхом здійснення теракту заради досягнення певних цілей, за якого жертва теракту не є об'єктом даного методу впливу.

Терор — це метод впливу шляхом здійснення теракту (терактів) для досягнення певних цілей, за якого жертва теракту є об'єктом даного методу впливу.

Терологія — напрям політичної науки, який вивчає тероризм.

Терористичний акт — 1) злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, вбивства, поранення, викрадення, погрози та інші акти насильства, які готуються організаціями й здійснюються окремими особами стосовно державних або громадських діячів. 2) дія, що набуває різноманітних форм насильства (або загрози застосування), особливістю яких є те, що об'єкт насильства не може стати суб'єктом в момент здійснення теракту.

10.2. СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Таблиця 10.2.1

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ

Основні елементи тероризму	
✓ екстремістська, терористична ідеологія ✓ практика терористичних дій (терористична діяльність) ✓ організації для здійснення політичного насильства у формі терористичних актів	
тероризм обумовлений такими процесами:	
● протиріччями в різних областях суспільства (в області економічних, соціальних, політичних, міжнаціональних, міжконфесійних і інших стосунків)	● довготривалими суспільними протиріччями, і швидкими скороминущими явищами суспільного життя

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТЕРОРИЗМУ

Основні ознаки тероризму

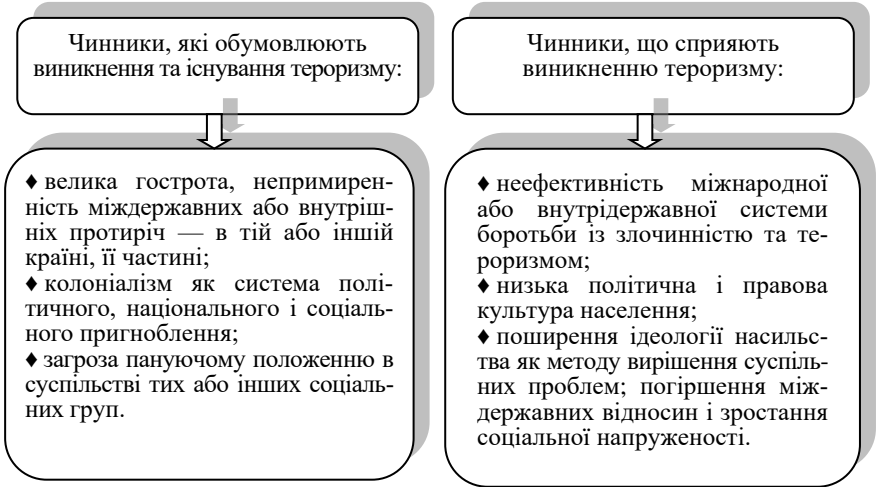
- ✓ застосування насильства і залякування, яке досягається використанням особливо жорстких форм і методів.
- ✓ спрямованість на досягнення політичних цілей та ослаблення політичних противників.
- ✓ підвищена суспільна небезпека, пов'язана з безпосередньою загрозою життя людей, не легітимність.
- ✓ використання конспірації як необхідної умови існування терористичних структур і результативності їх дій.
- ✓ опосередкований спосіб досягнення політичного результату — через здійснення посягань на життя і здоров'я людей.
- ✓ одностороння спрямованість.

Таблиця 10.2.2

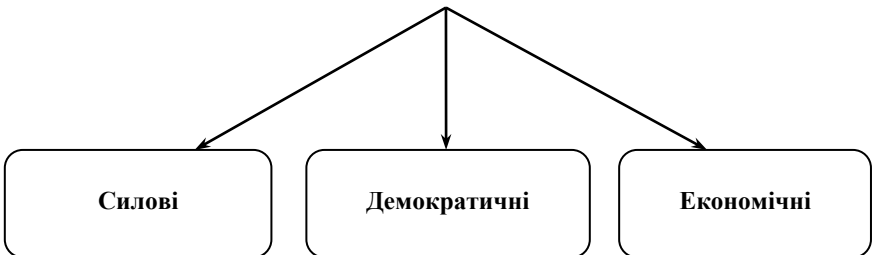
ЦІЛІ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРУ

Внутрішньополітичні:	Зовнішньополітичні:
<ul style="list-style-type: none"> • зміна суспільного ладу, політичного режиму країни; • підлив демократичних перетворень або ускладнення їх проведення; • дестабілізація внутрішньополітичної обстановки; • зрив авторитету влади та довіри до неї населення; • дезорганізація діяльності державного апарату; • провокування державної влади на здійснення дій, які можуть скомпрометувати її в очах населення як жорстоку, несправедливу, авторитарну та виправдати дії терористів; • зрив певних заходів органів влади і управління, наприклад, з консолідації внутрішньополітичних сил, забезпечення безпеки та порядку у районах поширення кризових і конфліктних ситуацій тощо; • підлив впливу конкуруючих суспільно-політичних партій та організацій, в тому числі екстремістських; • дезорганізація їхньої діяльності за допомогою організації замахів на їхніх лідерів і активістів. 	<ul style="list-style-type: none"> • зміна відносин тієї чи іншої країни з іншими державами (заради захисту незалежності, національної культури від «американського імперіалізму», «європейської аморальної культури», від участі у агресивних зовнішньополітичних акціях); • звільнення від іноземної залежності; • зрив міжнародних акцій з вирішення регіональних або міжнародних конфліктів; • створення несприятливих умов для діяльності громадян та установ певної країни за кордоном; • протест проти зовнішньої політики окремих держав чи блоків; • підлив авторитету певних держав на міжнародній арені тощо.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТЕРОРИЗМУ

ОСНОВНІ ЗАСОБИ БОРЬБИ З ПОЛІТИЧНИМ ТЕРОРОМ

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ

Таблиця 10.2.3

ВИДИ ТЕРОРУ ТА ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ

Державний	Недержавний
<p><i>Внутрішній:</i> – проявляється переважно в кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування смертної кари</p>	<p>– застосовується насилля церквою та релігійними фанатиками (наприклад, католицька церква широко застосувала насилля в часи інквізиції)</p>
<p><i>Зовнішній:</i> – асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави, спрямований на загарбання чужих територій, пограбування національних багатств поневолених народів, нехтування елементарних прав людини</p>	

Таблиця 10.2.4

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРУ:

- протиправний, насильницький характер (одним із незаконних методів є залякування, що, в свою чергу, виступає найбільш характерною ознакою тероризму);
- порушення чинних моральних норм (антигуманність);
- політична спрямованість;
- ідеологічна обґрунтованість;
- систематичність використання;
- демонстративність;
- комунікативність;
- символічність терористичних актів;
- історичність;
- спрямованість на масове фізичне та психологічне ураження;
- підвищена суспільна небезпека, що виникає в результаті здійснення насильницьких діянь або їх загрози;
- навмисне створення терористами обстановки страху, пригніченості, напруженості;
- організоване політичне насильство;
- переслідування політичних цілей і мотивів;
- спрямований проти переважаючих за потужністю державних машин;
- психологічний тиск;
- деструктивність;
- багатоманітність форм прояву;
- організований характер;
- розмежування між жертвами терористичних актів та тими, на кого здійснюється тиск.

Таблиця 10.2.5

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ:

- законність та неухильне дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- комплексне використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей;
- пріоритетність попереджувальних заходів;
- невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності;
- пріоритетність захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;
- поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом;
- нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників;
- співробітництво у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Сучасний тероризм має наступні різновиди:

національно-визвольний тероризм, який деколи називають тероризмом національних меншин. Головна вимога — відділення від держави, що їх поневолює, або повноцінна національна автономія для усунення дискримінації і гноблення. Приклади: північні ірландці, каталонці, бретонці, корсиканці, німці Південного Тиролю, франко-канадці, курди та інші. Слід відзначити, що до національного фактора причин тероризму приєднався релігійний (конфлікти: католики — протестанти, мусульмани — християни, іудеї);

тероризм, пов'язаний з національно-релігійним визвольними рухами набув антиімперіалістичного-антиколоніального характеру в Третьюму світі (наприклад, Кенія до здобуття незалежності і кашмірська «Армія чистих», палестинські терористичні групи). У зв'язку з не вирішенням основних конфліктних проблем (Палестина) та глобалізацією імперіалізму, такі рухи стають глобальними за місцем дій, але ні в якому разі не перетворюються в «міжнародних терористів». До цієї форми тероризму підходить Аль-Каїда («Провід»);

тероризм соціал-революційного характеру. Це відомі з недавнього минулого: фракція Червоної армії в Західній Німеччині, Червоні бригади в Італії, Японська червона армія, окремі групи в США. Ці групи «нових лівих» у середині 60-х рр. кинули серйозний виклик не лише режимам, але й цілому суспільному ладові капіталістичних держав. Після розпаду СРСР та краху комуністичних ідей дії «нових лівих» поступово згасали, але натомість вони здобули новий стимул у зв'язку з боротьбою проти глобалізації та європеїзації;

правий тероризм, що прагне ліквідації парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму, тобто диктатури. Праві групи одночасно протидіють «новим лівим» (наприклад, так було в Італії), розглядаючи їхні акції як загрозу для суспільства, що повинно обрати правий шлях;

диверсійний тероризм, організатором акцій якого виступають секретні служби держав-противників. Диверсійні терористичні групи опираються часто на «п'яту колону» в державі противника, здійснюють провокаційні дії (для прикладу, терористичні групи радянських спецслужб, що віризували населення, зокрема польське, в районах дій УПА, щоб таким чином компрометувати діяльність українського підпілля);

кримінальний тероризм злочинних угруповань може мати також політичну мету — захоплення влади в державі (спроби колумбійської наркомафії).

10.3 ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Феномен політичного тероризму як глобальної проблеми сучасності

1. Політичний терор та його вплив на світову політику. Вивчення сутності і причин походження політичного тероризму.

2. Основні ознаки, форми і методи політичного тероризму. Джерела фінансування.

3. Державна політика запобігання політичного тероризму в Україні.

10.4. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Державний терор — його основні ознаки та причини.

2. Основні ідейні засади екстремізму.

3. Мета та цілі політичного тероризму.

4. Особливі форми тероризму. Терор і лівий тероризм.

5. Історія розвитку тероризму.

6. Терор як метод політичного правління.

7. Причини виникнення тероризму.

8. Характерні риси тероризму.

9. Методи боротьби з тероризмом.

10. Сучасний тероризм.

10.5. ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ

1. Як і коли виник тероризм? Чи можна його вважати теоретичною течією?

2. В чому полягає основна мета тероризму?

3. Зробіть порівняльний аналіз споріднених понять «терор» і «тероризм». Що спільного, а що відмінного у цих категоріях.

	Терор	Тероризм
Спільні риси		
Принципові відмінності		

4. Чи є реальною для України загроза тероризму? Якщо так, то які чинники можуть призвести до цього?
5. Яка країна виступає в ролі найактивнішого борця з тероризмом? Які методи боротьби з тероризмом вона висуває?
6. Яким чином світова спільнота бореться з тероризмом? Чи включена Україна до цієї боротьби?
7. Релігійний тероризм — ознаки і риси. Чи є загроза релігійного тероризму в Україні?
8. Міжнародний тероризм — в чому полягає його небезпека?
9. Державний терор — його основні ознаки та причини.
10. Які держави світу стали жертвами державного терору?
11. Терор в СРСР — причини, наслідки для України та всього світу.
12. Зазначте основні методи боротьби з державним терором на сучасному рівні розвитку світу.
13. Причини виникнення політичного тероризму.
14. Методи подолання тероризму в світі. Які організації сприяють цьому?
15. Порівняльна характеристика релігійного і політичного тероризму. Основні риси і відмінності.

10.6. ТЕСТИ

10.6.1. Тест «Тероризм та основні причини його виникнення»

1. *Суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства це:*
 - а) екстремізм;
 - б) радикалізм;
 - в) тероризм.
2. *Одна з основних ознак тероризму:*
 - а) однобічна спрямованість;
 - б) політичні наслідки терористичного акту;
 - в) регулярність здійснення терористичних актів.
3. *Коли відбувся наймасштабніший терористичний акт у США (знищення Світового центру торгівлі):*
 - а) 11 вересня 2001р.;
 - б) 11 травня 2001р.;
 - в) 11 грудня 2000р.
4. *Не являються причиною терористичних актів:*
 - а) проблеми національних меншин депортованих народів;
 - б) економічні кризи;
 - в) протистояння між християнськими та ісламськими народами.

5. Тероризм, як міжнародне явище, сформувався:

а) наприкінці 60-х років ХХ ст.;

б) у 30-х роках ХХ ст.;

в) у кінці ХІХ ст.

6. Причини виникнення тероризму у країні чи регіоні:

а) відсутність насильницьких методів розв'язання економічних, політичних, соціальних проблем у країні чи регіоні;

б) принципова відданість однієї із сторін протистояння насильницьким методам, обґрунтованим специфічною ідеологією;

в) фінансова криза та економічна нестабільність.

7. Головна ціль національно-визвольного тероризму:

а) відділення від держави, що поневолює національні меншини;

б) ліквідація парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму;

в) усунення від влади в країні представників інших національностей.

8. Що в перекладі означає слово «терор»:

а) «криза»;

б) «вбивство»;

в) «страх», «жах».

9. Застосування сили владою в політичних цілях це:

а) тероризм;

б) терор;

в) екстремізм.

10. Політичний терор є однією із форм:

а) тероризму;

б) політичних репресій;

в) правління.

11. Головна ціль політичного терору:

а) захват влади в країні;

б) підвищення боєздатності країни;

в) придушення опозиції та просування власних інтересів.

10.6.2. Тест «Тероризм і терор як основні форми вияву екстремізму»

1. Період, з яким пов'язують тероризм як масове явище:

а) ХVІІІ ст.;

б) ХІХ ст.;

в) ХХ ст.

2. *Вперше системний політичний терор було застосовано під час:*
- а) французької революції;
 - б) революції в Росії;
 - в) громадянської війни в США.
3. *Тероризм є насиллям:*
- а) з боку слабших;
 - б) з боку сильніших;
 - в) з обох боків.
4. *Інша назва «тероризму національних меншин»:*
- а) економічний;
 - б) соціал-революційний;
 - в) національно-визвольний тероризм.
5. *Що не являється умовою виникнення тероризму:*
- а) релігійні конфлікти;
 - б) стабільність в політичному житті;
 - в) зміна традиційного суспільства та формування нового, модернізованого.
6. *Суспільство, в якому явище терору, зведене до мінімуму:*
- а) перехідне суспільство;
 - б) демократичне суспільство;
 - в) тоталітарне суспільство.
7. *Вид тероризму, за характером суб'єкту терористичної діяльності:*
- а) індивідуальний;
 - б) релігійний;
 - в) соціальний.
8. *Провідник терористичної організації «Аль-Каїда»:*
- а) Гульбетдин Хекматіар;
 - б) Абдулла Оджалан;
 - в) Осам бен Ладен.
9. *Одна з основних ознак тероризму:*
- а) оголошення терористами про свою причетність до здійсненого акту насилля;
 - б) уникнення покарання за наслідками терористичного акту;
 - с) регулярність здійснення терористичних актів.
10. *Як соціально-політичне явище тероризм обумовлений:*
- а) довготривалими суспільними протиріччями;
 - б) реформуванням суспільства;
 - в) демографічними проблемами.
11. *Як називались масові репресії, застосовані більшовиками під час Громадянської війни в Росії:*
- а) Червоний терор;

б) Військовий комунізм;

в) НЕП.

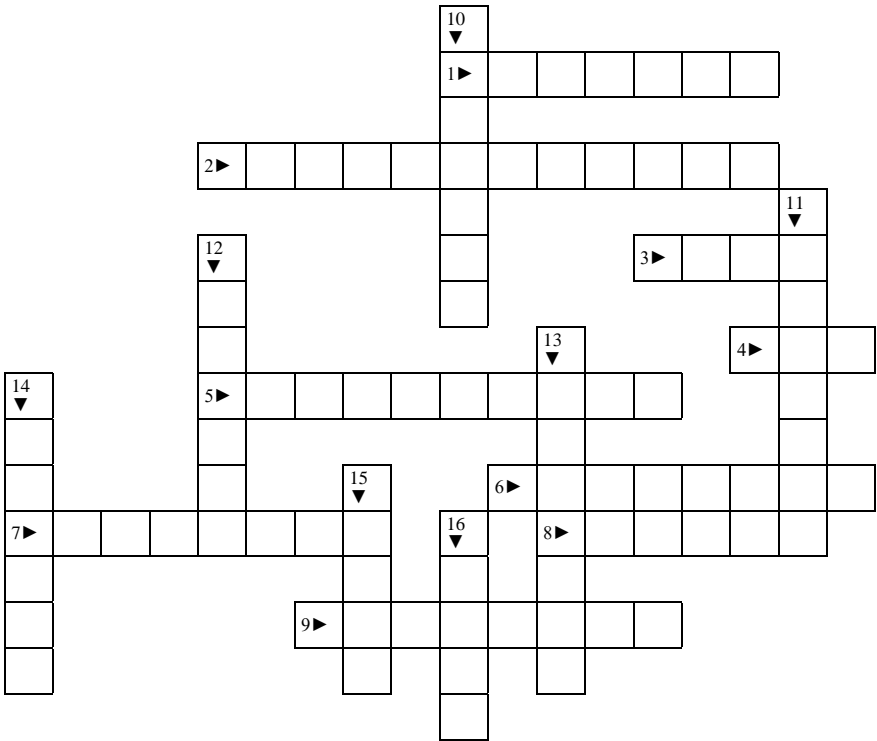
12. Ціль правого тероризму:

а) знищення влади та анархія;

б) відділення від держави, що поневолює національні меншини;

в) ліквідація парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму.

10.7. КРОСВОРД

По горизонталі:

1. Керівник секти «Аум Сенріке» («Вища істина»), заснованої в 1987 році в Японії, яка погрожувала підняти «божу армію» і захопити владу силовим шляхом.

2. Послідовники радикальної, релігійної християнської секти, що діє у США з 80-х р.р. XX ст., побудованої на демагогічних теоріях про Армагедон.

3. Ініціатор створення Хамасу, антиєврейської, пропалестинської, сепаратистської організації, шейх Ахмад

4. Ірландська республіканська армія

5. Члени РСДРП(б), що прийшли до влади 1917 р. шляхом революційного перевороту у Росії.

6. Крайня форма прояву екстремізму, основою якої є радикальний спосіб боротьби із використанням насилля.

7. Терористична організація, що взяла на себе відповідальність за теракти 11 вересня 2001 р. в США.

8. Дискримінація за расовими ознаками, негативне ставлення до осіб іншої раси.

9. Напрямок, що бере свій початок в XVIII ст. в Саудівській Аравії, головні положення якого: всі мусульмани — брати, що повинні бути вірними ісламу, відступників необхідно повертати в релігію, а проти іновірців вести джихад.

По вертикалі:

10. Радикальний рух, що зародився серед пуштунських племен Афганістану.

11. Ліворадикальна течія, що ґрунтується на невизнанні будь-якої влади.

12. Терористична ліванська шіїтська група, яка підтримується Іраном, і дослівно перекладається як «Партія Аллаха».

13. Цілеспрямований зрив робіт, прихована боротьба із метою завдання збитків.

14. Члени єврейських терористичних сект, що практикували вбивства єврейської знаті, стверджуючи, що недосконалий режим потрібно скинути силовим шляхом для приходу Месії і спасіння людства.

15. Терористичне угруповання мусульманських сунітів.

16. Ім'я терориста №1 у світі.

10.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. Київ: Ліра-К, 2020. 228 с.

3. Загрози терористичного характеру: формалізація, аналіз, оперативна протидія: моногр. / авт. кол.; за заг. ред. проф. І.М. Рижова. К.: Нац. акад. СБУ, 2017. 284 с.

4. Кудінов С.С., Рижов І.М., Романов М.С. Основи терорології. Навчальний посібник. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2019. 200 с.
5. Організаційно-правові основи запобігання тероризму: підручник / Ю.О. Лісіцина, І.Р. Серкевич, Г.З. Яремко та ін.; за заг. ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 432 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
7. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
8. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В.В. Серета, І.Р. Серкевич; за заг. ред. В.С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянчук В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Білецька Т. Медіа-тероризм як один із проявів сучасного тероризму. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*. 2015. Вип. 4. С. 210–218.
2. Блага А.Б. Тероризм і війна в Україні: співвідношення та кримінологічні проблеми ідентифікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 427–431. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/100.pdf
3. Жайворонок О. Причини і джерела ескалації інформаційного тероризму в Україні та світі. *Міжнародне право*. 2019. № 10. С. 218–223. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/39.pdf>
4. Канцір В. Міжнародний тероризм як «непереборна сила» для світової спільноти? *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 269–274. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13231/269-274.pdf>
5. Кореньков О. Терористи-смертники як інструмент асиметричної відповіді у збройному конфлікті. *Вісник Львівського університету*. Серія *філософсько-політологічні студії*. 2018. Випуск 18. С. 310–315. URL: <https://philarchive.org/archive/KOR-12> philarchive.org/archive/KOR-12
6. Кудінов С.С. Міжнародний досвід протидії тероризму та його значення для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: *юридичні науки*. 2019. Том 30(69). № 1. С. 117–123. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/22.pdf
7. Кудінов С.С. Державний тероризм — визначення та характеристика. *Інформація і право*. 2022. № 2(41). С. 78–84. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/11_24.pdf

8. Мисловський І. Детермінанти стереотипізації феномену тероризму в журналістському середовищі. *European Political and Law Discourse*. Volume 7. Issue 2. 2020. С. 280–291. URL: <https://epd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-2/40.pdf>

9. Тимошенко В.І. Детермінанти сучасного тероризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 75: частина 2. С. 130–135. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/23-1.pdf>

10. Ярмош О.В., Хом'якова М.Є. Міжнародний тероризм та особливості боротьби з ним на регіональному рівні на прикладі ЄС та ШОС. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країзнавство. Туризм»*. 2020. Випуск 12. С. 69–76.

11

ТЕМА

РЕЛІГІЙНО-КЛЕРИКАЛЬНІ ДОКТРИНИ СУЧАСНОСТІ

*Віра — те, заради чого вмирають,
ідеологія — те, заради чого вбивають.*

Антоні Бенн

Вивчення матеріалу теми дасть можливість:

знати

- ✓ в чому полягають найважливіші відмінності світових релігій;
- ✓ основні клерикально-релігійні течії;
- ✓ основні положення (вимоги) світових віровчень.

вміти

- ✓ провести порівняльний аналіз основ віровчень різних світових релігій;
- ✓ виявити причини зародження клерикально-релігійних течій;
- ✓ виявити причини ісламського фундаменталізму.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

релігія
клерикалізм
антиклерикалізм
атеїзм
фундаменталізм
фундаменталісти
іслам
ісламський фундаменталізм

ісламська держава
секуляризація
індиферентизм
нігілізм
партикуляризм
церква
християнство
буддизм

11.1. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Релігія — специфічна форма суспільної свідомості, відображення у свідомості людей панівних над ними зовнішніх сил.

Клерикалізм (від лат. *clericalis* — церковний) — політична течія, спрямована на посилення впливу релігії та церкви на всі сфери суспільного життя. Його суть, однак, не зводиться лише до контролю релігійними діячами державної влади та переплетінні релігії з політикою, але, передусім, полягає у моделюванні структури суспільної свідомості громадян даної держави саме у контексті релігійних формул. Головним чином йдеться про неспроможність відділити мову внутрішнього релігійного світу від мови зовнішньої публічної влади. Таке зрощення релігійності і політики було і залишається дуже частим політичним явищем.

Антиклерикалізм — світоглядна настанова і соціальний рух, що починає формуватися в епоху Відродження. Спрямований проти прагнень духовенства і церкви на перевагу у суспільстві. Антиклерикалізм може мати релігійне і світське обґрунтування. Релігійне обґрунтування пов'язане з боротьбою проти формалізації релігійного життя, переваги в ньому організаційних і духовенства. «Христос створював общину віруючих, а з'явилась церква». Яркою формою антиклерикалізму є реформація. Світське обґрунтування антиклерикалізму як правило пов'язане з ідеєю віротерпимості, свободи совісті.

Атеїзм — це науково-матеріалістичний світогляд, система поглядів і ціннісних настанов, що заперечують релігійні уявлення та стверджують самодостатність і самоцінність природи і людини.

Фундаменталізм (від лат. *fundamentum* — основа, підґрунтя, підвалина) радикальне й войовниче неприйняття принципів, форм та цілей будь-якої модернізації й оновлення, неухильне відстоювання традицій, усталених життєвих та світоглядних форм, протиставлення процесам загальної відкритості переконання у власній непогрішності, непорушності сповідуваних ідеалів, засудження будь-яких альтернатив їм, фанатичне відгороджування себе від суспільства. Розрізняють фундаменталізм ісламський, єврейський, християнський, марксистський, екологічний, феміністичний тощо.

Фундаменталісти — це ті, хто раз і назавжди засвоїв певну систему поглядів та відповідних доказів і не ставить їх під сумнів ні за яких обставин, хоч би як це не суперечило реальному станові речей.

Ісламський фундаменталізм — це категорична та непримиренна вимога радикальної ісламізації суспільства на всіх рівнях — політичному, економічному, духовно-культурному.

Ісламська держава — це держава, в якій Іслам проголошено державною релігією; у політичній сфері — контроль за відповідністю

законів і актів державних органів настановам Ісламу; в економічній сфері — впровадження засад «ісламської економіки», що ґрунтується на «добровільному самообмеженні» за рахунок «закятю» (податку на користь бідних) та заборони лихварства («риби»); у правовій сфері — шариатський суд як гарантію «рівноваги інтересів» особи та суспільства; в духовній сфері — контроль над освітою, культурним життям загалом.

Секуляризація — процес звільнення різних сфер суспільного життя, держави, політики, права, культури, освіти, національних відносин від впливу релігії та церкви, від їх санкціонування релігійними нормами.

Індиферентизм (лат. *indifferens* — байдужість) — байдужість до релігії та її істотних ідей; своєрідна форма секуляризованого світогляду, що не представляє собою внутрішньо цілісної системи і об'єднується за однією ознакою — безрелігійність. Основні ціннісні орієнтації — це визнання того факту, що головною цінністю для людини є людина, незалежно від її ставлення до релігії. Для свого самовизначення представники цього світогляду використовують такі поняття як «агностик», «секулярист», «гуманіст».

Нігілізм (від лат. *negil* — ніщо) — заперечення релігії, що не пов'язане із ствердженням будь-якого іншого світогляду, позитивних цінностей, ідеалів. У повсякденному житті він виражається у бездуховності, запереченні моралі, прагматичному ставленні до життя і людей. Ідеологами нігілізму є німецькі філософи М. Штірнер та Ф. Ніцше.

Партикуляризм — принцип соціальної та політичної активності, орієнтованої на захист приватних та вузько групових інтересів.

Церква (від грец. *kyriake* — божий дім) — це тип релігійної організації.

Християнство (від грец. *Χριστός* — «месія») — монотеїстична релігія, разом з іудаїзмом і ісламом входить в групу авраамічних релігій. Поряд з ісламом та буддизмом входить в число трьох світових релігій. Центральне місце в християнстві займає втілення та зішестя на землю Сина Божого з метою спасіння людства від гріха жертвним Розп'яттям на Голгофі, Його Воскресінням, Вознесінням на Небо та Друге Пришестя судити усіх живих та мертвих людей. Християнство визнає існування світу видимого і світу невидимого (світу духовного), безсмертної людської душі та ангелів), визначає природу людини — її сотворіння, гріхопадіння (перворідний гріх) та Спокутування Христом, її майбутню долю — воскресіння мертвих і страшний суд, її вічне блаженство (рай) або вічне прокляття (пекло).

Буддизм — найдавніша з трьох світових релігій (поряд з ісламом і християнством), заснована на вченні Будди Сак 'Ямуні, який жив приблизно з 563 до 483 року до н.е. Це релігія, що сповідує уникнення від страждань шляхом відмови від бажань і досягнення вищого просвітлення — нірвани.

Іслам — одне з трьох (нарівні з християнством та буддизмом) світових віросповідань, тобто його прихильники живуть по всьому світу, майже на всіх континентах і в більшості країн. Іслам також називають мусульманством, магометанством, а людей, що її сповідують — мусульманами, магометанами. Іслам вимагає віри в єдиного Бога — Аллаха. Іслам проголошує рівність людей перед Богом у покірності і послуху. Коран не визнає християнського вчення про триєдиність Бога. Мохаммед або Магомет (570–632) — засновник Мусульманства, який у 610 р. оголосив себе посланцем Аллаха. Головний і останній пророк істинної віри.

11.2 СХЕМИ, ТАБЛИЦІ, ВИЗНАЧЕННЯ

Схема 11.2.1

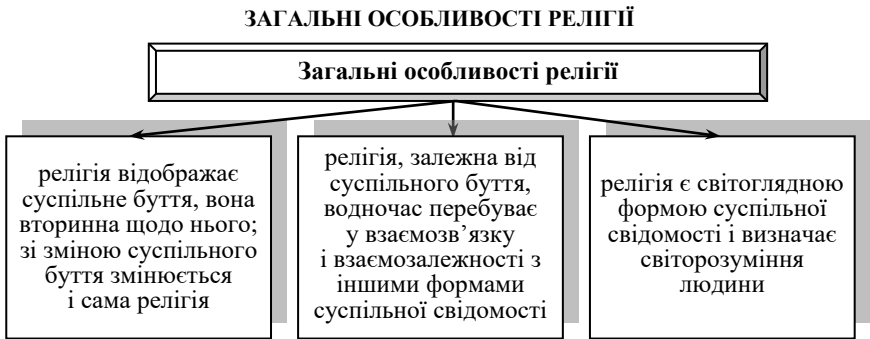
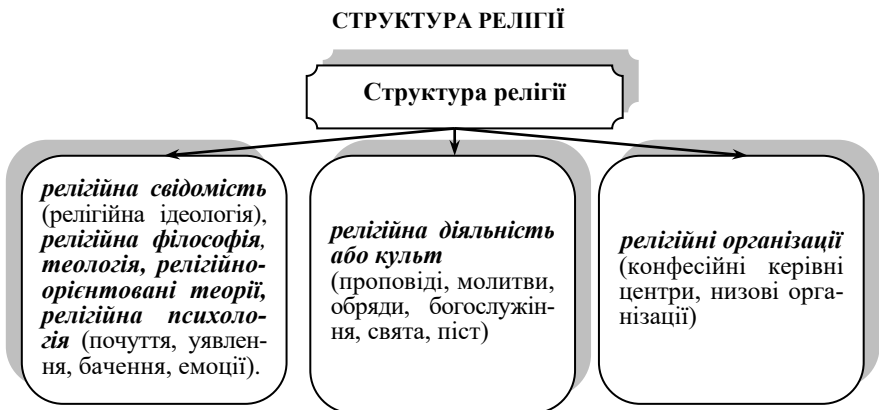
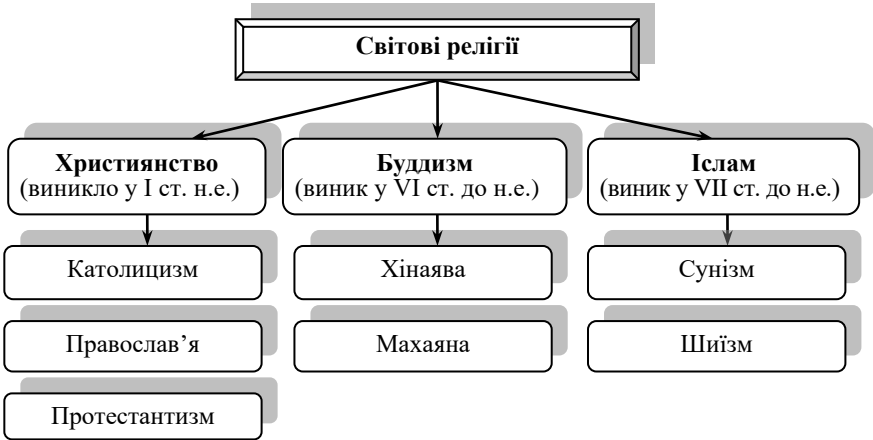

Схема 11.2.2

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

КОНФЕСІЙНИЙ СКЛАД ЖИТЕЛІВ ЗЕМЛІ*

<p>Християнами є 2 млрд людей (33 % відсотка населення землі):</p> <p>католицизм — 1,057 млрд людей. (17,5 %); протестантизм — 342 млн людей. (5,6 %); православ'є — 215 млн людей. (3,6 %); англіканство — 80 млн людей. (1,3 %); незалежні церкви — 385,7 млн людей. (6,4 %); моргинальні церкви — 26 млн людей. (0,4%).</p>
<p>Іслам сповідують 1,188 млрд людей (19,6 %)</p> <p>Сунізм — 1 млрд (16,6 %): – Ханафіти — 531,4 млн (8,8 %); – Шафіїти — 239,9 млн. (4,0 %); – Малікіти — 221,9 млн (3,7 %); – Ханбаліти — 2,3 млн (0,0 %). Сектанський сунізм: – Вахабіти — 7 млн (0,1 %). – Суфізм — 237,4 млн (3,9 %). – Шиїзм — 170,1 млн(2,8 %). Ісламські схізматики — 15 млн (0,2 %). – Ахмадіє — 7,95 млн (0,1 %). – Чорні мусульмани — 1,65 млн (0,0 %). — Харіджити — 1,6 млн (0,0 %). – Друзи — 834 тыс. (0,0 %). – Інші мусульманські секти — 2,65 млн (0,0 %).</p>

Індуїзм — 811,3 млн (13,4 %).
<i>Вішнуїзм — 549,6 млн (9,1 %).</i> <i>Шіваїзм — 216,2 млн (3,6 %)</i> <i>Шахкізм — 25,7 млн (0,4 %)</i> <i>Реформований індуїзм — 4,5 млн (0,1 %)</i> <i>Нео-індуїзм (маргінальний індуїзм) — 17,4 млн (0,3 %).</i>
Буддизм — 360 млн (5,9 %).
<i>Махаяна — 202,2 млн (3,3 %);</i> <i>Тхеравада — 136,3 млн (2,3 %);</i> <i>Ламаїсти — 21,5 млн (0,4%).</i>
Етнічні релігії — 228,4 млн (3,8 %).
<i>Анімісти — 216,2 млн (3,6 %).</i> <i>Шаманісти — 12,3 млн (0,2 %).</i>
Іудаїзм — 14,4 млн (0,2 %).
<i>Ашкеназі — 11 млн (0,2 %).</i> <i>Східні євреї — 2,4 млн (0,0 %).</i> <i>Сефарди — 925 тыс. (0,0 %).</i>
Напрями в іудаїзмі:
<i>Консервативний 4.500.000</i> <i>Реформістський 3.750.000</i> <i>Ортодоксальний 2.000.000</i> <i>Реконструктивістський 150.000</i> <i>Прихильники інших напрямів 4.500.000</i>

*За даними World Christian Encyclopedia and edition. A comparative survey of churches and religions in the modern world. Oxford University Press. 2009.

Дослідження служби Gallup, що були проведені у 143 державах світу показало, що чим бідніше країна — тим більш релігійним є її населення. В цілому, релігія процвітає у бідніших суспільствах планети, де середньостатистична людина отримує не більше \$2 тис. на рік. Там 92 % респондентів стверджують, що релігія відіграє досить важливе значення у їх житті. У свою чергу, в багатих країнах світу (із середньорічним прибутком на душу населення \$25 тис., релігія є важливою лише для 44 % респондентів.

Таблиця 11.2.1

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИКИ І РЕЛІГІЇ

Політика і релігія мають багато спільних функцій	
Функції політики	Функції релігії
- політико-ідеологічна; - нормативно-регулятивна; - комунікативна; - інтегративна; - виховна; - пізнавально-прогностична.	- релігійно-світоглядна; - морально-регулятивна; - компенсаторна; - інтегративна; - виховна; - комунікативна.

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИКИ І РЕЛІГІЇ

У взаємодії політики й релігії простежуються дві основні тенденції:	
Релігізація політики:	Політизація релігії:
<ul style="list-style-type: none"> ✓ врахування в політиці стану релігійності в суспільстві; ✓ використання релігійного фактору для досягнення політичних цілей; ✓ використання церквою державних ЗМІ для пропаганди віровчення; ✓ створення можливостей для релігійного виховання в недержавних навчальних та виховних закладах; ✓ розробка політики, яка забезпечує нормальні умови для віруючих. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ участь у політичній діяльності служителів культу, релігійних організацій; ✓ функціонування політичних партій та рухів на релігійній основі; ✓ участь церкви у врегулюванні політичних та соціальних конфліктів.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

У США діє жорстке відділення церкви від держави. Поява у суспільних містах релігійних символів чи спроба прочитати у школі ранкову молитву перед початком уроків викликають протест американців. Церковні ієрархи не беруть участь у державних святах, або присутні як приватні особи. Однак девіз країни залишається тим самим: «In God we trust» («Ми уповаємо на Бога»). Президенти продовжують говорити про «божественну місію США» і часто завершують свої промови словами «God bless America!» («Боже, благослови Америку!»).

ПОЛІТИЧНИЙ КЛЕРИКАЛІЗМ

Політичний клерикалізм (ісламський чи християнський) на урядовому рівні присутній у низці регіонів третього світу: в Північній Африці, Азії, на Близькому сході (на основі шіїзму і сунізму), у Східній Європі (на основі православ'я чи католицизму), в Латинській Америці (на основі католицизму). Антинародні режими, що побудовані на принципах клерикалізму:

- ✓ утримують владу шляхом політичного насилля;
- ✓ знаходяться у стані громадянської війни з прогресивною опозицією.

Боротьба проти структур політичного клерикалізму є справедливою. З точки зору міжнародного права ці структури та їх цілі кваліфікуються як злочинні.

Цілі політичного клерикалізму:

1. Знищення всіх суспільних інститутів і структур, ідеологія чи релігія яких протирічить доктрині клерикалізму, заборона всіх форм суспільної діяльності, науки, медицини, освіти, культури, мистецтва, розваг, моди, що не відповідають клерикальній доктрині.
2. Створення умов тотальної соціально-економічної, політичної і правової дискримінації осіб, які підтримують погляди, що є несумісними з політичним клерикалізмом, а також членів їх родин (включно заборону на освіту чи професію).
3. Монополізація політичної, інформаційної та економічної сфери в країні, здійснення повного тотального контролю над виконавчою та представницькою владою з одночасним блокуванням приватних міжнародних контактів, встановлення відкритого фізичного переслідування за нелояльність до політичного клерикалізму.

Основа клерикальних режимів:

- ✓ принципи ідеократії, фундаменталізму і традиціоналізму (божественна природа влади, підкорення життя суспільства «святим» догматичним нормам, ігнорування реальних інтересів громадян);
- ✓ концепція державного управління складається із містичної ідеології, що пов'язана з догматами певної релігії, впроваджується в якості обов'язкової у всіх суспільних, державних і муніципальних інститутах, включаючи промислові підприємства, навчальні заклади, місцеві адміністрації, суд, поліцію, армію;
- ✓ клерикальні політичні організації користуються відкритою адміністративною, економічною і силовою підтримкою всіх державних структур і прагнуть контролювати усі прояви суспільного життя;
- ✓ з метою знищення потенційних осередків опору режиму, клерикальні політичні організації втручаються у приватне життя громадян, прагнуть регулювати релігійним ритуалом побутові і сімейні відносини, сфери праці, відпочинку і розваг;
- ✓ клерикальний уряд не переслідує ті опозиційні групи, що виступають проти політичного клерикалізму у м'якій формі (петиції, звернення до суду, мало чисельні мітинги з поміркованими лозунгами, публікації з філософською критикою тощо);
- ✓ групи, що реалізують більш жорсткі форми протесту (дискредитація клерикальної ідеології методами мистецтва чи журналістики, розслідування діяльності клерикальних організацій, прямий спротив клерикальним структурам) піддаються судовому переслідуванню чи поліцейському терору.

ЦІЛІ АНТИКЛЕРИКАЛІЗМУ

Цілі антиклерикалізму:

1. повна ліквідація соціальних, економічних і релігійно-ідеологічних інститутів політичного клерикалізму разом з його функціональними структурами, руйнація економічного, інформаційного, освітнього і матеріально-технічного потенціалу усіх пов'язаних із ним організацій, підприємств і закладів;
2. створення умов тотального соціально-економічного придушення активістів політичного клерикалізму на всіх рівнях і прошарках організації суспільства;
3. забезпечення релігійного та ідеологічного нейтралітету урядових служб, встановлення реальних рівних прав і свобод для всіх релігійних організацій та ідеологій, що мають право на існування у відповідності з міжнародними нормами.

Таблиця 11.2.3

ПРИЧИНИ ІСЛАМСЬКОГО ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ

Причини ісламського фундаменталізму
<p>1) Прихильники фундаменталістів проживають у країнах, де не можливо по іншому виражати свою незгоду з існуючими порядками:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ більшість ісламських держав мають жорстку соціальну структуру; ✓ не розвинуті інститути громадянського суспільства (переважна більшість із них знаходиться під контролем влади); ✓ у більшості мусульманських країнах правлять диктатори, що передають владу у спадок чи королівській династії, яка не допускає до влади сторонніх. В результаті, радикальний іслам стає, практично, єдиним притулком незадоволених, які бажають відтворити ідеальну ісламську державу, що об'єднає усіх адептів цієї релігії.
<p>2) Іслам практично тривалий час не був реформований. Процес реформації, що відбувся у Християнстві, є не актуальним для ісламу і зараз.</p>
<p>3) Політичні лідери мусульманських держав постійно звертаються до клерикальних кіл для легітимізації власної влади. Це, у свою чергу призводить до тісного союзу між владою та релігійним керівниками. Іслам активно експлуатується для досягнення політичних, економічних та військових цілей.</p>

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ

Носями ісламського фундаменталізму виступають, перш за все, маргінали. Маргінали протиставлять економічній перевазі та засилюють Заходу прагнення створити власну ісламську державу. Саме

вони здійснили «ісламську революцію» в Ірані. Вони складають кістяк бойовиків антизахідних мусульманських організацій від Магрибу до Індонезії та Філіппін, таких як Палестинські (ФАТХ, ХАМАС)) і Ліванські («Хезболла») рухи опору, «Брати-мусульмани» у Єгипті та Сирії, «Мусульманська молодь», «Талібан» в Афганістані, Алжирський фронт порятунку, «Джамаат-і ісламі» в Пакистані та ін.

Характерно, що ідеологія ісламського фундаменталізму представляє впливову силу лише в тих регіонах, де маргіналізація населення досягла значного рівня. Антизахідна спрямованість фундаменталістів призводить до заперечення ними досягнень Заходу: статевої рівності, свободи совісті, загальну грамотність тощо, а також породжує реакційно-утопічне прагнення до відродження мусульманського Середньовіччя. Однак, все це не заважає ісламським фундаменталістам переймати науково-технічні досягнення центру, наприклад, створювати за західними технологіями зброю масового знищення.

Схема 11.2.6

МОДЕЛЬ РОЗБУДОВИ ВЗАЄМВІДНОСИН ЦЕРКВИ З ПОЛІТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ

У сучасних умовах католицизм запропонував нову модель розбудови взаємовідносин з політичною системою.

В основу цієї моделі покладено тезу про необхідність подолати «політичний клерикалізм», тобто домогтися деполітизації церковного життя.

Реалізація цього надзавдання передбачала:

- ✓ ретельне дотримання положення про відокремлення церковної влади від політичної, загалом від соціальної суспільної системи;
- ✓ відмову від будь-яких державних привілеїв і використання у власних цілях державної влади;
- ✓ широке використання принципів плюралізму;
- ✓ визнання права на альтернативу під час розв'язання основних політичних і соціально-економічних проблем.

11.3. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Релігійно-клерикальні доктрини сучасності

1. Специфіка клерикалізму як політичної доктрини поряд з іншими ідейно-політичними течіями.

2. Ідеологія фундаменталізму. Іран в 1980–1990-х рр.: панісламізм та ісламський фундаменталізм. Ситуація в Афганістані в 1990-ті рр.

3. Ісламський фундаменталізм як новий фактор в міжнародних відносинах початку ХХІ ст. Зв'язок радикально-ісламської ідеології з міжнародним тероризмом (арабо-ізраїльський конфлікт, Індонезія, Пакистан).

4. Місце буддизму серед клерикальних доктрин сучасності.

5. Християнство як політико-релігійна доктрина.

11.4. ТЕМИ РЕФЕРАТІВ І ДОПОВІДЕЙ

1. Відносини влади і релігії.

2. Релігія і політичний конфлікт.

3. Секуляризація: політологічний аспект.

4. Свобода совісті у сучасному світі.

5. Соціально-економічні причини та ідейно-політичні передумови виникнення клерикально-релігійних течій.

6. Ісламський фундаменталізм як фактор впливу на сучасну світову політику.

7. Рух ваххабітів: ідеологічне та політичне підґрунтя.

8. Концепція війни і миру в ісламі: політичний аспект проблеми.

9. Фундаменталістські угруповання: цілі діяльності та вплив на політику.

10. Проблеми державно-церковних відносин.

11. Церква і релігія в національно-державному відродженні України.

11.5. ЗАПИТАННЯ І ВПРАВИ

1. Напишіть есе на тему «Роль релігії в житті людини і суспільства».

2. Розкрийте особливості діалектичного взаємозв'язку політики та релігії.

3. Проаналізуйте суспільно-політичні доктрини: християнство, буддизм, іслам.

4. Чи можливо у суспільстві мирне співіснування різних релігійних конфесій і віросповідань? Обґрунтуйте свою думку.

5. Співставте духовні кодекси різних релігій та спробуйте виробити спільний для всіх. Чи можливо це? Оформіть відповідь як творчу роботу.

6. Дайте визначення і порівняйте цілі наступних понять:

	Визначення	Цілі
клерикалізм		
антиклерикалізм		

Спробуйте проаналізувати, в чому особливість того чи іншого визначення, на чому робляться акценти, аргументуйте свою позицію.

7. Дайте характеристику релігізації політики.

8. Напишіть есе на тему «Чи потрібна суспільству єдина віра? Наскільки вона можлива?»

9. Що таке харизматична особистість?

10. Опишіть образ релігійного реформатора однієї із релігійно-клерикальних течій (як приклад: Аятолла Р. Хомейні, Гульбуддін Хекмат'яр та ін.). Проаналізуйте соціальні наслідки запропонованих ним моральних принципів.

11. Чому, на ваш погляд, духовні принципи та ідеали не застосовуються або недостатньо застосовуються в суспільному житті?

12. Чи потрібно викладати релігію в школі, вузі та яку саме? Як можна досягти релігійного плюралізму у суспільстві?

13. Назвіть відомі вам причини зародження ісламського фундаменталізму. Підтвердіть кожен причину конкретним історичним прикладом.

14. На основі схеми 11.2.2 опишіть основні принципи та структуру однієї із релігійно-клерикальних течій. Розкрийте її сутність в контексті сучасних світових політичних процесів. Заповніть відповідну таблицю:

Назва течії	Час виникнення,	Країна	Ідеологія, релігійні догмати	Політична сфера	Соціальна підтримка
1	2	3	4	5	6

15. Що, на Вашу думку, стоїть на перешкоді релігійній стабілізації: релігійні чи політичні фактори?

16. В чому сутність політизації релігії в країнах СНД.

17. Яка роль церкви у владних відносинах у сучасному світі.

18. Визначте проблеми інтеграції посткомуністичних країн та релігії.

19. Розкрийте сутність міжконфесійних процесів в сучасній Україні.

20. Які тенденції та перспективи взаємозв'язку держави і церкви в сучасній Україні.

11.6. ТЕСТИ

1. Клерикалізм — це:

а) світогляд, що спрямований проти прагнень духовенства і церкви на перевагу у суспільстві;

б) процес визволення із сфери релігійного санкціонування свідомості;

в) політична течія, що спрямована на посилення впливу релігії та церкви у всіх сферах суспільного життя.

2. Структурним елементом релігії є:

а) релігійна ідеологія;

б) релігійні фактори;

в) релігійні ознаки.

3. До функцій релігії відносять:

а) мобілізаційну;

б) інтегративну;

в) когнітивну.

4. Релігієзація політики — це:

а) участь у політичній діяльності служителів культу, релігійних організацій;

б) врахування в політиці стану релігійності в суспільстві;

в) функціонування політичних партій та рухів на релігійній основі.

5. Радикальне й войовниче неприйняття принципів, форм та цілей будь-якої модернізації й оновлення, неухильне відстоювання традицій, фанатичне відгороджування себе від суспільства — це:

а) протестантизм;

б) фундаменталізм;

в) партикуляризм.

6. До основних світових релігій відносять:

а) іслам;

б) індуїзм;

в) іудаїзм.

7. Одна із основ клерикальних режимів:

а) принципи свободи віросповідань та політичних переконань;

б) принципи ідеократії, фундаменталізму і традиціоналізму;

в) принципи свободи совісті та плюралізму.

8. Для свого самовизначення представники цього світогляду використовують такі поняття як «агностик», «секулярист», «гуманіст»:

а) нігілізм;

- б) атеїзм;
- в) індіферентизм.

9. Виділяють наступні різновиди фундаменталізму:

- а) ісламський;
- б) християнський;
- в) англійський.

10. Політичний клерикалізм ґрунтується на:

- а) утриманні влади шляхом виборчого права;
- б) монополізації всіх сфер суспільно-політичного життя;
- в) утриманні влади шляхом політичного насилля.

11. Світоглядна настанова і соціальний рух, що спрямований проти прагнень духовенства і церкви на перевагу у суспільстві:

- а) фундаменталізм;
- б) ісламізм.
- в) антиклерикалізм.

12. Носіями ісламського фундаменталізму є:

- а) реакціонери;
- б) революціонери;
- в) маргінали.

13. Ідеологія ісламського фундаменталізму має:

- а) антизахідну спрямованість;
- б) антиамериканську спрямованість;
- в) антиєвропейську спрямованість.

14. Фундаменталістські організації, що діють на території Палестини:

- а) «ІРА»;
- б) «ХАМАС»;
- в) «Мусульманська молодь».

15. Виберіть країну, де була здійснена одна із перших «ісламських революцій»:

- а) Ірак;
- б) Іран;
- в) Афганістан.

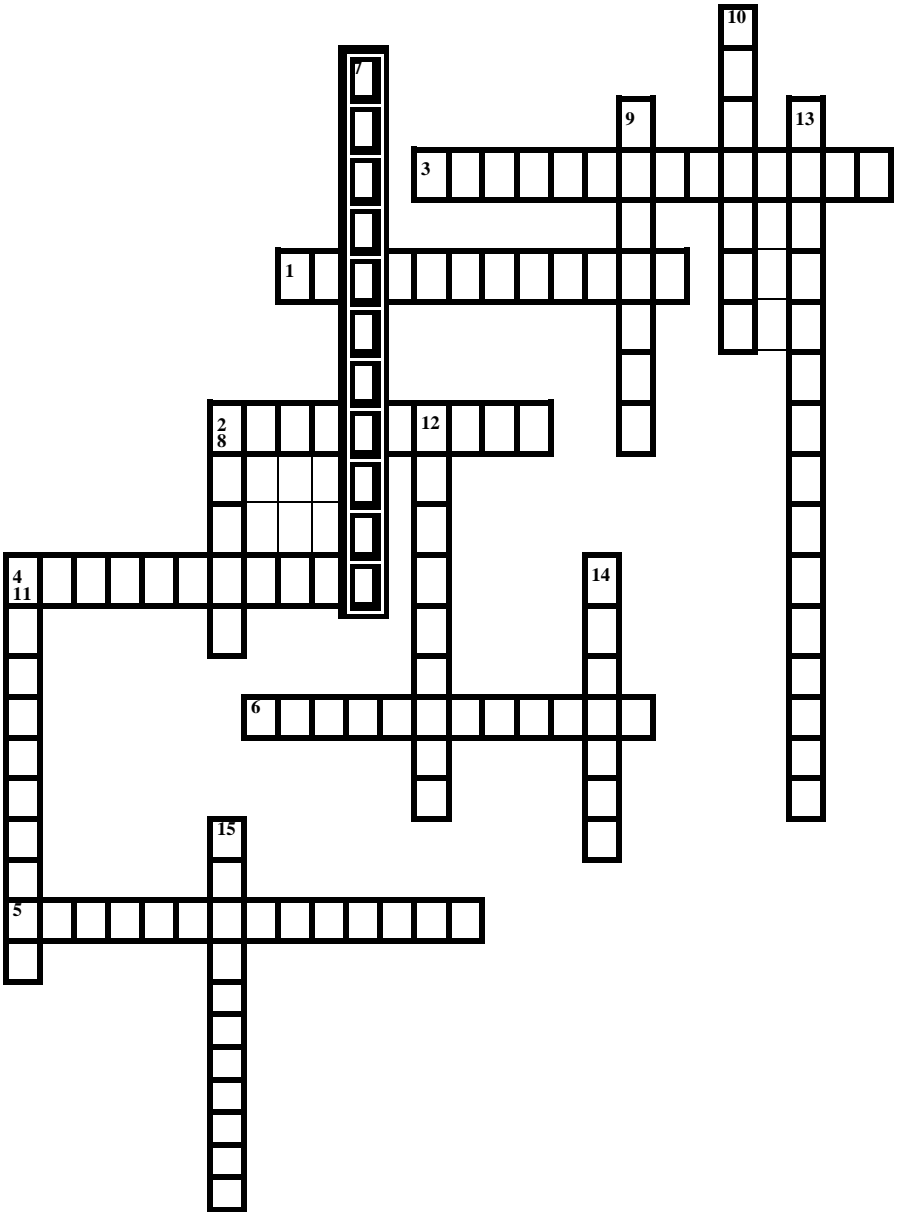
16. Рух «Талібан» діє на території:

- а) Пакистану;
- б) Афганістану;
- в) Ірану.

17. Провідною політико-ідеологічною доктриною Саудівської Аравії є:

- а) ваххабізм;
- б) шиїзм;
- в) сунізм.

11.7. КРОСВОРД

По горизонталі:

1. Одна із світових релігій, що виникла у другій половині I ст. в Римській імперії як релігія рабів та пригноблених.

2. Різновид християнства, догматичними особливостями якого були: визнання виходу святого духа не тільки від Бога-батька, але й від Бога-сина та визнання римського папи як намісника Христа.

3. Рух, що об'єднує християнські церкви, прагне до подолання розбіжностей у трактуванні віровчення гілками християнства; його представляє Всесвітня рада церков.

4. Концепція, що об'єднана світоглядом та дією всіх мусульман та базується на братській любові, терпимості, взаємній повазі.

5. Синонім до слова «конфесія».

6. Характерна риса концепцій всіх світових релігій, що спрямована на врахування реалій сучасного життя та пристосування до них.

По вертикалі:

7. Політичний напрям, який виник у XIX ст., метою якого було посилення позицій релігії та церкви у різних сферах суспільного життя.

8. Головний релігійний текст ісламу.

9. Яку назву у буддизмі має досягнення стану повної відчуженості від сучасного світу.

11. Різновид християнства, догматичними особливостями якого є: визнання виходу святого духа тільки від Бога-батька, непогрішність церкви, заперечення чистилища

12. Що в перекладі з латинського означає поняття «клерикалізм»?

13. Суспільно-політичний рух, спрямований на ослаблення політичного впливу духовництва, що намагається використовувати релігійність світського громадянства та авторитет церкви.

14. Віра в існування надприродних сил, що супроводжується переконанням у здатності цих сил або сили впливати на всесвіт та долю людей.

15. Яку назву мають держави, в яких певна релігія затверджена в якості державної?

11.8. ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література

1. Вернавська І.В., Черемісін О.В. Політологія: навчально-методичний посібник. Одеса: Гельветика, 2021. 210 с.

2. Лубський В., Історія релігій світу. К.: Центр учбової літератури. 2023. 852 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
4. Плахтій М.П., Сулятицька Т. В. ПЗ7 Релігієзнавство: навчальний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 168 с.
5. Релігієзнавство: навч.посібник / за ред. Л.І. Мозгового, Л.І. Бучми. К.: Центр учбової літератури, 2009 415 с.
6. Сележан Й.Ю. Християнство: основні течії: Метод. рек. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Кафедра релігієзнавства і теології. Чернівці: Рута, 2005. 207с.
7. Скрипникова Л., Тутік Л., Гринчак М. Політологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2023. 272 с.
8. Українське християнство в цифровому світі: виклики та перспективи / за ред. А. Смирнова. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 286 с.
9. Хрестоматія з політології: навч. посібник / Упоряд. Смолянюк В.Ф., Чубур Н.В. К.: КНЕУ, 2014. 579 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. К.: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Додаткова література

1. Браїло А. Ідеологічні основи ісламського фундаменталізму та екстремізму. *European Political and Law Discourse*. 2018. Vol. 5. Issue 3. P. 95–100. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-3/15.pdf>
2. Іленьків Г. Легітимізація політичної влади через релігію в сучасному суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 31. С. 123–129. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/31_2020/18.pdf
3. Кобетяк А., Соколовський О. Боротьба світових релігійних центрів за політичний вплив на міжнародній арені. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022, Випуск 43. С. 275–281. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34604/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>
4. Кореньков О. Telegram як нова медійна платформа для «Ісламської держави». *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Випуск 26. С. 120–131. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/26_2019/17.pdf
5. Лук'янюк С.В. Релігійний фундаменталізм як одна із причин тероризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 225–227. URL: http://lsej.org.ua/5_2021/55.pdf

6. Стебляк Д. Роль релігійних організацій у США. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Випуск_22. С. 203–207. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22_2019/31.pdf

7. **Тетяна Талько, Ірина Грабовська, Світлана**

8. Талько Т., Грабовська І., Кагамлик С. Прояв антитоталітарних тенденцій в релігійному житті сучасної України (на прикладі неорелігійного руху Фалуньгун). *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 120–127.

9. Фенно Ірина Миколаївна Модерністська криза в Католицькій церкві: навчальний посібник / І.М. Фенно. К., 2021. 161 с.

10. Шевченко С.А. Клерикалізація суспільно-політичної сфери в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Випуск 55. С. 224–232. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d98528d-bc3e-4ee9-bfa6-764477a8a241/content>

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Тест «Хто ви, ліберал чи соціал-демократ?»
(до тем «Лібералізм і неолібералізм як ідейно-політичні течії»,
«Соціал-демократія як багатовимірне явище»)**

Виберіть до кожного твердження один із трьох варіантів відповіді. Сумуйте кількість балів і знайдіть себе в одній із представлених категорій. Скоректуйте власне ставлення до вітчизняних партійних організацій.

1. Уряд пропонує включити друкований стан для виплати заборгованості вчителям, лікарям, робітникам і селянам. Ви:

а) знімаєте гроші з гривневого депозиту та купуєте валюту, розуміючи, що інфляція знецінить ваші заощадження. Одночасно збираєте підписи щодо відзиву вашого депутата, який голосував за такий уряд; **4 бали**

б) із підтримкою та розумінням ставитесь до дій уряду і проблем держслужбовців та продовжуєте регулярно продавати декілька доларів на життя із власних заощаджень; **3 бали**

в) не розумієте дії уряду. Звісно, треба допомогти бідним бюджетникам і чим скоріше, тим краще. Більш того, щоб насолити ворожому Заходу, необхідно забезпечити гривнею промисловість і сільське господарство. **1 бал**

2. Президент призначив наказом Голову Нацбанку на один рік і вимагає від нього підвищення ефективності національної економіки. Ви:

а) співчуваєте другу, який має акції українського комерційного банку і радите йому обміняти їх хоча б на російські чи польські; **4 бали**

б) знаючи порядність нового Голови, ви сподіваєтесь, що він зможе відстояти власну точку зору та стабілізувати валюту, навіть адміністративними методами; **3 бали**

в) думаєте з полегшенням: нарешті Президент взявся за українську гривню та комерційні банки, що підривають нашу економіку. **1 бал**

3. Харківський тракторний завод отримує внутрішній пільговий кредит у розмірі 100 млн. USD під 2% річних на 20 років з початком виплати відсотків через 5 років, а також звільнення від сплати податків терміном на 2 роки. Ви:

- а) радієте, що українська продукція буде експортуватися до багатьох країн світу, даючи країні валюту; **1 бал**
- б) вважаєте, що не потрібно було звільняти завод від сплати податків до бюджету, оскільки необхідно поповнювати бюджетну сферу; **2 бали**
- в) розгнівані, розуміючи, що країна втратила чергові 20 000 робочих місць в інших галузях економіки. Усвідомлюєте, що керівництво заводу нічого не буде робити для розробки реальної програми скорочення витрат за рахунок впровадження нових технологій. **3 бали**

4. Президент видає наказ про заборону акціонування та приватизації державних газових, нафтових компаній, залізничних доріг і комунікацій. Ви:

- а) вважаєте, що необхідно було б акціонувати ці монополії, однак зберегти їх у державній власності. При цьому слід створити спеціальне Агентство контролю з роботою монополій; **2 бали**
- б) підтримуєте рішення Президента: національне багатство має знаходитися в руках народу; **1 бал**
- в) обурені хитрістю лобістів, які прагнуть швидкого збагачення за рахунок інших секторів економіки, приховуючи за перехресним субсидуванням втрату державної власності та збагачення чиновників. **4 бали**

5. Створюється Міністерство з питань підприємництва і підтримки малого та середнього бізнесу. Ви:

- а) вважаєте, що зараз малий бізнес отримує реальну підтримку та почне розвиватися, створюючи нові робочі місця; **3 бали**
- б) впевнені, що чергова бюрократична структура монополізує та поставить під контроль розвиток малого бізнесу, створюючи «тепличні умови» тільки для потрібних собі і країні суб'єктів; **4 бали**
- в) не погоджуєтеся з таким рішенням, тому що, не потрібно витрачати народні кошти на приватний бізнес. На ці кошти необхідно централізовано створювати робочі місця у державному секторі економіки. **1 бал**

6. «Укрлегпром» рапортує, що на 30% збільшився випуск продукції за рахунок давальної сировини. Ви:

- а) радієте успішності відповідних міністерств, що змогли забезпечити роботою декілька тисяч людей і при цьому вивести галузь з кризи; **2 бали**

- б) не розумієте: «Невже ми самі не можемо організувати виробництво і продаж товарів? Ще пам'ятають українські товари на ринках СНД. Необхідно лише відновити старі зв'язки»; **1 бал**
- в) з насторогою спостерігаєте як Україна втрачає власні експортні ринки, добровільно віддаючи західним замовникам за безцінь. **3 бали**

7. Православній церкві дозволено займатися комерційною діяльністю та імпортом всієї дозволеної номенклатури товарів. При цьому вона звільняється від сплати митних зборів, ПДВ, акцизів та інших бюджетних платежів. Ви:

- а) ставите свічку за здоров'я членів уряду: відновлення храмів — це благородна мета; **1 бал**
- б) ставите 10 свічок за десятки тисяч бідних прихожан, які працюють у малому та середньому бізнесі і які скоро втрачуть роботу, оскільки церква завалить ринок дешевими товарами; **4 бали**
- в) підтримуєте рішення уряду, але пропонуєте створити Комітет контролю за комерційною діяльністю православної церкви з метою обмеження сфери інвестування коштів церквою. **2 бали**

8. Введена обов'язкова атестація директорів комерційних банків, торгових фірм і виробничих підприємств. Ви:

- а) впевнені, що ця міра дозволить захистити споживача від неякісних товарів і послуг. Держава має перевіряти професійні якості керівників підприємств, які працюють з людьми і для людей; **1 бал**
- б) переконані, що до атестаційної комісії мають бути включені представники профспілок і професійних асоціацій. Результати атестації мають бути опубліковані в пресі; **2 бали**
- в) вважаєте саму ідею атестації приватних підприємств абсурдною, пропонуючи в свою чергу атестувати всіх двірників, вахтерів і офіціанток. **3 бали**

9. Уряд надає експортні кредитні гарантії фірмі «Еспоторг», одночасно підвищуючи імпортні збори для захисту вітчизняного виробника. Ви:

- а) пропонуєте проконтролювати проведення комерційних операцій фірми, оскільки тут задіяні бюджетні кошти, а також Комітет із оптимізації розподілу ресурсів, отриманих у вигляді імпортних митних зборів; **2 бали**

- б) пропонуєте розширити практику надання держгарантій різним підприємствам, щоб прискорити процес їх структурної перебудови, а також лобіюєте програму щодо заміщення імпорту; **1 бал**
- в) спробуєте пояснити, що не слід боятися імпорту та штучно стимулювати експорт не конкурентоздатних вітчизняних товарів. Від цих процесів страждають і платники податків, і споживачі України. **3 бали**

10. Уряд спрямовує всіх школярів, студентів, робітників на чергову битву а врожай — збір овочів. Пропаде врожай — пропаде і черговий кредит МВФ, що виданий через уряд колгоспам. Ви:

- а) обурені безгосподарністю колгоспів, однак ви розумієте всі їх труднощі, підтримуєте таке рішення, вважаєте, що всі мають приймати участь у виконанні продовольчої програми країни. Тим більше на можна псувати відношення з МВФ; **2 бали**
- б) з задоволення погоджуєтеся на можливість подихати свіжим повітрям і заготовити собі овочів на зиму. Вважаєте, що колгоспи — це єдина приваблива форма розвитку сільського господарства, потрібно тільки ввести жорсткий контроль за ними; **1 бал**
- в) закликаєте не їхати на село. Вважаєте, що залучення населення до збирання врожаю у колгоспах — це показник відсталості економіки, марне витрачання грошей платників податків, а також дискримінація фермерських господарств. Закликаєте МВФ не давати кредити під збиткові проекти. **3 бали**

11. Уряд підвищує пенсійний вік до 65 років для всіх категорій громадян, відмінє пільги різним соціальним категоріям, зберігаючи державну систему пенсійного забезпечення. Ви:

- а) приходите у ярість від непослідовних дій уряду та небажання властей змінити економічну систему. Бійтеся, що позитивні прагнення уряду реформувати пенсійну систему потонуть у бюрократичних коридорах влади; **3 бали**
- б) оборюєтеся замахом уряду на соціальні завоювання трудящих і «підбиваєте» свою профспілку на захист конституційних прав громадян; **1 бал**
- в) спробуєте знайти «кінці» в новому органі, що контролює пенсійну реформу. Необхідно першочергове фінансування із пенсійного фонду реконструкції соціальної інфраструктури. **2 бали**

12. Президент наказом встановлює приватну власність на землю як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів і громадян. Ви:

- а) вважаєте, що економіка отримає ковток свіжого повітря, однак виступаєте проти рівного доступу до ринку землі іноземці; **2 бали**
- б) збираєте підписи на проведення референдуму щодо відміні приватної власності на землю. Як компроміс допускаєте можливість довгострокової оренди; **1 бал**
- в) дивуєтесь, звідки у виконавчій владі з'явився професіонал, який розуміє, що без приватної власності на всі форми капіталу і законодавчих гарантій неможливо поповнення бюджету, забезпечення економічного зростання. **3 бали**

13. Прем'єр-міністр говорить, що попит є важливішим за пропозиції, що споживання є важливішим за збереження. Ключ до успіху — збільшити приватні і державні витрати, навіть якщо для цього треба влізти у борги. Ви:

- а) організуєте збір коштів на організацію поїздки прем'єра і уряду до Франції, США, Нової Зеландії, щоб вони своїми очима побачили до чого може призвести необмежене споживання; **4 бали**
- б) чим більше ми будемо витрачати, тим більше буде зростати ВВП, ти скоріше нам нададуть кредити міжнародні організації. А самі борги це справа далекого майбутнього; **2 бали**
- в) не розумієте, які взагалі можуть бути проблеми із попитом і пропозиціями, якщо про все буде турбуватися держава. **1 бал**

14. Уряд обіцяє забезпечити кожну молоду сім'ю окремою квартирою за рахунок видачі пільгових кредитів. Ви:

- а) не вірите, але про всяк випадок збираєте всі необхідні довідки, раптом пощастить; **2 бали**
- б) впевнені, що нова житла програма буде в декілька разів дорожчою ніж у поляків чи турків. Однак ми хоч частково підніmemo житловий комплекс; **3 бали**
- в) гордитесь, що виконавча влада повернулася до своїх обіцянок 20-річної давнини. **1 бал**

15. Створюється Міністерство засобів інформації, що має забезпечити рівний доступ всім громадянам і політичним організаціям до державних газет, радіо та телебачення. Ви:

- а) впевнені, що це лише ілюзія свободи ЗМІ. Інформація — це економічний товар, що підкорюється тим самим економічним законам, що й земля, нерухомість тощо; **4 бали**
- б) вважаєте за непотрібне чергову витрату коштів на ще одне Міністерство. Для країни вистачить лише державних ЗМІ; **1 бал**
- в) радієте малій перемозі демократії та вважаєте, що і через державні ЗМІ можливо добитися політичної перемоги. **2 бали**

Результати:

Від 0 до 20 балів. Демократичний соціаліст: Ви спокійно можете пожати руку Симоненко або Морозу. Якщо не залишите підручники із соціалістичної політекономії і не почнете читати хоча б традиційні підручники з мікро і макроекономіки, то в недалекому майбутньому будете голосувати за Вітренко. Ви розраховуєте на інтернаціональну допомогу американської компартії, в захваті від реформаторських здібностей Ф. Кастро.

Від 21 до 30 балів. Соціалістичний демократ: Економіка для вас не наука, а засіб досягнення певних результатів у політиці. Для вас можливо все, що доцільно зараз з позиції вашої соціальної групи. «Споживати, споживати і ще раз споживати!» — ось лозунг ваш і вашої політичної сили в парламенті. А якщо кому не вистачить, то треба читати Дарвіна: в природі також перемагає найсильніший, а в сучасному суспільстві — той, хто ближче до фінансів. В вашій країні розумний — завжди бідний, тому що особисті досягнення, винаходи, досвід не мають значення, якщо усім цим не поділитися з потрібними чиновниками.

Від 31 до 41 балів. Істинний соціал-демократ: Істина — вам друг, але Кейнс всього дорожче. Ви впевнені, що людину треба рятувати від її власних вад. Люди порочні, а третій сектор не може контролювати чиновників, допомагати бідним, захищати споживачів і платників податків. Найкращий спосіб вивести економіку з кризи — перехитрити сусідів, надаючи різні пільгові кредити як можна більшої кількості вітчизняних товаровиробників. Від імпорту захиститися **митом**, від монополістів — відкупитися державною власністю. Права людини, безумовно важливі, однак приватна власність — це досить загрозна річ, від якої наш неспідготовлений народ слід обмежити. І якщо можливо торгувати з Лівією чи Іраном, то чому ні? Отримані кошти можна витратити на черговий державний соціальний проєкт.

Від 42 до 52 балів. Ліберал, початкова стадія лібертаріанця: Ви полюбляєте рахувати і не тільки гроші у власній кишені. Ви точно знаєте, що податки — це ціна, яку громадяни сплачують за утримання державного апарату. Чиновник не може збільшити витрати, попередньо не збільшивши податки або не отримавши в борг. Ви вірите, що тільки приватна власність є основою системи, в якій людина як споживач, виробник і платник податків отримує найбільш правдиву інформацію у вигляді ціни. Ви у захваті від досягнень вчених та бізнесменів, оскільки їх успіх — це створення нових робочих місць, збільшення коштів на соціальні програми, що ініціюються приватними фондами та асоціаціями.

**Гра-тренінг «Телевізійні дебати»
(до тем «Консерватизм і неоконсерватизм як ідеологія
і політична позиція», «Соціал-демократія
як багатовимірне явище»)**

Метою гри є закріплення під час ігрової ситуації знань студентів із консервативної та соціал-демократичної ідеологій; вмінь аналізувати, аргументувати власну точку зору; критично ставитися до отриманої інформації.

Одночасно у грі можуть прийняти участь 15–20 та більше студентів.

Учасники гри

1. Ведучий телевізійних дебатів.
2. Кандидат у президенти соціал-демократ.
3. Кандидат у президенти консерватор.
4. Команда президента соціал-демократа (від 3–5 та більше студентів).
5. Команда президента консерватора (від 3–5 та більше студентів).
6. Телеглядачі (від 3–9 та більше студентів).
7. Експерти (3 студента).

Умови гри: В країні Х відбуваються президентські вибори. Два провідних кандидати належать до соціал-демократичної та консервативної партій. Шанси кандидатів на перемогу майже однакові. Наближаються телевізійні дебати, де кожний кандидат має представити власну передвиборчу програму. Над останньою починають працювати команди президентів.

Правила проведення гри:

1. Студенти поділяються на три підгрупи. В перших двох за бажанням призначають президентів (лідерів), інші учасники стають представниками команд президентів. Із третьої підгрупи формуються телеглядачі.

2. Обираються або призначаються експерти.

3. Кожна з двох підгруп самостійно розробляє свою передвиборчу програму, що має складатися з 10 пунктів.

4. Після представлення програм майбутніми президентами розпочинається дискусія серед кандидатів та представника їх команд.

5. Наступним етапом є відповіді кандидатів на запитання телеглядачів. До відповідей можуть залучатися представники команд майбутніх президентів.

6. Вислови експертів та підведення підсумків гри-тренінгу. Під час підведення підсумків необхідно враховувати знання кандидатів у президенти та представників їх команд принципів соціал-демократичної та консервативної ідеологій (10 пунктів передвиборчої програми), вміння їх застосовувати під час проведення дискусії, активна участь у обговоренні та дискусії.

ТЕЛЕВІЗІЙНІ ДЕБАТИ

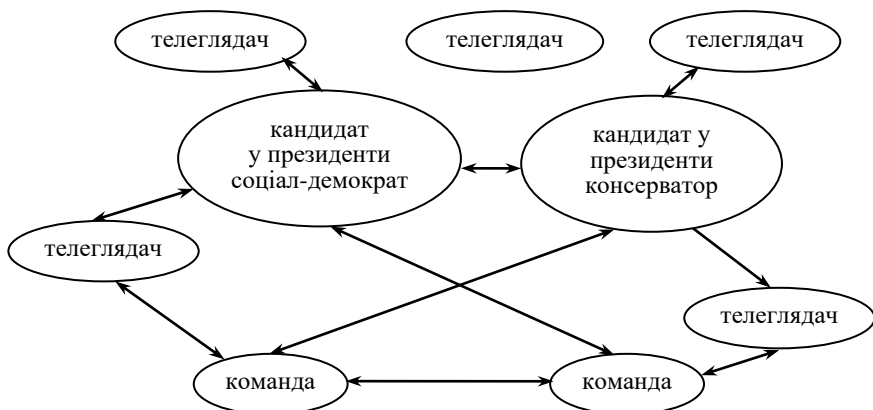

Рис. 1 Схема проведення гри тренінгу

Наприкінці телевізійних дебатів проводиться таємне (письмове) голосування серед телеглядачів з метою визначення кращої президентської програми, кращої президентської команди, кращого запитання, найактивнішого телеглядача.

За бажанням учасників можна визначити лідера і в особистому заліку. Викладач підсумовує результати гри.

**Ділова гра «Майбутнє національної держави
у глобальному співтоваристві»
(до теми «Сутність націоналізму. Патріотизм
в контексті сучасних соціально-політичних реалій»)**

Метою проведення гри є емпіричне сприйняття студентами різноманітності проблем, що постають перед національними державами в умовах глобалізації.

У грі можуть одночасно приймати участь від 10 до 20 студентів.

Правила проведення гри:

1. В якості ведучих гри запрошуються представники політичних організацій, що орієнтуються на «глобалізм» (умовно ліберали) та «національну державу» (умовно патріоти).

2. Усі учасники гри поділяються на дві підгрупи — прихильників тієї чи іншої позиції. У кожній підгрупі обирається лідер.

3. Обирається або призначається група експертів.

4. Кожна підгрупа самостійно розробляє відповідні аргументи на захист власної позиції та критикує погляди своїх опонентів. Особлива увага має зосередитися на обговоренні плюсів та мінусів глобалізації (економічних, політичних, соціально-психологічних і т. д.) та на ролі національної держави в сучасних геополітичних процесах.

5. Під час дискусії дозволяється ставити критичні запитання до опонентів, висувати контраргументи.

6. Після дискусії підгрупи намагаються знайти компроміс та скласти спільну програму розвитку національної держави у глобальному співтоваристві.

Група незалежних експертів під керівництвом викладача критично оцінює запропоновані концепції та підводить підсумки дискусії. Звертається увага на раціональність запропонованих аргументів, вміння застосовувати фактичний матеріал, активність під час дискусії.

**Ділова-гра «Конфлікт сербів і албанців»
(до теми «Сутність націоналізму. Патріотизм
в контексті сучасних соціально-політичних реалій»)**

Метою гри є усвідомлення студентами на практиці відповідних термінів і понять; змодельовати аргументацію гострого міжетнічного конфлікту, що виник між просербським урядом Югославії та Косовськими албанцями; ознайомити з технологіями вирішення міжетнічних конфліктів.

До гри залучаються від 10 до 20 студентів, що самостійно або при посередництві викладача обирають ролі у конфлікті.

Умови гри: Автономний край Косово входить у склад Сербської республіки (Югославія). 90 % населення краю складають етнічні албанці і лише 10 % — серби. Косовські албанці прагнуть відділитися від Сербської республіки і створити незалежну державу. Центральний просербський уряд створює перепони відділенню Косово, мотивуючи це тим, що цей район є відвічно сербською територією — колискою зародження сербської нації. Конфлікт розвивається і час від часу переходить у військові сутички між албанцями-повстанцями та сербською поліцією. Міжнародна організація (ООН) примушує конфлітуючі сторони сісти за стіл «переговорів».

Основні учасники гри:

1. Представники сербської делегації на переговорах.
2. Представники делегації Косовських албанців.
3. Представники (спостерігачі, посередники) делегації ООН.
4. Група експертів.

Правила гри: Відбуваються переговори між делегацією Сербії та делегацією Косовських албанців. В якості посередника на переговори запрошені представники ООН.

1. Переговори відкриває один із представників ООН. Він коротко знайомить присутніх з ситуацією у регіоні, що виникла під час конфлікту. Розкриває можливі негативні наслідки його ескалації та задачі, які необхідно вирішити під час переговорів.

2. Сторони по черзі вносять пропозиції щодо врегулювання конфлікту та висловлюють свої аргументи «за» та «проти» тих чи інших пропозицій.

3. Під час переговорів представники ООН з метою зближення позицій сторін вступають у дискусію та пропонують варіанти вирішення проблеми.

4. Під час гри учасники мають право мінятися ролями.

Результати гри:

До заключної дискусії залучаються студенти, які ще не задіяні у грі. Вони задають питання робочим групам та дають їм підсумкову оцінку. Наприкінці гри експерти оцінюють рівень компетентності конфлікуючих сторін та посередників, ступені переконливості аргументів, моральності. Відбувається загальне обговорення гри-тренінгу.

У запропонованій розробці ділової гри «Конфлікт сербів і албанців» можуть бути використані і інші (як реальні так і придумані) конфліктні ситуації (наприклад, Абхазький конфлікт, конфлікт у Придністров'ї тощо).

**Гра-тренінг «Нова країна»
(проводиться на останньому занятті)**

Метою гри є засвоєння та застосування студентами на практиці знань, що були отримані під час лекцій та семінарських занять із ідейно-політичних течій.

Одночасно у грі можуть приймати участь від 15 до 30 студентів (в залежності від розглянутих тем та кількості гравців).

Учасники гри:

1. Президент майбутньої країни.
2. Провідний економіст.
3. Юрист.
4. Лідер політичної партії.
5. Пересічний громадянин.

Умови гри. На 2035 рік планується створення нової країни. Крім потужної ресурсної бази, на думку засновників, новій державі потрібна ідеологічна основа. З цієї метою збирається колоковіум із провідних науковців, економістів, політиків тощо. Необхідно обрати або розробити нову ідеологічну концепцію розвитку молодій державі. Результатом роботи круглого столу має стати Конституція нової країни.

Правила проведення гри.

1. Студентська група поділяється на 5–7 підгруп (кількість студентів в одній підгрупі 5 чоловік).
2. Кожна група отримує картку із ідейно-політичною течією, що має стати провідною в майбутній країні (наприклад, лібералізм, неолібералізм, консерватизм, соціал-демократія, націоналізм і т. д.).
3. Серед підгрупи відбувається розподіл ігрових ролей: президент країни, провідний економіст, юрист, лідер політичної партії, пересічний громадянин.
4. Призначається група експертів.
5. З бажанням гравців, учасники можуть мінятися ролями та вводити нових персонажів.
6. Кожна із підгруп має запропонувати ідеологічну концепцію розвитку молодій державі, що буде регулювати її економічну, політичну, юридичну та соціальну сфери. На розсуд експертів та інших підгруп має бути представлена своєрідна «Конституція нової країни» з її назвою, атрибутами державності та концепцією розвитку. Крім цього, гравці мають навести переваги обраної ідейно-політичної течії та переконати експертів в її позитивному впливі на розвиток майбутньої країни.

7. Після представлення «Конституції нової країни», відбувається обговорення проекту серед учасників інших підгруп: задаються питання та наводяться контраргументи щодо обраної ідеологічної течії.

Наприкінці гри експерти разом з викладачем оцінюють виступи гравців за наступними критеріями: участь у захисті проекту всіх гравців підгрупи; науковість та аргументованість проекту; активність у обговоренні проектів інших підгруп.

ВІДПОВІДІ НА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ І КРОСВОРДИ

Тема 1: Ідеологія і політика

Відповіді на тест 1.6.1 «Політична ідеологія»: 1 — в); 2 — а); 3 — б); 4 — в); 5 — б); 6 — в); 7 — а); 8 — в); 9 — б); 10 — а); 11 — б); 12 — в); 13 — в); 14 — а); 15 — а); 16 — в).

Відповіді на інтелектуальний тренінг 1.6.2: 1 — а); 2 — а, б, в); 3 — б); 4 — а, г); 5 — 1) а, в, 2) б, г)); 6 — а, б, г); 7 — в); 8 — б); 9 — б); 10 — а, б).

Відповіді на кросворд 1.7:

По горизонталі: 2 — комунізм; 3 — демократія; 5 — Маркс; 7 — фашизм; 9 — ксенофобія; 11 — революція; 12 — Тетчер; 13 — соціалізм; 14 — політика; 15 — тиранія; 18 — плюралізм; 19 — держава; 20 — фемінізм; 21 — екстремізм; 22 — Кушнарьов; 23 — утопія; 25 — марксизм.

По вертикалі:

1 — лібералізм; 4 — Рузвельт; 6 — шовінізм; 8 — Муссоліні; 10 — консерватизм; 16 — пропаганда; 17 — тероризм; 24 — неолібералізм.

Тема 2: Лібералізм та неолібералізм як ідейно-політичні течії

Відповіді на тест 2.6.1 «Лібералізм, основні принципи і завдання»: 1 — а); 2 — а); 3 — а); 4 — б); 5 — в); 6 — а); 7 — б); 8 — а); 9 — в); 10 — б); 11 — в); 12 — б); 13 — в); 14 — б); 15 — в); 16 — в); 17 — б); 18 — б); 19 — б); 20 — в).

Відповіді на тест 2.6.2 «Неолібералізм, основні принципи і завдання»: 1 — б); 2 — в); 3 — б); 4 — в); 5 — а); 6 — а); 7 — а); 8 — а); 9 — в); 10 — в); 11 — в); 12 — б); 13 — а); 14 — а); 15 — а).

Відповіді на кросворд 2.7.1: 1 — лібералізм; 2 — вільний; 3 — Просвітництво; 4 — Кант; 5 — класичний; 6 — неолібералізм; 7 — Бентам; 8 — особистості; 9 — Бенжамен; 10 — лібертаризм; 11 — буржуазія; 12 — кейнсіанство; 13 — політичний; 14 — Локк; 15 — Юм; 16 — фашизм; 17 — союз; 18 — лібертаріанство.

Відповіді на кросворд 2.7.2:

По горизонталі: 1 — Фрідмен; 2 — ордолібералізм; 3 — Гоббс; 4 — Ойкен; 5 — Сміт; 6 — Спенсер; 7 — доктрина; 8 — свобода; 9 — нео-

лібералізм; 10 — раціоналізм; 11 — теорія; 12 — держава; 13 — Мілль; 14 — Локк; 15 — вільний; 16 — новий; 17 — конкуренція;

По вертикалі: 18 — лібералізм; 19 — філософія; 20 — індивідуалізм; 21 — самоврядування; 22 — Ерхард; 23 — монетаризм; 24 — Драгоманов; 25 — Лондонська; 26 — криза; 27 — Хайск; 28 — прав.

*Тема 3: Консерватизм і неоконсерватизм
як ідеологія і політична позиція*

Відповіді на тест 3.6: 1 — б); 2 — а); 3 — б); 4 — а); 5 — б); 6 — б); 7 — в); 8 — а); 9 — б); 10 — а); 11 — б); 12 — а); 13 — в); 14 — а); 15 — в); 16 — б); 17 — б).

Відповіді на кросворд 3.7:

По горизонталі: 2 — технократичний; 8 — рівність; 12 — консерватизм; 14 — Кучабський; 17 — національний; 18 — свобода; 20 — ісраелія; 22 — рейганоміка; 25 — католицький; 26 — ордолібералізм; 28 — просвітницький.

По вертикалі: 1 — ідеологія; 3 — еволюція; 4 — Берк; 5 — тетчеризм; 6 — неоконсерватизм; 7 — власність; 9 — регресивна; 10 — Шатобріан; 11 — досвід; 12 — класократія; 13 — монархія; 15 — Липинський; 16 — суспільство; 17 — насильство; 19 — держава; 21 — традиціоналізм; 23 — демократія; 24 — скептицизм; 27 — роздержавлення.

Тема 4: Утопічний соціалізм

Відповіді на тест 4.6.1: 1 — б); 2 — а); 3 — а); 4 — б); 5 — в); 6 — а); 7 — б); 8 — б); 9 — в); 10: 1 — б, 2 — в, 3 — а); 11 — в); 12: 1 — б, 2 — в, 3 — а); 13 — а); 14 — а); 15 — б); 16 — б); 17 — в); 18 — б); 19 — в); 20 — б).

Відповіді на тест 4.6.2 «Утопічний соціалізм»: 1 — б); 2 — б); 3 — в); 4 — а); 5 — б); 6 — в); 7 — а); 8 — г); 9 — а); 10 — б); 11 — а); 12 — в); 13 — б); 14 — а); 15 — в); 16 — а); 17 — в); 18 — в); 19 — а); 20 — б).

Відповіді на кросворд 4.7.1:

По горизонталі: 1 — Томас, 3 — Кампанелла, 6 — Франсуа, 8 — трактат, 9 — англієць, 11 — комуна, 12 — Гренобль, 18 — «Заповіт».

По вертикалі: 2 — «Утопія», 4 — Рувруа, 5 — позитивна, 7 — критика, 10 — характер, 13 — мораль, 14 — Сонця, 15 — Франції, 16 — бабувісти, 17 — Закон.

Відповіді на кросворд 4.7.2:

По вертикалі: 1 — Фур'є; 2 — асоціація; 3 — Оуен; 4 — Чернишевський;

5 — Кампанелла; 6 — родина; 7 — Мельє; 8 — Сен-Сімон; 9 — Мор; 10 — Філарх.

По горизонталі: 1 — фаланга; 11 — Утопія; 12 — Оуенізм; 13 — фаланстер; 14 — марксизм; 15 — Герцен; 16 — Бабеф; 17 — «Держава».

Тема 5: Політико-правове вчення марксизму

Відповіді на тесту 5.6.1 «Марксистська доктрина»: 1 — а); 2 — а); 3 — в); 4 — г); 5 — г); 6 — а); 7 — а); 8 — б); 9 — а); 10 — б); 11 — б); 12 — б).

Відповіді на тест 5.6.2: 1 — б); 2 — б); 3 — а); 4 — в); 5 — в); 6 — б); 7 — а); 8 — в); 9 — а); 10 — в); 11 — в); 12 — в); 13 — б); 14 — а); 15 — в; 16 — б).

Відповіді на кросворд 5.7.1:

По горизонталі: 1 — Генріх, 3 — Бремен, 4 — вартості, 7 — диктатура, 14 — Симбірськ, 17 — інтернаціонал.

По вертикалі: 2 — Трір, 5 — могильника, 6 — Маніфест, 8 — «Капітал», 9 — марксизм, 10 — криз, 11 — діалектика, 12 — Ленін, 13 — Ульянов, 15 — нерівномірності, 16 — владу.

Відповіді на кросворд 5.7.2:

По вертикалі: 1 — пролетаріат; 2 — Німеччина; 3 — Капітал; 4 — Гегель; 5 — три; 6 — Ленін; 7 — політекономія; 8 — націоналізація; 9 — комунізм; 10 — сталінізм; 11 — СРСР.

По горизонталі: 12 — матерія; 13 — соціалізм; 14 — КПРС; 15 — Енгельс; 16 — ленінізм; 17 — Ульянов; 18 — імперіалізм.

Тема 6: Соціал-демократія як багатовимірне явище

Відповіді на тест 6.6.1 «Соціал-демократична концепція»: 1 — а); 2 — б); 3 — а); 4 — в); 5 — б); 6 — а); 7 — б); 8 — б); 9 — в); 10 — а).

Відповіді на тест 6.6.2: 1 — в); 2 — в); 3 — в); 4 — б); 5 — а); 6 — в); 7 — в); 8 — б); 9 — а); 10 — в); 11 — б); 12 — а); 13 — в); 14 — в); 15 — б); 16 — в); 17 — б).

Відповіді на кросворд 6.7.1 «Соціал-демократична концепція»:

По горизонталі: 2 — демократизація, 5 — фашизму, 9 — принципів, 12 — експеримент, 13 — нейтралітету.

По вертикалі: 1 — Едуард, 3 — боротьба, 4 — Австрії, 6 — антикомунізму, 7 — Соцінтерн, 8 — Франкфурт, 10 — виклик, 11 — валютного.

Відповіді на кросворд 6.7.2:

По горизонталі: 1 — колоніалізму, 5 — Хайділ, 7 — класової, 10 — народної, 12 — Соцінтерн, 15 — традиціоналізм, 17 — Ундена, 19 —

меншості, 20 — транснаціональних, 21 — рух, 22 — розумової, 23 — рівність.

По вертикалі: 1 — капіталу, 2 — лейбористської, 3 — власника, 4 — модернізм, 6 — демократичного, 8 — правосвідомість, 9 — Просвітництво, 11 — диктатуру, 13 — приватна, 14 — Каутський, 16 — Мейднер, 18 — держава.

Тема 7: Ліворадикальні течії суспільно-політичного розвитку

Відповіді на тест 7.6.1 «Троцькізм та екологічний соціалізм»:

1 — в; 2 — в; 3 — в; 4 — б; 5 — а; 6 — а; 7 — б; 8 — в; 9 — в; 10 — а; 11 — б.

Відповіді на тест 7.6.2 «Ліворадикальні течії»: 1 — б); 2 — в);

3 — а); 4 — в); 5 — а); 6 — б); 7 — б); 8 — в); 9 — а); 10 — в); 11 — б); 12 — б); 13 — в); 14 — в); 15 — а).

Відповіді на кросворд 7.7.1 «Ліворадикальні концепції»:

По горизонталі: 2 — Прудон, 4 — держава, 7 — Інтернаціонал, 8 — продуктивні, 9 — НТР, 10 — молодь, 11 — «зелені».

По вертикалі: 1 — анархізм, 3 — особистості, 5 — Бакунін, 6 — революції, 12 — Трамперт, 13 — деградації, 14 — людина.

Відповіді на кросворд 7.7.2:

По вертикалі: 1 — екосоціалізм; 2 — анархізм; 3 — Лібертад; 4 — Гольдман; 5 — Мілюков; 6 — Бронштейн; 7 — профспілка; 8 — індустріалізм; 9 — Райх; 10 — Кропоткін.

По горизонталі: 11 — Махно; 12 — Бакунін; 13 — Троцький; 14 — мютюелізм; 15 — ІФА; 16 — перманентна; 17 — Штірнер; 18 — Трамперт; 19 — НТР; 20 — криптоанархізм.

Тема 8: Суть націоналізму.

Патріотизм в контексті сучасних соціально-політичних реалій

Відповіді на тест 8.6: 1 — в); 2 — б); 3 — а); 4 — а); 5 — б); 6 — в); 7 — в); 8 — б); 9 — в); 10 — б); 11 — а).

Відповіді на кросворд 8.6:

По горизонталі: 2 — скінхед; 4 — денационалізація; 5 — шовінізм; 7 — Франція; 9 — інтернаціоналізм; 14 — Орвел; 15 — модернізація; 16 — Маддзіні.

По вертикалі: 1 — джінгоїзм; 3 — ксенофобія; 6 — патріотизм; 7 — фашизм; 8 — фанатизм; 10 — екстремізм; 11 — расизм; 12 — нація; 13 — геноцид.

Тема 9: Політичний екстремізм як суспільно-політична течія

Відповіді до тесту 9.6.1 «Правий і лівий екстремізм та основні форми їх прояву»: 1 — а); 2 — в); 3 — а); 4 — а); 5 — б); 6 — а); 7 — г); 8 — б); 9 — в); 10 — б); 11 — в); 12 — в); 13 — в); 14 — б); 15 — б); 16 — а); 17 — в); 18 — в); 19 — б).

Відповіді на тест 9.6.2: 1 — а); 2 — в); 3 — в); 4 — а); 5 — в); 6 — б); 7 — в); 8 — б); 9 — б); 10 — а); 11 — в); 12 — а); 13 — а); 14 — а); 15 — в); 16 — а); 17 — б); 18 — б).

Відповіді на кросворд 9.7.1: 1. анархо-синдикалізм; 2. марксизм-ленінізм;

3. анархізм; 4. правий; 5. пролетаріату; 6. полпотівці; 7. фашизм; 8. Італія; 9. лівий; 10. шовінізм; 11. арійці; 12. агористи; 13. Кропоткін; 14. неофашизм; 15. Гітлер; 16. махновщина; 17. демагогія; 18. радикалізм; 19. атеїзм; 20. антидемократизм; 21. троцькізм.

*Тема 10: Феномен політичного тероризму
як глобальної проблеми сучасності.*

Відповіді на тест 10 6.1 «Тероризм та основні причини його виникнення»: 1 — в); 2 — а); 3 — а); 4 — б); 5 — а); 6 — б); 7 — а); 8 — в); 9 — б); 10 — б); 11 — в).

Відповіді на тест 10.6.2 «Тероризм і терор як основні форми вияву екстремізму»: 1 — в); 2 — а); 3 — а); 4 — в); 5 — б); 6 — б); 7 — а); 8 — в); 9 — а); 10 — а); 11 — а); 12 — в).

Відповіді на кросворд 10.7:

По горизонталі: 1. Асахара, 2. домініоністи, 3. Ясин, 4. ІРА, 5. Більшовики, 6. тероризм, 7. Аль Каїда, 8. расизм, 9. вахабізм.

По вертикалі: 10. Талібан, 11. анархізм, 12. Хезбола, 13. диверсія, 14. сикарії, 15. ХАМАС, 16. Усама.

Тема 11: Релігійно-клерикальні доктрини сучасності

Відповіді на тест 11.6: 1 — в); 2 — а); 3 — б); 4 — б); 5 — б); 6 — а); 7 — б); 8 — в); 9 — а, б); 10 — б, в); 11 — в); 12 — в); 13 — а); 14 — б); 15 — б); 16 — б); 17 — а);

Відповіді на кросворд 11.7:

По горизонталі: 1 — християнство; 2 — католицизм; 3 — екуменістичний; 4 — панісламізм; 5 — віросповідання; 6 — модернізація.

По вертикалі: 7 — клерикалізм; 8 — Коран; 9 — нірвана; 11 — православ'я; 12 — церковний; 13 — антиклерикалізм; 14 — релігія; 15 — теократичні.

Навчальне видання

МАНЕЛЮК Юрій Михайлович
ЧУБУР Наталія Володимирівна

ПОЛІТИЧНІ ІДЕОЛОГІЇ

Практикум

Видано в авторській редакції

Верстка *С. Лозова*

Підп. до друку 14.11.24. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсет. Ум. друк. арк. 13,02.
Обл.-вид. арк. 14,81. Наклад пр. Зам. № 24-5879

Державний вищий навчальний заклад
Київський національний економічний університет імені Вадима
Гетьмана 03680, м. Київ, просп. Берестейський, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

E-mail: litera_kneu@ukr.net

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток